

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

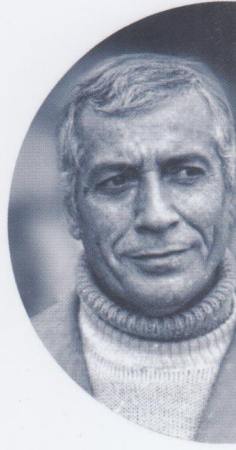
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Hatice Kamer

Reşê

Kızının Gözünden
Musa Anter

HATİCE KAMER Diyarbakır'ın Silvan ilçesinde doğdu. Ege Üniversitesi Tarih Bölümü'nü ve Anadolu Üniversitesi Radyo TV Bölümü'nü bitirdi. Gazeteciliğe 2003 yılında Diyarbakır'da Gün TV'de program yapımcılığı ve sunuculuğuyla başladı. Farklı tarihlerde yaptığı belgeselleri birçok uluslararası festivalde gösterildi. Serbest gazeteci olarak çalışan Kamer, haberlerini Kürtçe ve Türkçe olarak yapmaktadır. *BBC Türkçe*'ye yaptığı haberleriyle Çağdaş Gazeteciler Cemiyeti'nin ve Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin gazetecilik başarı ödülleri de alan Kamer, Diyarbakır'da yaşıyor.

İletişim Yayınları 3201 • Anı Dizisi 97

ISBN-13: 978-975-05-3364-8

© 2022 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2022, İstanbul

EDITÖR Kıvanç Koçak

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Rahşan Anter Yoroğlu'nun

Stilil'e (Akarsu) yerleşen babasını ilk ziyaretinden, 1988

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Oben Üçke

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CİLT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

HATİCE KAMER

Reşê

Kızının Gözünden
Musa Anter

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 7

Reşê... 13 • Yolu İstanbul'da kesişenler 14 • Dicle'ye kardeş
Fırat Talebe Yurdu 19 • Leylim leyli... 20 • Yeni hayat 25
Demokrat Parti dönemi ve Dicle Kaynağı 33 • Köye dönüş... 35
Köy hayatı 46 • Welcome to Yankee! 48 • Göz uyuzu 51
Nuh'un gemisi 57 • Ustalara veda 59 • Kaçış planı... 62
Cibali Karakolu amiri 63 • Sürpriz kafes 67
Hidayet'e eren sincap... 71 • 49'lar Davası ve bitli çamaşırlarla
mücadele 75 • Aylar sonra gelen mesaj 83 • Selahattin Pınar
öldü, başınız sağ olsun! 90 • Radyo mahkemesi 91
Sizin hiç başbakan misafiriniz oldu mu? 95 • Yine hapishane
yolları... 96 • Çingene Saim'in büfesi 98 • Horoz dövüşlerinde
yan hakem 100 • Madam Tatari 102 • Deli Fikret'in incileri ve
sevgilinin altın kolyesi... 103 • Pastoral seçim 105 • Şampiyon
daktilocu 113 • Beni ne prensler istedi... 114 • Şişedeki sır... 115
Köyden gelen söz 117 • Gidiş o gidiş... 125 •
Beklenen mektup 127 • Pikabın iğnesi kırılınca... 130
Bir dönemin sonu 138 • 68 Öğrenci Hareketi ve
Anter'in gidişi 140 • Yeni hayata alışmak 143
Yakılan roman 146 • Köye dönme kararı 152 • Hale de gider 156
İkinci bahar... 157 • Yersiz yurtsuz... 163 • İsveç-Stilîlê hattı 167

“Ablanıza sahip çıkın” 170 • Son İstanbul 183
Babayı son görüş 184 • Valentin’in şahitliği 192
O fotoğraf... 196 • Bu tren barışa götürür mü? 199
Hale’nin ölümüyle gelen yıkım... 205

SONSÖZ YERİNE 209
Hayat teğet geçse de... 209

Albüm 215

GİRİŞ

“Türkiye’nin 55 yıllık girdisinin, çıktısının yeminli, canlı bir şahidiyim. Hem yalnız şahidi mi? Değil!.. Sanığıyım. Mahkûmuyum...” sözleriyle hayat öyküsünü özetlemişti Musa Anter.

O sanığı ve mahkûmu olduğu yılların şahitliğini yapanlar vardı bir de: Eşi Ayşe Hale, oğulları Anter ile Dicle ve “Reşê” diye hitap ettiği biricik kızı Rahşan...

Reşê ile yolumuz, ilk kez 2012 yılında, Kürdistan Bölgesel Yönetimi tarafından Revanduz ilçesinde, Musa Anter anısına düzenlenen Kürt Basın Festivali’nde kesişti. Musa Anter’in çocukları, Soran ve Revanduz ilçelerinde yapılacak bir haftalık festivalin onur konuklarıydı. Ben de Diyarbakır’dan davet edilen gazetecilerden biriydim. Bizi festivale götürecek araca bindiğimizde, ön koltukta oturan Dicle Anter’in yanındaki kadını görenler dönüp bir kez daha bakıyordu. Kadının, fotoğraflardan tanıdığımız Musa Anter’e olan benzerliği sadece benim dikkatimi çekmemişti. Şaşkın bakışlarımıza gülen Dicle, “Ablam Reşê” diyerek takdim etmişti onu. Musa Anter’in, 1950’lilerin sonunda çıkardığı *Dicle’nin*

Kaynağı gazetesindeki köşesinde imza olarak adını kullandığı kızı Rahşan karşımızdaydı. Babasına benzerliği, Dicle'nin onu "Reşê" diye tanıtmaması, beni çocukluğumdaki bir anıya, Musa Anter'in öldüğünü öğrendiğim güne götürmüştü...

Bir kedimiz vardı, simsiyah tüyleri, kehribar sarısı gözle-riyle bir pantere benziyordu. Yavruyken bulduğumuz gün-den beri bahçemizin neşesi-ydi. Bahçemizin sınırları içine yılan, akrep, fare sokmazdı, bu yüzden babamın da gözdesiydi.

Kedimizi, komşu bahçenin duvarındaki küçük bir oyukta onu acılar içinde kıvranırken bulduğumuzda veterineri-ye gö-türmeyi çok istemiştik. Ancak çocuk da olsak, çarşısında her gün faili meçhul cinayetlerin yaşandığı Silvan'da böyle bir şey istemenin makul karşılanmayacağına farkındaydık. Da-ha birkaç gün önce, bir arkadaşımızın babası evinin balko-nunda, çocuklarının gözü önünde vurulmuş, ambulans, beş dakika uzaklıktaki hastaneden yarım saat sonra gelebilmiş-ti. Adamcağız çocuklarının gözlerinin önünde can çekişe-rek son nefesini vermişti. Huzursuz uykularımızdan kurşun sesleri ve ambulans sirenleriyle uyandığımız günler birbiri-ni kovalarken, insan hayatı bu kadar değersizken, Reşê'mizi, yani Kara'mızı kim umursardı ki? Bir leğene yerleştirdiğimiz minderin üstüne yatırdıktan yarım saat sonra ölmüştü. Ca-nını kurtaramamıştık ama kardeşlerimizle ona küçük bir me-rasim yaparak bahçenin köşesine kazdığımız küçük bir çu-kura gömmüştük.

Üzgün şekilde avludan eve girdiğimizde, öğle yemeği-ne gelen babamla kapıda karşılaşmıştık. Her gün olduğu gi-bi elinde iki gazete vardı. Reşê'nin öldüğünü söylediğimizde, o da çok üzülmüştü. Yemeğini yedikten sonra, göz-lüğünü takıp, gazetesini okumak için pencerenin önündeki divana oturmuş, önce renkli gazetenin içine sardığı *Gündem*'i oku-maya başlamıştı. İlk sayfayı açar açmaz şaşkın ve bir şekilde

“Apê Musa jî kuştine!” (Apê Musa’yı da öldürmüşler) dediğini anımsıyorum. O gün köyden yaşlı bir misafirimiz de vardı, okuma, yazması olmayan bu misafir, babamın ağzından dökülen sözler karşısında irkilerek dizlerine vurmuş “Wax wax mala min e ji Apê Musa re” (Vah vah, Apê Musa’ya kıyılır mı?) diyerek üzüntüsünü ifade etmişti. Babam ve misafirimiz bu kadar üzüldüyse, Apê Musa adındaki bu adamı tanıyor olmalılar diye düşünmüş, onun bir gün önce çarşıda vurulan adamlardan biri olabileceği kanaatine varmışım.

Okuduğu haberden dolayı kederlenen babam, yumuşacık ve hüzünlü sesiyle namertçe öldürülen insanlar için yakılmış Kürtçe şarkı manasındaki kamları söylemeye başladı. Büyükler hüzünlendiğinde çocuklar da o hüznün etkisinde kalır; onları bu kadar kederlendiren bu yaşlı adamın ölümü beni de etkilemişti. Kim olduğunu merak etmiş, resmini görmek için televizyonun üzerindeki gazeteyi almış, sayfalarını karıştırmışım. Beyaz saçlarıyla siyah beyaz bir fotodan bana bakan o yaşlı adamın görüntüsü, babamın sesiyle daha da hüzünlü duruyordu.

Otobüste kardeşinin yanına oturan Rahşan’ın ifadesi, bana gün gazetede gördüğüm resimdeki babasını anımsattı işte. “Ben hâlâ babamın yetim kızıyım, bu ülke bana babamı borçlu” diyen, ona son vedayı edemediği için öldüğünü hâlâ kabullenemeyen, Apê Musa’nın biricik kızıydı karşımızdaki. Bir haftalık festivalin ardından Rahşan, otobüste birlikte yola çıktığı birçok genç gazetecinin Rahşan Ablası olmuştu.

Üç yıl sonraki ikinci karşılaşmamızsa, çok üzücü hikâyeler dinleyeceğimiz Şırnak’ın Cizre ilçesinde olmuştu. 2015 yılında Kürt illerinde başlayan hendek operasyonlarının ardından sokağa çıkma yasakları ilan edilmiş, çatışmaların en şiddetli geçtiği yerlerden biri de Cizre olmuştu. Viran hale dönmüş bu ilçede görmeyi hiç beklemediğim Rahşan’ı görmek benim için sürpriz olmuştu. Onunla ilk karşılaşmamı-

zın tam tersi duygular içindeydik. Rahşan, ilçede uygulanan ilk yasağın ardından hukukçulardan ve insan hakları aktivistlerinden oluşan sivil bir heyetle ilçeye gelmişti. Üç yıl öncesine göre yıpranmış, neşesinden eser kalmamıştı, çok üzgün görünüyordu. Bir süre önce İsveç'te yüksek tansiyona bağlı beyin kanaması geçirdiğini anlatarak, Cizre'de karşılaştığı manzara ve dinlediği hikâyelerin, ruhuna ve hasta bedenine çok ağır geldiğini ifade etmişti.

Cesedi günlerce derin dondurucuda saklanan 13 yaşındaki Cemile Çağırğa'nın annesini ziyaret etmiş onunla birlikte ağlamıştı. Daha sonra, keskin nişancıların kurşunlarıyla geliniyle birlikte evinin kapısının önünde öldürülen Maşallah Edin adındaki kadının vurulduğu yere gitmiştik. Her iki kadının nasıl öldürüldüğünü gözyaşları içinde dinliyorduk. Olayları anlatan kadının yanında şirin mi şirin, olup bitene anlam vermeye çalışan küçük bir kız çocuğu da vardı. Maşallah'ın 'eltisi olan bu kadın, küçük çocuğun basmış olduğu kurumuş kan izlerini işaret edip "Maşallah burada öldü, bu, onun kanı" dediğinde, Berfin adındaki çocuk, üzerine bastığı kanın annesine ait olduğunu ve gittiğini söyledikleri uzaklardan bir daha geri dönmeyeceğini o anda öğrenmişti. Bu sahneyi izleyen Rahşan: "O yavrucak büyüdüğünde kendini nasıl affedecek kızım? O insanlar nasıl bu kadar acımasız olabiliyor? O yavrucağın yanında neden bunları anlatıyorlar, annesinin kanının üzerinde nasıl poz verdiriyorlardı öyle..." diyerek hıçkırıklara boğulmuştu.

Öksüz kalan küçük Berfin'in acısını, Cemile Çağırğa'nın son nefesini kucağında verdiği annesinin yüreğindeki sonsuz sızıyı yakından tanıyordu Rahşan. Bu durumu tıpkı 1992'de bir sokağın kuytusunda öldürülen babasının ölüm haberini aldığı gün yaşadığı ve hâlâ unutmadığı acıya benzetiyordu.

Bir sonraki karşılaşmamız da “Burası Musa Anter’in kapısı” dediği İzmir’in Özdere beldesindeki evinde yaptığım ziyarette gerçekleşmişti. Hayata sevgiyle bakan, cömert, misafirperver, neşeli, dost canlısı Rahşan, hiç tanımadığı insanların derdiyle bile dertlenecek kadar diğerkâm bir insan. İnsanlara yardım etmekten hoşlanan, sorunlarını çözmek için fedakârlıktan kaçınmayan Rahşan’ı, iki köpeği ve beş kedisiyle yaşadığı evde, sevgili arkadaşım Faysal ile birlikte sık sık ziyaret ettik ve her sohbetimizin değişmez konusu babası oldu.

Sayısı on binlerle ifade edilen faili meçhul cinayetlerin en yaşlı kurbanlarından olan, gazeteci, yazar, aydın kimliğiyle bilinen Musa Anter, yolu Kürtlerle kesişen ve Türkiye’de barış ve kardeşlik için mücadele edenler için de değerli bir isimdi. Ömrü boyunca, hayatı gibi kalemini de cesur kullanan, kelamı, birikimi, nüktedanlığıyla Kürtlere, halkına ve yakın dönem Türkiye’sinde topluma mal olan nadir isimlerden biri oldu Musa Anter.

Herkesin Apê Musa’sıydı o; adına gazetecilik ödülleri veriliyor, kimliğine ve bıraktığı mirasa dair kitaplar yazılıp, filmler çekiliyor.

Anter, Rahşan ve Dicle, artık babalarını kaybettikleri 70’li yaşlardalar ve onun anısını diri tutmak için emek veriyorlar, ölümünün üzerindeki karanlık perdenin kalkması için de hukuki mücadeleleri sürüyor. Ama biricik kızı Rahşan’dan, babasının hitabıyla Reşê’den, Apê Musa’yı dinlemek benim için çok kıymetli bir süreçti.

Reşê-Kızının Gözünden Musa Anter adlı bu çalışma, Rahşan’ın davetli, davetsiz tüm misafirlere kapısı sonuna kadar açık evinde yapılmış onlarca ziyaretin, güzel sohbetlerin sonucunda ortaya çıktı. Rahşan’ın hayatından kesitler sunan bu kitap, babasıyla yaşadığı acı, tatlı anılarından oluşuyor. Ve tabii bu kitabın en önemli kılavuzu da Musa Anter’in kendi kaleminden hatıraları.

Reşê...

İstanbul-Kadıköy’de, 1948 yılının sonbaharında, havanın erkenden soğuduğu 17 Ekim gecesinde, Bağdat Caddesi’nde, bahçesinde erguvan, manolya ağaçları bulunan, dantel gibi işlenmiş tahta oymalarıyla süslü Bedirhan Paşa ailesine ait köşkte tatlı bir telaş yaşanır. İkinci defa anne olmaya hazırlanan ve sabahtan beri doğum sancıları çeken genç kadın iyice takatsiz düşmüştür. Kardeşleri gibi sevdiği teyzesinin kızları telaşla banyo, mutfak ve yatak odası arasında mekik dokurken, köşkün alt katında bekleyen eşiye, odadan gelecek müjdeli haberin yolunu gözlemektedir.

Sabahtan beri içtiği sigaralara bir yenisini eklemek üzere köşkün kapısından dışarıya çıkacakken odadan gelen bebek sesini duyunca yerine çakılıp kalır. Gözü kapıda, içerden verilecek mutlu haberi beklerken, odadan çıkan kadınlardan biri merdivenin başına gelip alt kata doğru eğilerek “Müj-demi isterim” diye bağırır. İkinci defa baba olan genç adam derin bir oh çeker, müjdeli haberden sonra kadının ağzın-

dan çıkan sihirli kelimeyle âdeta büyülenir: “Müjdeler olsun Musa, bir kızın oldu!”

Kızını ilk defa kucağına aldığında, 1939’da Adana’dan İstanbul Haydarpaşa Garı’na gelen trenden indiğinde yaşadığı güzel duyguya benzer hisler yaşar. Bir yatak ve bir valizden ibaret yüküyle trenden indiğinde daha ilk adımda gara, denize, iskeleye, martılara, vapurlara ve kalabalık İstanbul’a hayran kalır. Büyülenmiş gibi baktığı İstanbul’un ikinci memleketi olacağından habersiz, gördüğü manzarayı hafızasına resmeder. İşte minik kızını kucağına aldığında da İstanbul’a baktığı hayranlıkla ona izler. Kulağına “Hoş geldin Reşê” diye fısıldarken dünyanın en mutlu insanı gibi hisseder.

1921 yılında, Mardin’in Nusaybin ilçesinde, Eski Mağara Köyü’nde doğan Musa Anter, çocukluk yıllarından itibaren genç Türkiye Cumhuriyeti’nin önemli dönemlerine de tanıklık eder. Doğduğu mağara, Şeyh Sait İsyanı’ndan kaçan sürgünlere sığınak olurken, ismini bilmediği bu insanların anlattıkları hikâyeler çocuk belleğinin unutmayacağı anıları olur.

Adana’da lise öğrencisi olduğu yıllarda, Dersim İsyanı bastırılır ve orada yaşananlar üzerine okuldaki arkadaşlarıyla yaptığı bir tartışma nedeniyle Atatürk’e hakaret ettiği iddiasıyla 16 yaşındayken gözaltına alınarak yargılanır. O davadan Atatürk’ün imzaladığı bir belgeyle affedilir.

1938’de liseden mezun olacağı yıl Atatürk hayatını kaybeder, İsmet İnönü’nün “Milli Şef” dönemi başlar ve Avrupa kıtasına yayılan İkinci Dünya Savaşı, Türkiye’nin de kapısına dayanır. Böyle bir siyasi iklimde üniversitede felsefe okumak için 1941’de İstanbul’a gelir.

Yolu İstanbul’da kesişenler

Adana’da lise eğitimi döneminde sevdiği öğretmenlerin etkisiyle felsefe derslerini çok sevip bu alanda ilerlemek isteyen

Musa, üniversitede felsefe okumaya karar verir.

1941 yılında İstanbul Üniversitesi'nin felsefe bölümünü sadece üç öğrenci tercih etmiştir, onlardan biri de Musa'dır. Ama üç ay sonra, okulda yeni tanıştığı bir arkadaşının da etkisiyle, hukuk fakültesine geçiş yapar. Onu etkileyen arkadaş, üniversitede tanıştığı ilk Kürt öğrencilerden biri olan Faik Bucak'tır. Musa, hukuk öğrencisi Faik ile tanışmasının sadece bölümünü değil, hayatını da değiştireceğinden habersizdir. Siverek'in önde gelen isimlerinden Remzi Bucak'ın yeğeni olan Faik'i kısa sürede çok sever.

Faik'in amcası Remzi Bucak ve onun eşi Zehra, o sıralarda İstanbul'a üniversite okumaya gelen Kürt öğrenciler için bir yurt açma işiyle oldukça meşguldürler. Sultan Abdülaziz'in nazırına ait tarihî bir köşkü yurt binasına dönüştürmek için gerekli izinleri almaları kolay olmayacaktır. İstanbul'daki birçok Kürt aydını yurdun açılması için bu çalışmaya destek verir, onlardan biri de Abdurrahim Zapsu'dur. Tüm işlemler bittiğinde, büyük bir bahçeye sahip olan bina o günden sonra Dicle Talebe Yurdu olarak faaliyet sokulur. Bu sayede Musa'nın barınma sorununu ortadan kalkar; Dicle Talebe Yurdu'nun ilk öğrencilerinden biri olur.

Lise öğrenciliğinde okulun kantinini işletme girişimi ve buradaki dört yıllık tecrübesi İstanbul hayatında ön açıcı olur, Musa için altın bir fırsata dönüşür. Zira bunu öğrenen Remzi Bucak, yurdun idareciliği konusunda ona bir teklifte bulunur. Hukuk bölümünde derslere devam zorunluluğu olmadığı için bu işi yapmasının önünde herhangi bir engel de olmayınca, Musa teklifi seve seve kabul eder. Remzi Bucak yurt müdürü, Musa müdür vekili olur.

İlanlar yoluyla yurda öğrenci alımı başlar, talebin yüksek olduğu yurdun giderlerini karşılamak, bütçesini arttırmak amacıyla farklı alternatiflere yönelirler ve bu arayışlar sonucunda Dicle Yükseköğretime Yardım Cemiyeti kurulur. Ce-

miyet üzerinden yurda gelir sağlamak amacıyla biletli geceler düzenleme fikri ortaya çıkar. Böylece Taksim Belediye gazinosunda her yıl “Dicle Gecesi” adıyla organizasyonlar yapılır.

Yurtta işler yolunda giderken, Türkiye’de tam aksi durumlar yaşanmaya başlar. Avrupa kıtasında devam eden İkinci Dünya Savaşı, Türkiye’nin kıtığa sürüklenmesine yol açar. O zor yıllarda gıda karneye bağlanır ve insanlar gıda temininde büyük zorluklar yaşar fakat Dicle Talebe Yurdu’nun böyle bir sorunu yoktur. Öğrenci başına verilen karnelerle alınan yiyecekler sayesinde yurdun depolarında ihtiyacın çok üstünde gıda vardır. Hatta yurdun idarecileri bu sayede fırsat buldukça ihtiyaç sahiplerine de yardım eder.

Yurtta kalan Kürt öğrenciler, kısa süre içinde şehirde yaşayan Kürt entelektüelleriyle ve sürgüne gelen birçok Kürt aileyle tanışma fırsatına da sahip olurlar. Osmanlı döneminde isyan eden birçok Kürt ileri geleni Dersaadet ‘e sürgün edilirken, bu ailelerin yeni kuşakları İstanbul’da gelişen Kürt aydınlanma hareketinin de öncüleri haline gelir.

Musa, Cumhuriyet’ten önce kurulan birçok Kürt derneğinin yazılı mecmualarından haberdardır, resmî tarihte yazılmayan birçok tarihî gerçeği de doğup büyüdüğü çevrede dilden dile anlatılagelen hikâyelerden öğrenmiştir. Müslüman Kürt öğrenciler için bir nevi dergâh gibi olan Kürt İslâm aydını Rehmi Hekkari’nin (Abdurrahim Zapsu) Laleli’deki evine ilk ziyareti de bu dönemlere denk düşer. Bu köşke daha sonra yapacağı ziyaretlerse hayatının önemli dönüm noktalarından olur.

Rehmi’yi şiirleri ve yazılarından bilen Musa, onunla ilk defa yurt idareciği döneminde tanışır ama evine ilk gidişi, Said Nursi’nin bir İstanbul ziyareti sırasında gerçekleşir. Said Nursi ve Abdurrahim Zapsu’nun yolları Birinci Dünya Savaşı’nda kesişmiştir. Savaşta başlayan arkadaşlık, sürgün yıllarıyla bir ömür devam edecek dostluğa dönüşür. Hakkında

açılan davalar yüzünden sık sık İstanbul'a gelen Said Nursi, fırsat buldukça Rehmi'yi evinde ziyaret etmektedir. Bu ziyaretler sırasında her iki Kürt âliminin sohbetini dinlemek isteyen Kürt öğrenciler, Laleli'deki köşke misafir olup, onlarla birlikte namazda saf tutarlar. Her ne kadar sohbetlerde dinî konular öne çıksa da Kürt meselesi, tarihî olaylar ve bastırılan isyanlarla ilgili anılar, tanıklıklar bu buluşmaları gençler için daha ilgi çekici kılar. Zeki bir genç olan Musa da sorularıyla her iki din âliminin dikkatini çekmeyi başarır.

Almanya ile saldırmazlık paktı imzalayan Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na girmese de yaşanan ekonomik buhranın etkileri yaşamın her alanında kendini göstermeye başlar. 1941'de çıkartılan Milli Korunma Kanunu ile devlet iktisadi her konuya müdahale edebilir duruma gelir ve bir çeşit olağanüstü hal kanunnamesi olan bu yasayla gıda ve benzin konusunda sıkı uygulamalar ortaya çıkar, ekmek bile karneye bağlanır ve artık her şey kotayla sınırlanır.

Musa Anter hatıralarında, o yıllara değindiği bölümde “Adam başı yüz elli gram ekmek, yüz gram zeytinyağı, iki yüz gram şeker” verildiğini kaydeder. “O yıllarda paran varsa bile karnın doymaz, çocukların maması için babalar kahveye gider, şekeri cebine atar, çay içmez döner” sözleriyle yaşanan durumun özeti gibidir.

Dicle Talebe Yurdu'nun deposundaysa neredeyse iki yıl yetecek kadar yağ, un, şeker, çay, bulgur, mercimek, makarna, zeytin gibi temel gıda malzemesi mevcuttur.

Karaborsanın artmasıyla ülkede radikal ekonomik kararlar alınarak “Varlık Vergisi Kanunu” çıkarılır. Hükümete göre bu kanun, savaştan istifade eden, karaborsa ve istifçilik yapıp haksız kazançla zengin olanlara karşı uygulanan bir vergidir. 1943 yılına gelindiğindeyse bu sefer köylüye Toprak Mahsul-leri Vergisi getirilir ve bu tarih, köylülerin hububatı tahsil-darlardan saklamaya başladığı yılların miladı olur.

Türkiye fili olarak savaşı girmemiştir ama vatandaşların sırtına binen ekonomik yük, savaşı girmiş kadar ağırdır ve bu durum hükümete karşı ciddi tepkilerin gelişmesine neden olur.

Parayla bile gıdaya ulaşımın zor ve kısıtlı olduğu bu yıllarda, Musa, misafirin eksik olmadığı Rehmi'nin köşküne yaptığı hiçbir ziyarete eli boş gitmez. Tabii bunu yaparken de ev sahiplerini rencide etmemeye gayret eder. Çay, şeker, yağ, bulgur, pirinç gibi gıdalardan hazırladığı paketleri ev sahipleri yadırgasa da, Musa onları gücendirmeden kabul ettirmenin bir yolunu bulur. Yurt binası ve köşk birbirine yakın mesafede olduğu için Musa'nın ziyaretleri de zamanla artmaya başlar. Musa, Rehmi'ye, küçük yaşta kaybettiği babası gibi değer verirken, Rehmi de onun girişkenliğini ve parlak zekasını beğenir, istikbal vaat eden bir Kürt genci olduğuna inanır. Rehmi'nin eşi Hidayet de Musa'yı çok sever.

Sert mizacıyla bilinen Hidayet, o dönem sürgüne gönderilen Bedirhaniler'in geride kalan az sayıdaki ailelerinden birine mensuptur ve İstanbul'daki Bedirhan Paşazadelerden geriye kalanların aile reisi gibidir. Türkiye'nin ilk muallimelerinden biri olmasının yanı sıra Birinci Dünya Savaşı'nda Kürt Kadın Cemiyeti'nin de üyelerinden biridir. İstanbul'da doğup büyüse de Hidayet, Kürtçeyi Cizre'de yaşıyormuş gibi konuşur. Evine gelen üniversiteli Kürt öğrencileri gördükçe de dedesi Aziz Bedirhani'nin evine gelen Kürt dili, kültürü ve vatani için yurtsever duygularla dolup taşan gençleri hatırlar, Musa'yı da anne sevecenliğiyle karşılar.

Musa Anter, hatıralarında ilk karşılaşmaya dair şu anekdotu kaydeder: “20 senedir âdeta kapımız kapanmış, hiçbir Kürt aydınını göremez olmuştuk, ne mutlu bize ki misafirimiz oldunuz.” Bu sözlerle Musa'nın Hidayet'e olan saygısı daha da artar.

Dicle'ye kardeş Fırat Talebe Yurdu

Dicle Talebe Yurdu deneyiminden sonra Musa, 1942'de Felat Cemiloğlu ile birlikte yeni bir yurt açma girişiminde bulunur. Adıyamanlı zengin bir Kürdün Laleli'de yeni bir inşaatla başlayacağını öğrenen iki genç, öğrenci yurdu yapması için onu ikna ederler. İnşaat bittiğinde o günün koşullarında lüks ve modern sayılabilecek binayı "Fırat Talebe Yurdu" adı altında faaliyete sokarlar.

Musa ve Felat, 150 odalık bina tamamlanınca yurdun fotoğraflarını da içeren ilanları tüm gazetelere verip posta yoluyla ülkenin dört bir yanından başvuru alırlar. Kısa sürede odaların tümünü dolduracak kadar başvuru yapılır, peşinat ve depozito paralarıyla yurdun tüm demirbaşları ve diğer ihtiyaçları karşılanır. Kasada fazla para kalınca maddi durumu iyi olmayan beş öğrenci için barınma bursu verilir. Yurdun resmî sahibi ve müdürü olan Musa, üniversite eğitimi-ne devam etmek amacıyla yurt idaresi için bir müdür ve ka-tip işe alır. İşler rayına oturunca burs verilen öğrenci sayısını da yirmi beşe çıkarırlar.

Fırat Talebe Yurdu çok iyi gelir sağlamaya başlayınca bütçesi biten Dicle Talebe Yurdu'na bile yardım etmeye de başlarlar. Bu durum emniyetin de dikkatinden kaçmaz ve Musa ilk olarak o tarihlerde dikkati çekmeye başlar. Hakkında "Gayesi ticaret değil, Kürt gençler yetiştirmektir" iddiasıyla kayıtlar tutulur ve soruşturmalar başlar. Yurt defterleri incelenir ama neticede bursla kalan öğrencilerin çoğunun Türk olduğu açığa çıkar. Musa Anter, hatırlarında emniyetin, yurdun "komünist" yetiştirmek gayesiyle kurulduğu iddiasını ispatlamak için takibinin sürdürmeye devam ettiğini belirtir.

Leylim leyli...

1943 yılının ilkbaharında köşke yaptığı bir ziyaretin dönüşünde, bahçe kapısından çıkmak üzereyken, üzerinde kolej kıyafetleriyle genç bir kızla karşılaşır. Rehmler'in evine giden bu kızın kim olduğunu merak eder. Musa'nın "Kime bakmıştınız?" sorusunu garipseyen formalı kız, evin yabancıları gibi davranmayan genç adamın rahatlığına şaşırır. Sorusuna cevap vermeyen genç kızın utanıp bakışını kaçırdığını gören Musa "yüreğinden sıcacık bir şeyin kaynadığını" hissederek ve "Burası bizim evimiz" yanıtını verip kapıyı açıp hızlıca eve giren güzel kızın ardından bakakalır.

Rehmi'nin, küçük kızının Avusturya St. Georg Lisesi'nde okuduğunu sohbet aralarında duyan Musa, "Bu, o olmalı" diye düşünerek yurda döner.

Yurtla işler oldukça iyi gider, Musa çok iyi para kazanmaya başlar. Her şeyin bu kadar iyi gittiği bir süreçte, "içinde anlam veremediği bir eksiklik hissettiğini" yazar. Anılarında, "Paralı birçok bekârın yaptığı gibi her günü bir başka kadınla geçirmek ya da meyhane meyhane dolaşmak gibi" bir hayat gayesi olmadığını anlatan Musa Anter, o güne kadar evlilik planlarını da hep uzak bir tarih üzerinden kurmuştur.

Köşkün kapısında gördüğü güzel kızı o günden sonra aklından çıkaramadığını fark eden Musa, onu bir daha görme arzusuyla ertesi gün köşke gider. Kapıyı genç kızın açması Musa için sürpriz olur ve bu tesadüf onu çok heyecanlandırır. Yüzünde şaşkın bir gülümsemeyle selam verip "Babanız evde mi?" diye sorunca, genç kız bir gün önce karşılaştığı Musa'yı tanır. Soruya "Çalışma odasında" diye yanıt veren Hale, onu içeriye buyur eder. Birinci kattaki çalışma odasında elindeki kitaba dalan Rehmi, Musa'nın geldiğine sevinir ve ayağa kalkarak genç misafirini karşılar.

Rehmi'nin babaannesi de, eşi Hidayet gibi Bedirhani ailesindendir; anneannesiye Doğu Anadolu'daki tasavvuf faaliyetleriyle tanınan Arvasiler'den. İlk ve ortaöğrenimi Van Darümuallimi'nde yapan Rehmi, özel hocalardan aldığı derslerle Arapça ve Farsça öğrenir. İlmî eğitimi için Seyyid Taha Arvasi'den icazet alır ve II. Meşrutiyet'ten önce İstanbul'a gelir.

Sürgüne gönderilmiş Bedirhaniler ile olan akrabalığından dolayı kısa sürede geride kalan aile fertleriyle yakın ilişkiler kurar. Rehmi bir süre sonra Kürtlerin kurduğu cemiyetlere de dahil olur, Meşrutiyet'ten sonra da İstanbul'da kurulan Kürt Teavün Terakki Cemiyeti ve Hevi Talebe Cemiyeti gibi ilk legal Kürt derneklerinde yer alır. Bağımsız bir devlet düşüncesinden uzak olan ve daha çok Osmanlılık fikri etrafında hareket eden bu yapılar, İstanbul'daki Kürtlerin eğitim ve yardımlaşmasını öne çıkaran faaliyetlerde bulunurlar.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Rehmi, Doğu cephesinde gider, Ruslara karşı açılan bu cephede savaşır ve orada komutanlık yapan Said Nursi ile tanışır. Van ve Bitlis dolaylarında Rusların saldırılarını durdurmak için savaştıkları sırada Rehmi esir düşse de trenlerle çıktığı esaret yolunun Sibiry'a'da bitmeyişiine şükreder.

Musa ile karşılıklı, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na girmemek için daha ne kadar direnebileceği üzerine sohbetler ederler. Savaşın ne kadar büyük bir felaket olduğunu, Birinci Dünya Savaşı'nda esir düşen ve binlerce ölüm gören Rehmi gibi bir insandan dinlemek Musa için çok büyük bir ayrıcalık olur. Sağ elinin baş parmağındaki belirgin izi, ömrünün sonuna kadar savaşın ve esaret yıllarının bir nişanı gibi taşır Rehmi. Azerbaycan sınırlarındaki Nargin Esir Kampı'nda geçirdiği yıllar ve orada yaşadıklarıysa ilerde yapacakları daha nice sohbetin konusu olacaktır. Rehmi'nin yüreğinin derinlerindeki küllemiş bir aşk varlığını da Musa çok daha sonra öğrenecektir.

İkisi köylüye, çiftçiye getirilen ağır vergilerden konuştukları sırada Hale, elinde kahve tepsisiyle odaya girer. Kahveyi uzatırken göz göze geldiklerinde Rehmi, “Bak Musa, bu benim küçük kızım Hale, St. Georg Lisesi’nde leyli. Kızım bu da Musa, hemşerimiz ve burada öğrenci yurdunun müdürü” diyerek onları tanıştırır. Sohbet bitince Musa o gün yüreğinde farklı bir duyguyla köşkten ayrılır. Bu duygunun geçici bir şey olacağını beklerken, her geçen gün Hale’yi daha fazla düşünmeye başlar.

İşinde her zaman dikkatli ve dakik olan Musa’nın dalgınlığı arkadaşlarının da gözünden kaçmaz. Buna rağmen yanlış anlaşılmaktan çekindiği için, gün gün yüreğinde büyüyen bu duygudan kimseye söz etmeye cesaret edemez. Bu kaygısının altında yatan nedense ona “Oğlum” diyen Rehmi’nin güvenini kaybetmek ve yanlış anlaşılmak korkusudur. Bu yeni duygudan uzaklaşmak için bir süre köşke gitmeme kararı alır ama gün akşam oldu mu, ayakları kendiliğinden onu kaderine sürükler.

Yüreğinde kopan fırtınayı kimseye anlatamadığı için teselli yi bir süre müziğini ve mezelerini sevdiği Rum Todorı’nın Kalamış’taki meyhanesinde bulmaya çalışır. Selahattin Pınar’ın, Afife Jale için yaptığı bir “Bir bahar akşamı rastladım size” şarkısı köşkün kapısındaki o güzel karşılaşmayı hatırlatır ona ve daha da çok kederlendirir. Bu durum işini ve hayatını da etkilemeye başlayınca çözüm arayışına girer. Bir büyük sözüne ihtiyaç duyar ve Rehmi’nin evinde tanıştığı, çok sevip saydığı Bitlisli âlim Şeyh Mustafa’ya derdini anlatmaya karar verir. İstanbul’da yaşayan Şeyh, Rehmi’nin de yakın arkadaşıdır.

Elini öptüğü şeyhe, “Daha evvel hastalık kabul ettiğim bir dert var etrafımda” diyerek içini döker: “Bana babalık eder ve bu işi neticeye bağlayabilir misiniz?” Şeyh ona biraz sabretmek gerektiği nasihatinde bulunur ve yardım edeceğini söyler, bu sözler yüreğini rahatlatmıştır.

Musa'nın isteğini Rehmi'ye açtığında, işler şeyhin de umduğu gibi gelişmez ve Rehmi, karar vermek için üç ay mühlet istediğini söyler. Bu haber, Musa'yı huzursuz eder.

1926-1930 yılları arasında Mardin'in Midyat ilçesinde Mal Müdürlüğü yaptığı dört yıllık zaman zarfında Rehmi, hatırı sayılır bir çevre edinmiştir; tanıyıp ahabap olduğu çok sayıda âlim, ağa ve şeyhe haber göndererek Musa ile ilgili araştırma yapmalarını ister. Musa'nın sabırsızlıktan kendini yiyip bitirdiği, yaptığı hiçbir işe adapte olamadığı bu üç ay içinde Rehmi'nin ahabapları, Nusaybin'e ve Zivinge'ye komşu köylere ulaklar gönderip kapsamlı bir tahkikat yaptırırlar. Yapılan araştırmalar neticesinde olumsuz hiçbir şey duymayan dostları, Rehmi'ye "müspet" haberini gönderirler. Uzaklardan gelen haberle hem Rehmi'nin hem Hidayet'in yüreğine su serpilir; Musa'yı çok sevdiklerinden haber ikisini de çok memnun etmiştir.

Talebinin kabul edildiğini öğrendiğinde Musa, dünyanın en mutlu insanı olur ve hiç zaman kaybetmeden hediyeler alıp konağın yolunu tutar. Çok heyecanlıdır ve bir hata yapmaktan korkar. Kapıda onu müstakbel kayınvalidesi Hidayet ve evin büyük kızı Jale karşılar. Paketleri Jale'ye veren Musa, Hidayet'in elini öperek içeriye girer. Rehmi onu bu sefer misafir odasında ağırlar.

"Hoş geldin" diyerek oturması için yer gösteren Rehmi, damat adayının çok heyecanlı olduğunu fark eder, sadece gelmeden önce havadan sudan konuşurlar. Eli yüreğinde, gözü Rehmi'nin ağzından dökülecek sözcüklere kilitlenmişken Rehmi'nin "Oğlum, sen şimdi mutfağa git ve bizimkilere bize bir çay yapmalarını söyle" sözüyle dünyalar Musa'nın olur.

Bu eve her gelişinde Rehmi'nin çalışma odasında ağırlanan Musa, evin mahrem sayılan ve sadece ailedeki erkeklerin girebildiği mutfağına ve oturma odasına hiç girmemiştir.

Buraya gidebilmenin tek yolunun o evin bir ferdi olmaktan geçtiğini bilen Musa, bunun “evet” manasına geldiğini anlar. Büyük bir heyecan ve mutlulukla Rehmi’nin elini öperek kendisini yeni hayatına doğru götüren ilk kapıyı aralar...

Konaktan ayrılırken kapıya kadar onu uğurlayan Rehmi, cebinden çıkardığı bir zarfı uzattığında bunun ne anlama geldiğini bilmeyen Musa şaşkınlıkla bakakalır. Rehmi, “Bunu oku ve cevabını bana yaz” dediğinde, Musa avuçlarının terlediğini fark eder, imtihan yeni başlamaktadır meğer...

Yurda varır varmaz zarfı açtığında, hayatındaki en zor sorularla dolu bir mektupla karşılaşır. Rehmi, ondan evlenme isteğinin altındaki rasyonel ve duygusal yönleri analiz etmesini istediği birçok soruyu alt alta sıralamıştır. Musa’nın ifadesiyle her bir soruya verilecek yanıt “birer tez mahiyetindedir.”

- 1- Aile teşkilinde gaye nedir?
- 2- Saadet nedir, nelerle elde edilir ve nasıl elde edilir?
- 3- His ve akıl arasındaki fark nedir, tecellileri nelerdir?

Musa, sorular üzerinde uzun uzun düşünür ve günler sonra teslim edeceği mektubunun girişine şu cümleleri yazar:

Muhterem baba,

Tezimi yazarken ilmi ahlâkınızın metanetine istinat ederek serbest hareket ediyorum. Hayat yolumun kılavuzu saadet membaanın anahtarı olan mektubunuzu aldım. Bu rehberle, bu anahtarla başkasının fikrinden istifadeye yeltenmek çapraz yollara ve örümcekli kapıları açmağa teşebbüs etmek kadar zıt bir şey olamayacağını takdir buyurursunuz. Rehberimin işareti, membaanın usaresi, yabancı unsurların damarlarımda dolaşmasına mani olacak kadar kuvvetlidir. Atacağım her adımın, rehberimin reyile olacağını, sunacağım her usarenin saadet kaynağının bir katresi olduğunu güvenle söylüyorum...

Yeni hayat

Hale ve Musa, 11 Aralık 1944'te İstanbul'da köşkte kıyılan nikâhla evlenirler. Oldukça iyi bir gelire sahip olan Musa, kayınbabasının evine yakın olsun diye Aksaray'da bir ev kiralar, 18 Aralık 1946'da da ilk çocukları Anter doğar. Bu sırada dünyada da güzel gelişmeler olur, yedi yıl boyunca Avrupa'yı kasıp kavuran Hitler yenilir ve dünya savaşı sona erer.

Anter çifti, bebeklerine bakması için "lala" dedikleri Afrika kökenli bir dadı tutarlar. Bir de çarşı, pazar işine bakması, eve yardımcı olması için Musa köyden genç bir akrabasını getirir. Bu sayede hem Hale'nin yükü hafiflemiş olur hem de evde olmadığı zamanlar gözü arkada kalmaz.

1947 yılında Hale'nin ikinci defa hamile olduğunu öğrenince Musa çok mutlu olur. Her ne kadar dillendirmeseler de, ikisi de doğacak çocuğun kız olmasını ister...

Musa, yeni bebekle daha da büyüyecek olan ailesi için daha büyük bir eve taşınmaya karar verir ve Bağdat Caddesi üzerinde, bahçesinde erguvan, manolya ağaçları olan Bedirhan Paşalara ait "dantel gibi işlenmiş" bir köşke taşınırlar. Doğum yaklaştıkça telaşları da artmaya başlar ve Hale'nin teyze kızları da yardımcı olmak için köşkte kalmaya başlar.

17 Ekim gecesi Hale'nin doğum sancısı tuttuğunda, Musa hastaneye gidip eve bir ebe getirir. Geçmek bilmeyen saatlerin sonunda bebeğin ağlama sesiyle Musa'ya kızının doğduğu müjdesini, Hidayet'in akrabası olan Rüçhan Çınar verir. Bu hikâyeyi babasından dinlediği şekliyle şöyle anlatıyor Rahşan:

Rüçhan Teyze, dört evlilik yapmıştı, bu yüzden babam ona çok takılır, şakalar yapardı. Ben doğduğumda babama müjdeyi Rüçhan Teyze verince "Eyvah eyvah, Rüçhan, benim

kız da sana benzemesin inşallah!” diyerek şaka yapmış. Tabii babam yapacağı şakanın dozu iyi bilirdi ve incitmezdi. Haksız da sayılmazmış babacım, Rüşhan Teyze kadar olmasa da, ben de iki defa evlendim.

Musa, sarı saçlı, beyaz tenli, ela gözlü dünyalar tatlısı kızına halasının adını koyar: Reşê. O günden sonra Musa için en büyük eğlence, minik kızını Kürtçe ninnilerle uyutmak olur.

Aile hayatında mutlu olduğu kadar, iş hayatında da her geçen gün daha başarılı olmaya devam eden Musa yurdun işlerini epey ilerletir ve her geçen gün öğrenci sayısı artar. Bu yüzden daha fazla gelire ihtiyaç duyarlar. Yeni alternatiflere yönelen Musa ve arkadaşları, dönemin ünlü sanatçıları'nın da gönüllü katkı sunacağı müzikli davetler, yemekli toplantılar organize etmeye karar verirler. Adına “Doğu Geceleeri” dedikleri yemekli ve açıkarttırmalı organizasyon fikri bu ihtiyaç üzerinden ortaya çıkar.

Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar'ın da davetli olduğu 30 Mart 1950'de düzenlenen Doğu Gecesi'ni “Dicle Gecesi” adıyla organize edenlerden biri de Musa'dır. Bu sırada üçüncü çocuklarına hamile olan Hale'nin doğumuna çok az bir zaman kaldığından o yılki Doğu Gecesi'ne katılamaz. Musa, gözü arkada kalarak programa katılır; gecenin düzenleneceği gazinonun telefon numarasını yazıp, eşini ve çocuklarını yardımcısı Ako'ya ve dadiya emanet ederek evden ayrılır. O çıktıktan kısa bir süre sonra Hale'nin doğum sancıları tutar ve Ako onu Zeynep Kamil Hastanesi'ne götürür.

Birçok ünlü simanın da katıldığı gecede herkes çok eğlenir. Programın ilerleyen saatlerinde hastaneden gazinoya bir telefon gelir, salon çok kalabalıktır, gazinonun telefonuna yurt öğrencilerinden biri cevap verir. Karşıdaki ses, hemşire olduğunu ve Hale Elmas'ın bir erkek çocuğu dünyaya ge-

tirdiği haberinin eşi Musa Elmas'a iletilmesini ister.¹ Haberi alan öğrenci, kalabalık salonda Musa'yı göremeyince sahneye çıkıp mikrofonu alır: "Affınıza sığınarak Fırat Talebe Yurdu Müdürü Musa Anter'e müjdeli bir haber vermek istiyoruz, eşi bu akşam saatlerinde bir erkek çocuk dünyaya getirdi."

Gazinodaki herkes bu müjdeli haberi alkışlar ve ısıklarla kutlar. Salondaki kalabalık, "Dicle Gecesi"nde doğan bebeğe Dicle adının konulması için bir ağızdan tempo tutar. Böylece Anter çiftinin 30 Mart 1950 akşamında doğan üçüncü çocuğuna koca bir salon dolusu insanın istediği üzerine Dicle adı verilir. Belki de ilk defa bu kadar kalabalık bir insan topluluğu bir bebeğe kolektif bir şekilde isim koymuştur.

Musa, İstanbul'da akrabası olmadığı için, eşi Hale'nin tüm akrabalarını kendi ailesi gibi sevip değer verir ve kısa süre içinde o da Zapsu ailesinin çok sevilen bir ferdi olur.

Çok modern, aydın, girişken, sosyal, öğrenme kabiliyeti yüksek bir insandı. Babam olduğu için demiyorum ama gerçekten sevilmeyecek gibi değildi.

Musa, öğrenci yurdu müdürü olduğu yıllarda, tarihe ve antika eserlere olan ilgisinden dolayı Kapalıçarşı Bedesteni'nin müdürüyle çok iyi arkadaş olur ve o yıllarda her bir çocuğu için kıymetli antika eserlerden oluşan birer koleksiyon da yapar.

Babam çok orijinal bir insandı, kendi tabiriyle köyde iki numaralı mağaradan çıkmış bir insandı ama ufkü yaşadığı coğrafyanın çok ötesine taşıyordu.

1 Musa Anter, ileride değineceğimiz gibi, "Elmas" olan soyadını babasının adı olan "Anter" ile değiştirmiştir. Oğlu Anter, değişikliğin 1946-1947 yıllarında yapıldığını söylüyor: "Babam resmi olarak 'Şeyhmus Elmas' olan adını 'Musa Anter' olarak değiştirdi. Ben ortaokula gidiyordum." Nitekim Musa, 1948'de *Dicle Kaynağı*'nda yazdığı yazılarını da "Musa Anter" adıyla imzalamaktadır.

Musa, Anter için gümüşlerden; Rahşan için ilerde büyüdüğünde istediği şekilde tasarlayabilsin diye zümrüt, yakut, safir gibi değerli taşlardan; Dicle için de antika halılardan oluşan birer koleksiyon yapar.

Bedesten müdürüyle iyi arkadaş olmanın avantajını kullanmış. Hepsini de antikacıardan alıyor. Ama sonra babam Kürtçülükten, bölücülükten, yeraltı faaliyetlerinden, komünistlikten hapsilere içeriye gire çıka elde hiçbir şey kalmadı tabii. Annem de çaresiz, bir şey kalmayınca koleksiyonlarımız dahil her şeyi satmak zorunda kaldı. Yükte hafif, pahada ağır oldukları için önce benim taşlar gitmiş. Sonra gümüşler, en son da halılar... Elde bir şey kalmayınca da annem iş aramak zorunda kaldı.

Hale için üç küçük çocukla ilgilenmek kolay olmaz bu yüzden annesi ve kuzenleri ona yardım eder. Evleri birbirine yakın mesafede olduğu için haftanın birkaç günü çocuklarla beraber Laleli'deki köşkte yatıya kalırlar. Ailecek bir arada geçirilen zamanlar Rahşan'ın unutamayacağı çocukluk anılarıyla doludur.

Bedirhani ailesinin kadınları dominant, aydın, entelektüel kadınlardı. Annem ve anneannem Hidayet de öyle kadınlardı. Annem, hem annesinden hem de okulda aldığı eğitimden dolayı oldukça kurallı, nizami ve disiplinli bir kadındı. Çocuklarını çok seven, kollayan, hayatın zorlukları karşısında güçlü durmasını öğreten, terbiyeli, onurlu ve haysiyetli insanlar yetiştirmek için fedakârlık yapan bir kadındı. Küçük yaştan itibaren bizleri sorumluluk duygusuyla yetiştirmeye özen gösterdi. Annem, anneannem Hidayet'in eseriydi. Belki yaşadıklarındandır ama ben anneannemin çok sık güldüğüne şahit olmadım, bir hata yaptığımızda bize kızardı.

Anneannesi Hidayet'e kıyasla, dedesi Rehmi'nin munis, sevecen bir insan olduğunu da hatırlıyor:

Dedemlerin köşkünü çok iyi hatırlıyorum. Dedem cuma günleri evde namaz kıldırır, cemaatin imamı olurdu. Evlerinde her zaman misafirler olurdu. Dinî kimliğinin yanında dedemin aydın yönü de çok gelişmişti, çok iyi bir âlimdi ama buna karşın 1930-40'lı yıllarda tüm çocuklarını önemli okullara göndermişti.

Rehmi, büyük kızı Jale'yi Fransız Dame de Sion'a, büyük oğlu Pertev ve kızı Hale'yi Avusturya Lisesi'ne, Metin'i de Pertevniyal Lisesi'ne gönderir. Öte yandan küçük yaştan itibaren tüm çocuklarına evde dinî eğitim verip Kuran-ı Kerim de öğretir.

Düşün ki 1940'larda annemin bisiklet ehliyeti vardı, bir de çok güzel kürek çeker, ata çok güzel binerdi. Bir dönem, dedem Pakistan'a İslâm âlimi olarak gönderilmiş. Bu yönüne rağmen, çok aydın bir insandı. Gayet donanımlı ve aydın bir şekilde yetişmeleri için çok çabalamış. Çok zarif bir insandı. Bununla beraber, her bir çocuğuna hitaben dinî vecibeleri anlattığı küçük kitaplar da yazmıştı.

Rahşan, onun yaşlılık dönemine denk gelse de, babasından sonra hayatındaki en önemli erkeğin dedesi olduğunu söylüyor ve çocukluk anılarında büyük yer tutan köşkteki günlük ritüelleri şu şekilde aktarıyor:

Dedemi hatırladığımda, onun bilge çağına denk gelen yıllardı artık. Beni alırdı kucağına ve hikâyeler anlatırdı. Sonra Laleli'deki köşkten, Fatih'teki Vefa Bozacısı'na kadar yürürdük. Orada güğüme benzeyen büyük boza sürahileri olurdu, leblebisi, tarçınıyla birlikte bozayı o sürahilerle alır eve dönerdik, ertesi gün de evdeki boş sürahiyi dolusuyla değiştirmek için yine aynı ritüeli tekrarlardık...

Günlük bir diğer ritüelse Beyazıt'taki Koska Helvacısı'dır:

Ktır ktır susam helvalar olurdu. Koska vardı. Balık olduğu zaman sakızlı tahin helvasını oradan alırdık. O yürüyüşler sırasında dedem bana çeşitli şeyler anlatırdı. Tane tane anlatırdı, galiba anlamayı ve dinlemeyi ben dedemden öğrendim. Bana o zaman öğrettiği şarkıyıysa hâlâ hatırlıyorum:

*Küçük çapkın yine mi, dolapları açmışsın, ortalığa saçmışsın.
Lupurt etmiş kaymağı, atmışsın boş tabağı.
Anne ben yalan demem, Sana sormadan yemem.
Elim tabağa gitti, Bir, iki derken kaymak bitti...
Bunda benim suçum ne?
Seni gidi yaramaz, elin ona varamaz,
Peynir ekmek yok muydu, karnın ona tok muydu,
Üç gün aç, susuz kal, kaymaklı cezanı al...*

Rehmi, ilkokula giden Anter ve Rahşan'ın el yazılarını geliştirmek ve okumalarını pekiştirmek için onlara bir görev verir. Arap alfabesiyle yazdığı eserlerinin Latin alfabesine çevirme işlerini torunlarına yaptırır. O sıralarda Anter üçüncü sınıf, Rahşan ise ikinci sınıf öğrencisidir. Yazıları tamamlanınca torunlarını küçük hediyelerle de ödüllendirir.

Üstelik daha küçüğüm, ilkokula gidiyorum, el yazısıyla yazıyorum yani. Dedemin Ehli Sünnet, Büyük İslâm tarihi yazdığı eserleri vardı. O, Arap alfabesiyle yazdıklarını okur, ben de Latin harfleriyle yazardım. Abim de vardı, o yazılar için günlük olarak bize delikli paralardan iki buçuk kuruş verirdi, bazen şeker de verirdi...

Rahşan, dedesinin sağ elinde, Bakü'deki esaret yıllarından kalma bir iz taşıdığını hatırlıyor:

Elindeki kitabı bize satır satır okuyarak yazdırdığı için sağ elinin işaret ve orta parmağının arasındaki yara izi hep

dikkatimi çekerdi. Bazen yarasına dokunurdum. Nasıl olduğunu sorduğumda, “Kaza geçirdim” derdi ama dedemin o izi, esir düştüğü yıllarda kalmamış. Savaşta sağ elinin baş ve orta parmağına şarapnel parçası isabet etmiş, yaralandığı için hastanede aylar süren bir tedaviye almışlar. Dedem hastanedeiyken onu tedavi eden Rus hemşireye aşık olmuş. Sanıyorum hemşire de dedeme aşıkmiş. Ama iyileştikten sonra dedemi Bakü’deki esir kampına göndermişler. Tabii ben bunları çok sonra öğrendim ama sanıyorum esaret kadar sevgilisini bir daha göremeyecek olmanın üzüntüsü o yılları dedem için daha da dayanılmaz kılmış olmalı.

Esir kampı bir adaymış, ne yemekhane varmış, ne çamaşırhane, ne doğru dürüst tuvalet... Bütün bu zorluklara rağmen genç ve güçlü olan dedem oradan kurtulacağına dair içinde hep bir inanç taşımış, kendini kapıp koyuverenlere güç vermiş, kurtulacaklarına dair inancını başkalarına da yayarak diri tutmaya çalışmış. Küçük çocuklara okuma yazma öğretmiş ama esaretteyken kimliği ve dili üzerine düşünmeye, Kürtçe şiirler yazmaya başlamış. Dedem, Kürtçenin ilk yazılı tiyatro eseri olan “Memê Alan”ı yazmış, sanıyorum bunu yazma fikri de orada ortaya çıkmış.

Yaşadığı hayat cehennemden farksızmış, geleceğe dair kurgular yaparak kurtulmak için ümidini diri tutmaktan başka bir şey gelmemiş elinden. Kampta çocuklara ders vermiş, Rusça ve Almanca öğrenmiş, yani tükensin diye gönderdikleri kampta ürettikçe üretmiş sevgili dedem. O cehennemden kaçabilene her yer cennetmiş anlayacağın. Galiba adaya yiyecek getiren kayıklardan birine gizlenmiş ve esir kampı olan o adadan Bakü’ye kaçarak kurtulabilmiş. Hemen İstanbul’a dönememiş, 1917 devriminden sonra kamp kapatılınca o da özgür kalmış. Tabii o sürede Bakü’de

de boş durmamış; şiirlerini, tiyatro eserini Bakü’de bir matbaada bastırmış, daha sonra Avrupa üzerinden çıktığı uzun bir yolculuğun ardından İstanbul’a gelmiş, Kürt derneklerine üye olmuş, bir süre sonra da anneannemle evlenmiş.

Rahşan, dedesinin ölümünden sonra babasının zaman zaman anneannesine takıldığını, onu kızdırmaktan hoşlandığını hatırladığını söylüyor:

Dedem esir düştüğünde hastanede onu tedavi eden hemşireye aşık olduğunu babama anlatmış olmalı, çünkü dedem vefat ettikten sonra biz artık büyümüştük. Babam, zaman zaman anneanneme takılır, “Sen ikinci geldin” derdi; babam güler, anneannem de ona kızardı...

Zapsu ailesinin ritüellerinden biri de yaz aylarında kızları, torunları ve damatlarıyla birlikte, Suadiye’deki bir akraba evine yaptıkları tatil ziyaretleri olurmuş. Hıdır Geylani adındaki bu akrabanın, içinde havuzu olan bahçeli evi birçok misafiri bir anda ağırlayabilecek büyüklükteymiş. Rahşan, o günlerin Suadiyesi’nin yeşil, güzel bir sahil köyü görünümünde olduğunu anlatıyor. O tarihlerde, nüfusu bir milyonu aşmış İstanbul’dan uzaklaşıp ailecek zaman geçirip eğlendikleri, çocukların güvenle denize girebildiği bu sahil kasabasını Musa da çok sever. Dicle’nin doğumundan sonra Suadiye’ye taşınma fikri de yaz aylarında ailece yapılan bu tatillerden sonra ortaya çıkar.

Dicle doğmadan önce biz zaten Fener Yolu’nda oturuyorduk. Gerçek Suadiyeliliğimiz Dicle’nin doğumundan sonra oldu ve babam Villa Briya’yı aldı.

Musa, Fırat Talebe Yurdu ile İstanbul’da hatırı sayılır geniş bir çevreye sahip olmuştur. Doğudaki her bir şehrin adını verdikleri biletli eğlencelerse düzenli olarak devam et-

mehtedir. O gecelere çok sayıda insan davet edilir, Doğu'ya özgü eserler açık arttırmayla satılır. Safiye Ayla, Nezahat Bayram, Ali Ekber Çiçek gibi dönemin tanınan ses sanatçılarından da gönüllü olarak sahne aldığı bu gecelerin tüm geliri öğrencilere bağışlanır.

Musa'nın müziğe olan doğuştan ilgisi, Mardin'de ilkokulda Süryani din adamlarından aldığı teorik ve uygulamalı ritim dersleriyle gelişir. Rahşan, babasının müziğe olan ilgisi sayesinde birçok sanatçıyla iyi dostluklar kurduğunu da anlatıyor.

Babam musikiye de çok düşküneydi. Safiye Ayla'ya çok değer verirdi, iyi de arkadaşlardı, öyle ki Ayla yurt için düzenlenen gecelerde gönüllü olarak sahne alırdı. O sahnede şarkı söylerken babam tüm şarkılarına eşlik ederdi, çünkü evde de en çok dinlediği sanatçılardan biriydi Safiye Ayla. Babamın dilindeki "Gelse o şüh meclise nâz ü tegâfûl eylese canım yalelli" şarkısının dizeleri hâlâ aklımda, ilk öğrendiğim şarkıdır bu...

Anlatırdı babam, ben daha iki yaşındayken o gecelerde masaya çıkarmışım, sahnede şarkı söyleyen tüm sanatçıların maskotu gibiymişim. Safiye Ayla çok severmiş beni. Ayrıca babam Selahattin Pınar'ı da çok severdi. Evde en çok dinlediği müziklerin başında Pınar'ın besteleri gelirdi...

Demokrat Parti dönemi ve Dicle Kaynağı

Musa, 49'lar Davası'ndan tutuklanmadan önce, erkek öğrenciler için açtığı Fırat Talebe Yurdu'nun ardından kız öğrenciler için de bir girişimde bulunur ve Toros Talebe Yurdu adındaki bir başka yurdun işletmesini devralır. Hatıralarında o dönemle ilgili "Kız öğrencilerle uğraşmak, erkek öğrencilerle uğraşmaktan daha zor" notunu düşen Musa, bu girişimde başarılı olmaz.

Yedi yıl sürdürdüğü yurt idareciliğinden artık sıkılmaya başlamıştır ve yeni arayışlara girer. Bu sefer şansını matbaacılık ve gazetecilikte denemeye karar verir. Kızı Rahşan daha doğmadan, Sultanahmet'teki Sokullu Camisi karşısında bulunan iki dönümlük arazisiyle birlikte satın aldığı konağı, yeni işi için satar ve paranın bir bölümüyle İzzettin Han'da eski bir matbaa satın alır.

Dicle Talebe Yurdu'nda birlikte kaldığı Hüseyin Dikici, Veli Dolu ve Talat Saygın adındaki arkadaşlarıyla birlikte *Dicle Kaynağı* adını verdiği gazeteyi bu matbaada çıkarmaya başlar. Haftalık yayımlanan bu gazetenin 11 Temmuz 1948 tarihli ilk sayısında Musa Anter "Niçin çıkıyoruz?" başlığıyla, "Doğu ve Güneydoğu'nun" sorunlarını ele alan bir yazı kaleme alır. Anter, *Dicle Kaynağı* gazetesini, "Cumhuriyet tarihinde Kürt halkının sorunlarını dile getiren ilk gazete" olarak niteler.

1923'ten 1946 yılına kadar, CHP'nin iktidarda olduğu cumhuriyetin ilk 25 yılında, doğuda Kürt liderlerin öncülük ettiği Şeyh Sait, Dersim ve Ağrı isyanları yaşanmış, bu liderlerin çoğu, destekçileriyle birlikte çıkartılan özel kanunlarla yargılanıp idam edilmiştir. Bastırılan bu isyanlardan sonra sürgün kanunlarıyla binlerce Kürt aile yerinden yurdundan edilerek ülkenin batısına sürülür. İsyanlıların sığındığı köylere yönelik girişilen askerî harekatlarda Dersim, Zilan'da katliamlar gerçekleşir.

1950'de ara verilen gazete, 1959'a kadar 40 sayı yayımlanır. Yayına başladıktan sonra farklı tarihlerde Zilan Katliamı, Şeyh Said, Dersim, Ağrı İsyanı, Otuz Üç Kurşun Vakası gibi Kürtlere karşı gerçekleşen askerî operasyonları ilk defa açık bir şekilde, eleştirel bir yorumlarla ele alır.

Gazeteyi çıkarmaya başlamadan iki yıl önce, CHP'ye alternatif yeni bir parti siyaset sahnesine belirmeye başlar. Savaş yılları döneminde uygulanan sıkı ekonomik yaptırımlar, uygulamaya konan Varlık ve Toprak Mahsulleri Vergisi, İsmet

İnönü yönetimindeki CHP'ye karşı ülke genelinde tepkilere neden olmuş, bu tepkileri odağına alan yeni girişimse 1946'da Demokrat Parti (DP) adıyla örgütlenmeye başlamıştır.

Tek parti iktidarının getirdiği antidemokratik ortamı bitirmek, tek parti yasalarını değiştirmek, yüzünü halka çevirmek vaatleriyle kurulan merkez sağdaki bu yeni parti tüm ülkede heyecan yaratır. Partinin kurucularından Adnan Menderes sevilen bir figürdür. 1946'daki seçim çalışmalarında ziyaret edip oy desteği istediği kurumlardan biri de Musa'nın müdürü olduğu Fırat Talebe Yurdu olur.

Cihat Baban ve Mükerrerrem Sarol ile birlikte yurdu ziyarete gelen Adnan Menderes, öğrencilerle birlikte yemek yiyerek sohbet eder, hatta Anter'e partisinden siyasete girmesi için teklifte bulunur. "Her Kürdün CHP'yi kan davalıları gibi gördüğünü ve ona hasım olduğunu" savunan Musa Anter, hatırlarında bu teklifi nazıkçe reddettiğini şu sözlerle kaydeder:

Tüm namuslu Doğululara düşen, CHP'yi yıkmaktır. Bu yüzden elimizden geleni sizin partiniz için yerine getiririz ama benim herhangi bir partiye angaje olmam mümkün değildir.

Musa siyasete atılmaz ama gazetesinde CHP'nin politikalarını eleştiren sert yazılarla DP'yi dolaylı olarak destekler. DP, 1946 seçimlerinde başarısız olur ama dört yıl sonra, 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimleri kazanır ve böylece Türkiye'yi on yıl yönetecek olan Demokrat Parti iktidarı dönemi başlar.

Köye dönüş...

O yıllarda Musa Anter, Kemal Sülker'in yardımıyla *Şark Mecmuası*'nı çıkarır. İki sayı çıkan mecmuada, CHP iktidarı döneminde yaşanan hak ihlalleri ve Kürtlere yönelik bas-

kılar da yer alır. Anter'in anlatımıyla, "Bu mecmua daha çok Kürtlere İnsan Hakları Beyannamesi öğretmek" gibi bir misyona hizmet eder.

Türkiye'nin ABD ile 1948'de imzaladığı Ekonomik İşbirliği Anlaşması'ndan sonra hayata giren yeniliklerden biri de Amerika'dan getirilen traktörler olur. 1949'da ABD'den alınan ilk traktörler gelir, hükümet değişince bu sayıya binlerce traktör daha eklenir. Değişen siyasi ve ekonomik iklimden sonra, köyde binlerce dönüm arazisi olan Musa Anter de radikal bir karar vererek yurt idareciliğinin ardından başladığı matbaa işletmeciliği ve gazetecilik işine ara verip ailesiyle birlikte köye dönmeye karar verir. Bu kararda, hükümetin çiftçiyi destekleyen politikaları da etkili olur. Fakat eşi Hale'yi ikna etmesi kolay olmayacaktır.

Hale, hem ailesinden, hem de doğup büyüdüğü şehirden ayrılma fikrine en başından itibaren karşı çıkar. Babasının görevi nedeniyle taşra hayatına uzak olmasa da trenle dört günde gidilen, 1.500 kilometre uzaklıktaki köyde hayatın, üstelik üç küçük çocukla hiç de kolay olmayacağının farkındadır.

Musa ise köydeki kardeşlerine yardımcı olmak, araçlara verdikleri arazilerin başına geçmek için bu kararı almak zorunda kaldığını kayınbabası ve kayınvalidesine izah eder. Hale'yi ikna etmesi de Hidayet ve Rehmi'nin devreye girmesiyle mümkün olur. Hale, köye dönüşün çocukların anadillerini öğrenebilmesi ve baba tarafından akrabalarıyla güçlü bağlar kurabilmesi için önemli olduğunun farkındadır ama bunun tek başına bir neden olmadığına inanır, pek gönüllü olmasa da dönüş kararına razı gelir.

Teyzesinin kızlarıyla birlikte toplanmaya başlayan Hale, ihtiyaç duyacağı en önemli eşyaları paketlemeye başlar: Yatak örtüleri, yastık yüzleri, havlu ve çarşafarla birlikte köyde giyebileceği uygunlukta elbiseleri valizlere koyar. Porse-

len takımı, perde ve dikiş makinesi, gramofon, daktilo, dö-küm sobası ve gaz ocağı gibi köyde işine yarayacak eşyalar dışında başka şey almaz, köye temelli döndüklerine inan-mak istemediği için çeyizlerini, porselenlerinin büyük bölü-münü, gümüşlerini çeyiz sandığına koyarak, mobilyalarıyla birlikte babasının köşkünde depo olarak kullanılan bod-ruma kaldırır.

Musa ise dönüş için tüm planlarını yapmış, Hale'nin ha-zırlıklarını bitirmesini bekler. Sattığı gazete ve matbaanın parasıyla hükümetin ithal ettiği traktörlerden almayı kafa-sına koyar ve bunun için gerekli girişimlerde bulunur. Kö-ye döndüklerinde uzunca bir süre sadece toprakla ve ailesiyle zaman geçirmeye karar verir. 12 yıl önce tek başına gel-diği İstanbul'dan beş kişilik bir aile olarak köyüne geri dön-menin zamanıdır artık.

Hale ve Musa'nın köye dönme kararına en çok üzülenler-den biri, hiç şüphesiz çocukların "lala" dedikleri Afrikalı da-dıları olur. Anter'e 5, Rahşan'a 3 yıl bakan dadı, eşyalar ev-den gönderilip sıra vedalaşmaya geldiğinde, İstanbul'da âde-ta kimsesiz kalır.

Hayal meyal lalayı hatırlıyorum ama abim daha iyi hatırlar. Aileden biri gibiydi, gözümüzü açtığımızda lala evimiz-deydi, biz gittiğimizde çok ağlamış. Bizden sonra da iş bu-lamayınca Aydın'a gitmiş dediler, orada tanıdıkları varmış galiba.

1951 senesinin Eylül ayında yola çıkacakları gün, Haydar-paşa Tren Garı'nda hamallar eşyaları trene yüklerken veda-laşmak herkes için çok zor olur.

Haydarpaşa Garı'ndaki matem havasının aksine, Nusay-bin Tren Garı'nda bayram havası vardır. Musa'nın annesi Fesla, oğulları Yusuf ve Hasan ile birlikte İstanbul'dan gele-cek kıymetli misafirleri karşılamaya giderler.

Fesla da tıpkı Hidayet gibi güçlü bir kadındır. Eşi genç yaşta felç olup yatalak hale gelince hem çocukların hem evin hem de kocasının muhtarlık vazifesi ona kalmıştır. Fesla, bölgede Müslümanlığa son geçen Ezidi aşiretlerinden Bin-yatki Aşireti'nin Müslüman liderlerinden Husenê Sarê'nin kızı olarak dünyaya gelir. Cesareti ve gözüpekliği ile bilinen Husen, "Çölün Tanrısı" sıfatıyla tanınan Birêm Axa'nın kızını kaçırınca, aşireti, öfkeli Birêm'in gazabından korunmak için aşık çifti köyde istemez. Husên de her iki aşirete rest çekerek, Ezidi gençlerden silahlı bir birlik oluşturup güç kullanarak yaylada bulunan dört köyün ortasındaki alana Kaniye Şêx adını verdiği kendi köyünü kurar. Fesla, serin, sulak ve yeşilliği bol bu köyde doğup büyür. Temika Aşirtei'nin ağalarından olan Anter Mihoteze'nin oğlu Anter'e ile evlenip Zivinga Temika (Temika Kışlığı) adı verilen mağaraların olduğu ve susuz, çorak köye gelin gelir. Buranın havasına, suyuna alışması kolay olmayacaktır.

Sykes Picot Anlaşması ile cetvelle çizilmiş gibi oluşturulan sınırlar, bölgedeki birçok köy gibi Temikan Aşireti'nin köylerini de Türkiye ve Suriye arasında ikiye böler. Aşiretin yirmiyi aşkın köyü, Kürtlerin "tren hattının karşı tarafı" anlamında kullandıkları "Binxete", yani Suriye hanesine yazılır. Otuza yakın mağaranın yer aldığı Stililê köyüye aşiretin Türkiye sınırlarında kalan tek köyü olur.

Musa Anter, hatırlarında çocukken Muş ve Kars tarafından gelen koçerlerin yaylaktan indiklerinde, Zivingê'deki mağaraları kiralayıp kış aylarını orada geçirdiklerini anlatır. Koçerlerin yazın yaylaya çıktığı aylardaysa mağaraları koyunlar için ağıl olarak kullanırlar.

Daha önce Hanse ve Vetha adında iki kız doğuran Fesla, tekrar hamile kaldığında bir oğlu olsun diye Sultan Şeyhmus Türbesi'ne adaklar adar. Hamileliğine rağmen tezcanlılığından bir şey kaybetmeyen Fesla, gökyüzünün sarıya kes-

tiği bir gün karnında ağrılarla uyandığında, bunun doğum sancısı olduğunu bilmeden süt kovanını alıp mağaraların yolunu tutar. O sırada yere düşen yağmur damlaları, mağaraya varıncaya kadar şiddetli bir yağmura döner. Gökten çamur yağdığını görün Fesla, korku dolu gözlerle kıyametin kopmasını bekler. Son yıllarda birçok ölüme şahitlik etmiş, civar köylerde yaşayan Ermeni ve Süryanilerin çoluk çocuk demeden kılıçtan geçirilmesini görmüştür, yağan çamurun “Allahın gazabı” olduğuna inanır ve korkusu giderek artar. Sancıları sıklaştığında, evlerinin uzağındaki mağaradan sesini duyuramayacağını farkındadır; çocuğunu tek başına o mağarada doğurur. Bebek doğduktan kısa süre sonra yağmur dindiğinde tüm ova ve köyler, ağaçlar çamurla sıvanmıştır. Göbeğini kendi eliyle kestiği bebeğin erkek olduğunu görünce, dualarını ve adaklarını kabul eden Allah’a şükreder, bebeğinin kulağına “Şeyhmus” adını fısıldar. Şeyhmus yani Musa Anter, büyüüp doğum tarihini sorduğunda annesi Fesla ona “Ermeni Katliamı yıllarında, çamurun yağdığı gündü” yanıtını verecektir.

Şeyhmus’tan sonra da Hasan ve Yusuf doğar. Kocası Anter genç yaşında beyin kanaması geçirip felç olunca, daha 24 yaşındayken evin, çocukların sorumluluğu, tarlanın, hayvanların, bağ ve bahçenin tüm işleri Fesla’ya kalır. Cumhuriyet henüz ilan edilmediği, ülkenin yeni yönetimiyle ilişkilerin “Ankara’dan gelen” emirler üzerinden devam ettiği senelerdir.

Şeyhmus’un doğduğu mağara, ferman yıllarında birçok gayrimüslime, Şeyh Sait İsyanı yıllarında kaçak birçok Kürt muhacire sığınak olacaktır. Fesla, “Ankara’dan” çok korksa da köylerine sığınan kaçaklara yardım etmekten, onlara sıcak bir tas yemek götürmekten sakınmaz. Şeyh Sait İsyanı’ndan kaçıp Suriye’ye gitmek için köylerine gelen, içinde çocuk ve kadınların da olduğu yaklaşık 15 kişilik bir gru-

bu günlerce mağarada gizler. Diyarbakır'dan kaçıp gelen bu grubun içinde iki oğlunu, kocasını, iki damadını kaybeden yaşlı Xeco'ya ise ayrı bir ihtiram gösterir.

Xeco, yaşadığı acılar için yaktığı ağıtları sessizce söylese de mağarada yankılanan hüzünlü sesi Fesla'yı çok etkiler. Yaşlı kadının kendi canından ziyade, isyanda öldürülen iki oğlu ve iki damadından geriye kalan yetim torunlarını kurtarmak için yollara düştüğünün farkında olan Fesla, onun bu çaresizliğine çok üzülür. Mağaraya her gidişinde Şeyh-mus da annesine eşlik eder. Yaşlı kadın, öldürülen küçük oğluyla aynı adı taşıyan Şeyhmus'u bu yüzden çok sever.

Yüreğindeki acıyı hiçbir anne yaşamamasın diye dualar eden yaşlı kadın, Suriye'ye doğru yola çıkacakları vakit küçük Şeyhmus'u da, Fesla'yı da gözlerinden öperek onu ve çocuklarını zalimlerin zulmünden koruması için Allah'a emanet ederek vedalaşır. Bu sahne küçük Şeyhmus'un hafızasına kazınır. Sınırın Suriye tarafına sağ salım geçtikten birkaç ay sonra yaşlı kadının kalbinin, gördüğü onca acıya eklenen sürgünlüğe dayanamayıp ansızın durduğunu çok sonra öğrenirler.

Fesla'nın "Ankara" korkusunun altında yatan asıl nedense, akrabalarının yaşadığı bir husumete dayanmaktadır. 1926 senesinde Suriye ve Nusaybin'deki ayrı akrabaları arasında arazi anlamazlığı yüzünden kavga çıkınca, yaşanan silahlı çatışmada Nusaybin'deki akrabası ile birlikte Stililê köyü Nahiye Müdürü ve iki jandarma'eri de öldürülür. Bu olaydan sonra köy her gün askerler tarafından basılır. Eli silah tutan tüm erkekler tutuklanıp hapse gönderilir; bazıları hiç dönemezken, şanslı olanlar ancak yıllar sonra köye döner.

Bir süre sonra eli silah tutan köyün gençleri, yaşanan baskınlardan dolayı Suriye köylerine kaçmaya başlar ve bu durum uzun yıllar devam ettiği için köy bir süre gençsiz kalır.

Bu yüzden Fesla da, her üç oğluna jandarma köye her geldiğinde mağaralara saklanmalarını tembihler. Çocuklar bunu saklambaç oyununa dönüştürse de, durum oyunun çok ötesindedir ve Türkçe bilmediği için, jandarmaları öldüren akrabalarıyla herhangi bir ilgisinin olmadığını ifade etmek Fesla için kâbus olur.

Şahit olduğu onca şeyden sonra devletten ve onun öfkesinden korkulması gerektiğine inanır, köyden alınıp Mardin dışına götürülen hiçbir erkeğin geri gelmediğini şahitlik ettiğinden, yıllarca çocuklarının da bir gün elinden alınacağı korkusuyla yaşar. Sırf jandarmaya derdini anlatabilmek, okuyabilecekleri kadar Türkçeyi öğretmek için çocuklarını okula göndermek Fesla'nın en büyük amacı olur.

Kocasının artık iyileşmeyeceğini anlayınca, geleceğe dair tüm planlarını büyük oğlu Şeyhmus üzerinden kurgulamaya başlar. Bu yüzden okul yaşına gelen Şeyhmus'u sadece ilkokula gönderecektir; zira ortaokul ve lise demek Mardin'in ötesi demektir, bu da yıllarca süren hasretlik, uzaklık ve özlem...

Şeyhmus okul yaşına geldiğinde Nusaybin'e yakın yerlerde ekilen pirinç nedeniyle ilçede sıtma salgını baş gösterir ve hastalıktan birçok çocuk hayatını kaybeder. Fesla bu yüzden oğlunu Nusaybin yerine Gercüş'teki okula misafir öğrenci olarak kaydettirir. O yaz tatilinde eve geldiğinde Şeyhmus, jandarmanın ne istediğini bilecek kadar Türkçe kelime öğrenmiştir: Ekmek, su, odun, gel, git, horoz, tavuk, hindi, yumurta... Onun jandarmayla diyalog kurduğunu görünce dünyalar Fesla'nın olur. Artık bundan sonra köye vergi almaya gelen jandarma ve tahsildara derdini anlatabilecektir.

Fesla çok sevdiği kocası Anter'i kaybettiğinde Şeyhmus, ağaların çocuklarının gittiği Mardin Köy Yatılı Mektebi'nin ikinci sınıfına yeni başlamıştır. Yeteri kadar Türkçe öğrenen Şeyhmus, okulun başarılı öğrencilerinden olur. Beşinci sını-

fa gelip ortaokula da gitmeyi istediğini söylediğinde Fesla, “Artık büyüdün, Türkçeyi öğrendin, bu kadın halimle köyü ben mi idare edeceğim?” diyerek karşı çıkar. Zaten Şeyhmus için yaptığı tüm planlar hazırdır, bu yüzden okulda ne kadar başarılı olduğuyla ilgilenmez, “asil ailelerden” kız bakmaya başlamıştır bile. Annesinin bu sert tepkisi karşısında Şeyh-mus’un geleceğe dair tüm hayalleri yıkılır.

Anter ölünce, muhtarlık görevini yapacak kimse kalmadı-ğından, Fesla, köydeki okuma yazma bilen tek erkeğe, Silê-man Temo adlı yaşlı bir adama para vererek onu muhtar ya-par. Kendini ifade edebilecek kadar Türkçeyi askerlik yap-tığı yıllarda öğrenen bu yaşlı adamın ömrü, bir yıldan fazla muhtarlık yapmasına müsaade etmez, paralı muhtar ölün-ce iş başa kalır. İlerde Şeyhmus’a devretmek amacıyla müh-rü alan Fesla, 1930-40 yılları arasında hem köyün hem de “Türkiye’nin ilk ve tek mühürlü” kadın muhtarı olur.

Şeyhmus’un kendisinden gizli “leyli meccani orta ve li-se imtihanlarına” girdiğini bilse, Mardin’e ayak basmasına izin vermeyecektir ama ne bilsin oğlunu erzak, evrak işleri-ne şehre gönderdiğinde, şehirde öğretmeniyile karşılaşp sı-nava gireceğini?

Annesinden gizli sınavlara giren Şeyhmus’un gözü gele-cek tebligattadır ama günler geçmesine rağmen ne gelen var-dır ne de giden. Sınavı kazanamadığını düşünerek istemeye istemeye köy hayatına, annesinin ona uygun gördüğü yaşam tarzına alışmaktan başka yol görünmez. Annesi ona bir ağa çocuğuna yakışır sırmalı cepkenler, işlemeli ipek gömlekler, püsküllü ipek kumaşlar, nakışlı çorap ve Midyat işi pabuç-lar alır; Şeyhmus’u bir ağa çocuğu gibi giydirip kuşatıp onu şehre öyle gönderir.

Evin ihtiyaçlarını almak için her hafta Nusaybin’e çarşıya giden Fesla için çocuklarının en sevdiği teker helvadan al-maksa çok sevdiği bir ritüeldir. O gün de öyle yapar, erime-

sin diye helvayı en son alır. Dükkânın sahibi helvayı masanın üzerindeki *Hakimiyeti Milliye* gazetesine sarıp uzatır. Ertesi gün kahvaltı sofrasına gazeteye sarılı helvayı koyduğundaya “Elim kırılıydı da almasaydım” dediği bir olay yaşanır: Çocuklar sofranın etrafına oturup iştahla kahvaltı yaparken Fesla, Şeyhmus’un hızlı bir şekilde gazeteyi helvanın altından neden çektiğine anlam veremez. Gazeteyi heyecanla okumaya başlayan Şeyhmus’un “Kazandım!” diye ayağa kalkıp olduğu yerde zıplamaya başlaması Fesla’nın şaşkınlığı daha da arttırır. Fesla, helvayla birlikte oğluna bir de müjde getirdiğinden habersizdir hâlâ. O gazete kağıdı Şeyhmus’un hayatının dönüm noktası olur. Mardin ilinin kazaneler listesinin birinci sırasında adı yazılıdır: “Anter oğlu Şeyhmus Elmas-Adana Erkek Lisesi”.

Helva hiç bu kadar acı olmamıştır, oğlunu bu kadar sevindiren haberle helva Fesla’nın boğazına dizilir. Şeyhmus ayaklarını yere vurarak ağlamaya başlar, oğlunun iki dakika içinde sevinçten zıplayıp sonra ağlayarak tepinmesine kafası iyice karışır. İki ay öncesine ait olan gazetede ki ilanının devamında okul kaydının bir ay içinde yapılması gerektiği uyarısını okuyunca, beş saniyede geleceğe dair tüm hayalleri avuçlarından kayıp gitmiştir Şeyhmus’un.

Oğluna göstermese de bu sefer sevinme sırası Fesla’ya geçer. Okul umudu bittiğine göre artık her şey planladığı gibi olacaktır. Öte yandan bu durumu kabullenmek Şeyhmus’a göre değildir. Çılgına dönmüş gibi ağlamaya başlayan Şeyhmus, elindeki yağlı gazete kâğıdıyla evden koşarak fırlar, arkasından seslenen Fesla’yı duymaz bile.

Şeyhmus, o hınçla köydeki Nahiye Müdürü’nün yanında soluğu aldığı anda ağlamaya devam eder. Başarılı bir öğrenci olduğunu bildiği Şeyhmus’a tahsil hayatına devam etmesi için sık sık telkinlerde bulunan bu babacan müdür, birinci geldiği halde kayıt tarihini kaçırmış olmasına da çok üzülür.

Elinden gelen yardımı yapacağını, gecikme için bir çare bulacağını söyleyerek Şeyhmus'u teselli eder. Bir an için yüreğine su serpilen Şeyhmus'un aklına annesi Fesla gelince, yüzüne yine umutsuz bir ifade oturur.

"Müdür dayı, sen yapsan da annem bırakmaz" diyerek yine ağlamaya başlar. "Şexo" diye hitap ettiği çocuğun haline bir hayli üzülen müdürün aklına bir plan gelir, "Sen üzülme, ben halledeceğim" der.

Şeyhmus'un çıldırmış gibi evden çıkmasından yarım saat sonra evin kapısında bekçi ve iki jandarmayı gören Fesla'nın dizlerinin bağı çözülür. "Şeyhmus'un başına bir şey gelmiş olmalı..." diyerek dizlerine vurmaya başladığında Kürtçe konuşan bekçi "Nahiye Müdürü seni çağırıyor" diye yanıt verir. O sırada Fesla'nın tüm kanı damarlarından çekilir gibi olur, çocukları büyük kızı emanet ederek jandarmayla birlikte evden çıktığında korkudan dizleri titrer. Evden müdürlüğe gidinceye kadar kalbi duracak gibi olur, kafasında bir sürü yanıtsız sorular dönüp durur. Bir anda tüm korkuları su yüzüne çıkmıştır: "Şeyhmus'a bi' şey mi oldu? Birilerine zarar mı verdi? Suriye'deki amcasının yüzünden mi çağırıyorlar? Şeyhmus nerede şimdi?"

Diyarbakırlı olan Nahiye Müdürü, Şeyhmus'un okula gidebilmesi için Fesla ve o köylerde yaşayanların korkuları üzerinden bir plan yapmaya karar vermiştir. Kapıdan içeriye giren Fesla'nın çok korktuğunu gören müdür, planının tutacağını anlar ve bundan sonrasının tamamen inandırıcılığına kaldığını farkındadır. Âdeta çökmüş olan annesini jandarmaların arasında gördüğünde, bu kadar üzülmesine neden olduğu için vicdanı sızlayan Şeyhmus ise meraklı gözlerle müdürü izlemeye koyulur. Annesinin askerden ve Türkçe olan her şeyden çok korktuğunu bilen çocuk, bu planın bir parçası olmaktan utanır ama evlenmek ve hayatının sonuna kadar köyde kalmak istemez, büyük adam ol-

mak ve şehirde yaşamak istediği için plana uymak zorundadır..

Müdür, Fesla'dan oturmasını ister, çok büyük bir haber almış gibi ciddi bir ses tonuyla kadının gözlerine bakar ve söze başlar. “Bacım, ben seni ve çocuklarını hükümete karşı her zaman koruyorum ama bu sefer emir Ankara'dan geldi” diyerek masanın üzerindeki bazı evrakları gösterir. Yutkunarak onu izleyen Fesla ise şaşkınlık içinde “Ne emri?” diye yanıt bekler. “Ya Şexo'yu kazandığı Adana Erkek Lisesi'ne gönderirsin ya da hepinizi sürgüne göndereceklerini emretmişler.”

Oturduğu yerde kendini savunmaya ve bu emrinin büyük bir haksızlık olduğunu anlatmaya çalışır ama nafiye. “Bizim Suriye'deki Ibrahim Mahmut'la, onun hadisesiyle ne alakamız var? Ben dul ve öksüz çocuk sahibi bir kadını, Ankara benden ne istiyor?” sözleri duvara çarpar, müdür, hiç renk vermez, rolünü çok iyi oynar. Fesla ise çaresizce olduğu yerde küçülüp kalır, gözlerinden yaşlar akmaya başlar. Adana'nın nerde olduğunu bile bilmez, bilmediğine göre çok uzak olmalıdır. Toprağa verdiği kocasının acısına alışamamışken, Şeyhmus'unun yokluğu ona kabir azabı demektir. “Emir büyük yerden geliyor, bir başıma buna karşı nasıl gelebilirim?” diye düşünerek ağlamaya devam eder.

Sonuçta köyde kalsın, evin idaresini alsın, muhtar olsun, evlensin barklansın, ailenin reisi olsun diye umutlar bağladığı oğlunun Adana'da okumasına razı gelmek zorunda kalır Fesla.

Apar topar trenle Adana'ya gönderdiği oğlu, ortaokul ve liseden döneminde ancak tatillerde eve gelir. Büyük adam olacağına inandığı Şexo, İstanbul'a üniversite okumaya gittiğindeyse onun artık bir daha köye dönmeyeceğini anlar.

Geçen onca yıldan sonra oğlunun, eşi ve çocuklarıyla birlikte köye temelli döneceği haberiye ona cennetten gelen

bir müjde gibi olur. Nahiye Müdürü'nn o gün sergilediği kk gösterinin gerçek olmadığını ömrünün sonuna kadar öğrenemeyen Fesla, oğlunu ve ailesini ona getiren trenin selamete gelişine şukreder. Uzun yıllar hasret kaldığı oğlunun gelişi için kurbanlar keser.

12 yıl sonra ölüm döşeğindeyken, şeyhmus'unun gzal-tında işkence gördüğünden bihaber sayıkladığı son szlerse "Ka ıma şexmus nehat?" (şeyhmus neden gelmedi?) olur.

Köy hayatı

Davullar, zurnalar ve kesilen kurbanlarla tren garındaki karşılamanın ardından, yol yorgunluğuna eklenen yabancılık duygusu hem Hale'ye hem de çocuklarına zor gelir.

Hızlı geçen misafirlik günlerinin ardından, yaşayacakları evde düzenlerini kurmanın zamanı gelmiştir. Arazilerin olduğu Akarsu (Stilil) köyünde yaşayan Fesla ve çocukları, önünde büyük bir çınarın olduğu toprak damlı evi, Musa ve ailesin için hazırlar. İstanbul'daki görkemli konağın yanın-da toprak damlı, iki göz odalı bu ev, Hale'de hayal kırıklığına yol açsa da bu hayatın geçici bir süreç olduğuuna kendini inandırmıştır.

şeyhmus ve ailesi gelmeden, Fesla onlar için Mardin'den büyük demir bir karyola ve aynalı bir gardırop alır, tüm evin badanasını yaptırır. şehirli gelinin köy hayatına kolay kolay uyum sağlayamayacağının o da farkındadır, bu yüzden mevcut imkânlar dahilinde elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışır.

Hale, eşyalarını yerleştirip evi düzenlemeye başladığında Hasan'ın eşi ve kk görümcesi Vetha ona çok yardımcı olurlar. Gelinler ve kızları evin işleriyle uğraşırken Fesla da büyük bir keyifle torunları Anter, Reş ve Dicle ile ilgilenir.

Hale İstanbul'dan getirdiği kumaşları, perdelikleri, pa-

muklu, ipek ve satenleri, işlemeli kumaşları gül ağacından yapılmış el işlemelerini bir bir sandığına yerleştirirken, evlendiği zaman annesinin çeyizine koyduğu Singer marka dikiş makinesi, köyde kalacağı üç yılda kadınlarla kuracağı iletişimde büyük bir araç olur. Pencerelerin ölçüsüne göre perdeleri, yastık ve yorganların yüzlerini dikiş makinesiyle dikmeye başlar. Hale'nin dikiş makinesi sesine kulak kabartan çocuklar kadar, kadınlar ve genç kızlar da bu yabancı alete çok ilgi gösterir.

İstanbul'dan köye dönüş, şehir hayatından sıkılmış olan Musa'ya çok iyi gelir. O güne kadar köydeki tarla, bağ, bahçe işlerine hep kardeşleri bakmıştır ama Menderes hükümetinin Amerika'dan ithal ettiği traktörlerden birini aldığı anda, işler artık daha kolay olacaktır.

O, bu işlemler için Mardin ve Diyarbakır arasında gidip gelirken Hale, çocuklarıyla birlikte köy hayatına adapte olmaya çalışır. Köyün en büyük avantajı, üç çocukla uğraşmanın şehirdeki gibi zor olmamasıdır, çünkü çevresinde ona gönüllü yardım eden birçok genç kadın vardır.

Günler, haftaları, haftalar ayları kovalar ve Musa nihayet bir traktörle köye gelir. Hale'nin dikiş makinesine hayretle bakan gözler, merak içinde sabanın işini daha hızlı yapacak olan bu koca makineyi de izlemeye gelirler. Musa'nın dedesinden kalma arazilerde nohut, buğday, mercimek ekimi için traktörü kullanması çocuklar için tam bir seyirlik oyun a dönüşür.

Tarladan arta kalan zamanlarda Musa, Hale ile birlikte evin bahçesinin bir köşesini bostana çevirip ve domates, biber, patlıcan, salatalık gibi sebzeler yetiştirir. Bahçe duvarı boyunca diktikleri gül fidanları, sarmaşıklar büyümeye başlamış, bahçe köyün en renkli alanı haline dönüşmüştür. Bahçede besledikleri güvercin, tavşan, tavuk ve ördekler de çocukların doğal oyuncakları olur.

Köy hayatına yavaş yavaş alışmaya başlasalar da çocukların hastalanma ihtimali, en yakın doktorun şehirde olduğu bu ortamda Hale'nin en büyük korkusu olur. Neyse ki, çocuklar diğer köy çocukları gibi ortama kolayca uyum sağlarlar. Musa, hatıralarında köy yılları için "Kendimi modern bir prevantoryumda kabul ediyordum"² demektedir.

Dicle daha bebektir ama Anter, Türkçenin yanında Kürtçe de öğrenmeye başlamıştır. Rahşan ise konuşmaya Kürtçeyle öğrenir. Köy günlerinde Hale, çocuklarının kıyafetlerini makineyle kendi elleriyle diker. Okula gitme imkânı olmayan genç kızlara okuma yazmayı gönüllü olarak öğretirken, dikey öğrenmeye hevesli kızlara da yardımcı da olur. Özverisi ve yardımseverliğiyle Hale, kısa zamanda onu tanıyan herkesin sevgi ve saygısını kazanır.

Rahşan, köyde annesinin adı geçtiğinde bugün bile büyük saygıyla یاد edildiğini anlatıyor.

Bir aristokrat gibi yetişmişti annem ama öyle burjuva bir kadın gibi değil; Musa Anter'in eşi olarak o saygınlığı ve mütevazılığı çok güzel taşımış, uyum sağlamış. Bu yüzden annem ölünceye kadar da köyde anneme karşı çok derin bir saygı duyulurdu, çok sevilirdi.

Welcome to Yankee!

Musa'nın öğrencilik yıllarından tanıştığı ve yakın arkadaş olduğu Doktor Yusuf Azizoglu, üniversiteden sonra memleketi Silvan'a dönerek Belediye Hastanesi'nde göreve başlar. Hastanenin tek hekimi ve başhekimi olan genç doktor, çok geçmeden, memleketinin belediye reisi olur.

Belediye reisi olarak görev yaptığı 1946-1950 yılları ara-

2 Vücudunda verem mikrobi taşımasına rağmen henüz hastalığa yakalanmamış kimselerin vereme yakalanmalarını önlemek amacıyla bakıldıkları sağlık kurumu – e.n.

sında Türkiye'nin ilk hidroelektrik santrali modelini de bu ilçede uygular. Daha birçok şehirde elektrik yokken, bu santral sayesinde ilçeyi elektrikle aydınlatmaya başlar. Yusuf Azizoglu'nun hizmeti bununla sınırlı kalmaz, ilçeye ziraat bahçesi adını verdiği büyük bir botanik bahçesi de yaptırır. Bu girişimler, siyasi partilerin de dikkatini çeker ve doktor olarak döndüğü memleketinden milletvekili olarak ayrılır; 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'den Diyarbakır milletvekili seçilir.

Azizoglu, Ankara'da olduğu için Türkiye'ye yapılacak yatırımları ve atılacak yeni adımları da çabuk öğrenir. Diyarbakır'ın doğusunda, Elih (Batman) adındaki köyün yakınındaki Raman Dağı'nda petrol bulunduğunu ve Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın orada bir rafineri açacağını duyar. Petrol sayesinde, bölgede ekonomik anlamda bir hareketliliğin olacağını tahmin edebilecek öngörüdür. Soğuk Savaş'la birlikte SSCB etkisi altındaki Ortadoğu ülkelerinin izlenmesi amacıyla NATO'nun Diyarbakır'da bir füze savunma sistemi kuracağını da bilen Azizoglu, bu nedenle birçok yabancı misafirin şehre geleceğini, ciddi bir konaklama ihtiyacı doğacağını fark eder.

Azizoglu, şehrin ilk beş yıldızlı otelini inşa etmek için Şeyhmus Tatlıcı adında, sonradan zengin olmuş bir yatırımcıyı ikna eder. Hizmete girecek otel için deneyimli bir işletmeciye ihtiyaç duyulur. Otelin fikir babası Azizoglu, Musa'nın İstanbul'dan elini eteğini çekip köye dönüşünden haberdardır ve otelin müdürünün kim olacağına da çoktan karar vermiştir: Lisede kantin, üniversitede yurt işletme tecrübesi olan, bu işleri başarıyla yapan Musa.

Ailesiyle köye döndükten sonra iki yıl boyunca sadece tarla, bağ, bahçe gibi köydeki işlerin idaresiyle uğraşan Musa, hayatından memnundur. Köyde kurulan düzenle Hale'nin İstanbul'a dönme umudu iyiden iyiye azalmıştır. Köy-

de günler ağır aksak ilerleyedursun, gelen bir telgraf Musa başta olmak üzere, herkesi merak içinde bırakır. Yusuf Azizoğlu'ndan gelen telgrafta acil görüşmesi gereken bir konu olduğu yazılıdır. Musa, acil durumun ne olduğunu öğrenmek ve uzun zamandır görmediği arkadaşlarını ziyaret etmek için zaman kaybetmeden trenle Diyarbakır'a doğru yola koyulur.

Şehre varıp Yusuf'u yazıhanesinde ziyaret ettiğinde, kendisine yapılan sürpriz iş teklifine çok şaşırır. İlk önce buna soğuk bakar ama ortak arkadaşları da zorlayınca, Musa teklifi kabul eder.

Köye dönüp Diyarbakır'da otele müdür olduğu haberini ailesine açıkladığında, Musa olmadan çocuklarla köyde kalmak düşüncesi Hale'nin hoşuna pek gitmez. Ama hem Diyarbakır'ın trenle gidilecek mesafede oluşuyla hem de arada sırada çocukları da alıp gidebileceği düşüncesiyle, Musa'nın yeni işinin ailesi için iyi bir seçenek olacağına ikna olur.

Hale ve çocuklarını annesi ve kardeşlerine emanet eden Musa, çok zaman kaybetmeden Diyarbakır'a gider. Başladığı her yeni iş gibi bu kez de çok heyecanlıdır ama her şeyi sıfırdan kurması gerekecektir. Diyarbakır surlarının dışına inşa edilmiş ilk binalardan biri olan bu oteli faaliyete sokmak için hazırlık yapmak üzere İstanbul'a gider. Belli başlı otelleri ziyaret ederek, bir otelin nasıl işletileceğine dair tüm detayları öğrenir. Tüm bunlar birkaç ayını alacaktır.

Hazırlıkların ardından 1953 yılında Diyarbakır'ın beş yıldız standartlarındaki ilk oteli olan, Turistik Otel, Musa Anter'in büyük emekleriyle hizmete girer. 1955'te Türkiye'nin ilk petrol rafinerisi olan Tüpraş Batman Rafinerisi'ni kurmaya gelen teknik ekipler ve 1956'da Pirinçlik köyüne NATO savunma sisteminin bir parçası olan füze savunma sisteminin radarlarını kuran Amerikalılar, otelin uzun süreli konukları olur. Yabancı müşteriler dışında Turistik Otel, uzun

süre Diyarbakır'a gelen siyasetçi ve diplomatların da tek adresi olur.

Fırat Talebe Yurdu'nu birlikte işlettiği Felat Cemiloğlu da Musa gibi memleketine dönmeye karar vermiş ve o da yeni işler için girişimde bulunmaya başlamıştır ve sonraki yıllarda, 1961 darbesinden önce Diyarbakır'a belediye reisi olur.

Musa, oteldeki işleri rayına koyduktan sonra, eski ortağıyla yeni bir gazete kurmak için kolları sıvar. *Şark Postası* adındaki bu gazete, eski iki dostun yeni eseri olur.

Musa Anter, gazetede "Geciken Posta" adlı köşesinden Ankara siyasetini eleştiren ve bölgenin ahvalini ele alan konularla ilgili köşe yazıları yazar. Diyarbakır'dan yükselen bu yeni sesin yankıları kısa süre içinde İstanbul ve Ankara'da duyulur olur ama sonuç pek de hayırlı olmaz.

Göz uyuzu

Musa'nın Diyarbakır'daki yeni işleri gayet iyi devam ederken Hale'nin en büyük kâbusu gerçekleşir ve doktora ulaşımın zor olduğu köyde çocukları hastalanır. Oysa her zaman çok dikkatli davranarak mikroplara karşı evden ispirtoyu eksik etmemeye çalışır. Çocukları sivri sineklerden korumak için cibinlik de yaptırmıştır. Ama tek başına bu önlemlerle çocuklarını salgın hastalıklara karşı koruyamayacağını bilincindedir.

O yıl köyde çocuklar arasında bir salgın başlar. Tüm çocuklarda görülen göz kaşıntısı ve kızarıklığı Anter, Rahşan ve Dicle'ye de bulaşır. İlk başta bu rahatsızlığın tozdan, sıcaklardan kaynaklandığını ve iyileşeceklerini düşünür ama kızardıkça sulanıp şişen gözleri, sabahları çapaktan açılmaz hale gelince Hale'nin endişesi korkuya dönüşmeye başlar. Çocukların gözlerini sabunlu suyla sık sık yıkasa da, gözlerini sürekli kaşıma istekleri ve çektikleri ağrıdan dolayı ar-

tan ağlamaları karşısında ne yapacağını şaşırır. Köyde çocuk, genç, yaşlı birçok insanda görülen bu rahatsızlığın bir salgın olduğu bellidir. Köylüler buna “göz uyuzu” dese de Hale, cumhuriyetin ilk yıllarında Anadolu’da binlerce insanın kör eden trahom hastalığı olmasından endişelidir. Zamanında müdahale edilmezse, bu hastalığın kısa sürede kör ettiğini okuldaki sağlık derslerinden öğrenmiştir. O salgını hatırlayan Rahşan şu anekdotu aktarıyor:

Abim, ben ve Dicle, üçümüze de bulaştı. Muhtemelen dışarıda oyun oynarken kaptık, köyde nerdeyse tüm çocuklarda vardı. Gözümüzde kaşıntı, yanma vardı. Sürekli kaşınyordu, elimiz gözümüzde, kaşıdıkça daha çok kaşımak istiyorduk, sabahları gözümüzü çapaktan açamıyorduk. Çok ağrıyordu, annem sıcak suyla, sabunla gözümüzü yıkardı ama buna rağmen her geçen gün daha kötüye gidiyordu. Çok pimpiriklenmişti annecim, hatırlıyorum, babaannem kesme şekeri havanda ezip pudra haline getirip göz kapaklarımızı o şekerle ovardı, babaannem kaşıntının azalacağını söylüyordu ama gözümüz o kadar çok kaşınyordu ki, açamıyorduk...

Hale, zaman kaybetmeden çocukları Mardin’e hastaneye götürmeye karar verir. Musa’nın kardeşi Hasan, Hale ve annesini çocuklarla beraber traktöre bindirip trahom dispanserine götürür. Muayenede doktor çocuklara trahom teşhisi koyar ve gözlerine sadece damla damlatır. Tek damlayla çocukların gözlerinin iyileşmeyeceğini bilen Hale, Mardin’deyken Musa’ya telgraf çekip çocuklarla birlikte Diyarbakır’a geleceğini haber verir.

Köye dönüp hazırlık yapan Hale, çocukların gözü tedavi edilinceye kadar Diyarbakır’da kalmaya karar verir ve kayınvalidesiyle birlikte trenle Diyarbakır’a yola koyulur. Onları garda Musa karşılar. Eşyaları otele bıraktıktan sonra, Numune Hastanesi’ne, göz doktoruna giderler. Buradaki dok-

tor da aynı teşhisi koyar ama daha yoğun bir tedavi uygular. İki haftalık tedavi ve yapılan kontrollerin ardından çocukların gözü iyileşmeye başlar.

Yaşadığı bu süreç Hale'yi çok etkiler. Bu olaydan sonra, köyde yaşanacak acil bir durum karşısında olabilecek tüm kötü senaryolar kafasını çok meşgul eder, bir daha buna benzer bir durumu yaşamak istemediğine karar verir. An-ter birinci sınıfa başlamış, Rahşan 5, Dicle ise 3 yaşındadır ve okulların tatil olmasına az bir zaman vardır. Musa'yı kırmayacak şekilde bir daha köye dönmek istemediğini açıklar.

Bu sırada Diyarbakır'a sürpriz bir misafir gelir: O yıl hacca giden babası Rehmi dönüşünde kızı, damadı ve torunlarına görmek için sürpriz yaparak Diyarbakır'a gelir.

Rehmi, kesin tedavi edilmezse bu hastalığın körlük yapacağını iyi bildiğinden, torunlarının sağlıkları için İstanbul'da uzman doktorlar tarafından tedavi edilmeleri gerektiğini söyler. Musa'ya, İstanbul'a Hale ve çocuklarla beraber dönmeyi teklif eder. Hem otel hem de *Şark Postası* gazetesi derken, başını kaşıyacak zaman bulamayan Musa, kayınbabasının dar zamanda Hızır gibi yetişmesine çok mutlu olur ve ailesini İstanbul'a gönderir.

Rahşan'ın hayatında Kürtçe konuşabildiği tek dönemse köyde geçirdiği üç yıl olur.

Dedem gelip bizi aldı ve İstanbul'a gittik. Konuşmaya Kürtçeyle başlamışım, İstanbul'a gittiğimde tek kelime Türkçe bilmiyordum. Üç yıl sonraki dönüşüm muhteşem olmuş tabii, beni sevmeye çalışan enişteme okkalı Kürtçe küfürler savurmuşum. Yurdanur teyzemi çok seviyorum diye Mehdi (Altınakar) eniştemi kıskanıyormuşum. Bir süre bu böyle devam etmiş ama okula başlayınca Kürtçeyi unutmuşum.

Biz bir daha dönmedik köye, babam otelde çalışmaya devam ettiği için annem köye dönmek istemedi, okula kaydı-

mız yapıldı ve trahom bizim de hayatımızda dönüm noktası oldu.

Kürtçeyi konuşamamak, Rahşan'ın hayatının her döneminde onun büyük sıkıntılarından biri olur. “Musa Anter'in kızı nasıl Kürtçe bilmez?” sözleriyle çileden çıksa da kontrolünü kaybetmeden bunun nedenini izah etmeye çalışmaktan da vazgeçmez.

Babamın ömrü hapislerde geçti, biz hapislane yollarında büyüdük ve hepimize bakmak için annem çalışmak zorundaydı. Söyler misiniz, evde bir başına büyüyen biz çocuklara Kürtçeyi kim öğretecekti?

Köyden döndükten sonra, misafiri hiç eksik olmayan Rehmi'nin köşkünde Hale ve çocuklar için uzun bir misafirlik dönemi başlayacaktır.

Dedemlerin üç katlı köşkü, Yeşil Tulumba Cami ve Laleli Türbesi'nin arkasındaydı. Girişi, sokak kapısının önünde beş-altı basamak yükseklikteydi Dış kapı, geniş bir hole açılıyordu, holün sonunda da bahçeye açılan bir başka kapı vardı. Bahçede de evin bodrum ve odunluğuna açılan bir kapısı vardı. Sokak kapısının hemen yanında mutfak, kapının solundaysa üst katlara çıkılan yuvarlak merdiven başlıyordu. Giriş katında tuvalet, onun yanında da odunla yanan kurnalı bir hamam vardı. İçinde büyük bir kuzinesi ve büyük bir buzdolabı olan mutfak da giriş katındaydı.

İkinci katta oturma odası, büyük bir kiler, anneannemin karyolası ve içinde aynalı büyük bir gardirobun yer aldığı yatak odasıyla büyük bir misafir odası vardı. Şık kadife koltuklar, değerli halılarla döşenmiş bu salonda dedem, din âlimi arkadaşlarını ağırlardı. Tüm dinî buluşmaları burada olurdu. Sohbetlerden sonra açılır kapanır büyük yemek masasında misafirlere sofraya hazırlanırdı.

Evin üçüncü katında, misafir salonunun üstündeki odaysa dedem çalışma odası olarak kullanıyordu. İçinde büyük bir kütüphanesi ve çalışma masası vardı. Yerde Van kilimleri seriliydi. Evin en sevdiğim köşesi dedemin çalışma odasındaki cumbalı penceresiydi. Dedem kitaplarını okuyup, yazılarını yazarken ben cumbanın şişlerinden bacağımlı sarkıtır, bebeğimi de yanıma alır dışarıyı izlerdim. Çok severdim, çok huzurluydu benim için.

Son katta annemle kaldığımız küçük yatak odası dışında iki yatak odası daha vardı. Çocukluğumdaki o merdivenlerden inip çıkmalar, koşturmalar hâlâ taze. Bayramlarda herkes eve gelir önce anneannemin ellerini öperlerdi. Ailenin büyüğüdü, dedem öldükten sonra, yaşlanıncaya kadar bu ritüel devam etti. Herkes camiden sonra gelir anneannemin elini öper, bayram yemeğini yer öyle giderdi. Çok cömert bir kadındı rahmetli.

Rahşan'ın ilkokula başlayacağı yıla kadar Hale, köşkte çocuklarıyla birlikte ailesiyle kalmaya devam eder. Rehmi, Hidayet, Pertev ve Metin'in yaşadığı köşkün başka sakinleri de vardır. Hidayet Hanım'ın küçük kardeşi Zekiye'nin Selenik'te müfettiş olan kocası haydutlar tarafından öldürülünce Zekiye, kucagında kırk günlük bebeği Yurdanur ile ablası ve eniştesinin köşkünde yaşamaya başlar.

Rehmi ve Hidayet'in büyük kızı olan Jale, Vanlı bir subay olan Remzi Yıldırım ile evlenerek Ankara'ya yerleşir ama yaz tatillerinde onlar da çocuklarıyla köşke gelir ve tüm yazı aileleriyle geçirirler.

Hidayet'in ortanca kardeşi Rifaiye de, köşke yakın bir yerde, Beyazıt'taki evlerinde kızları Gönül, Göksen ve Suna ile birlikte yaşar. Ev yürüme mesafesi uzaklığında olduğu için onlar da bu evin doğal üyeleri olur.

Öte yandan Diyarbakır'da çalışmaya devam eden Musa,

oteldeki işleri oturtmuş, yeni elemanlar yetiştirmiş, zamanın çocuğunu gazetedeki işlerine ayırmaya başlamıştır. Bir buçuk sene yayınlanan *Şark Postası* gazetesi, her sayıda 1.000 adet satabiliyordu. Gazetenin yayın politikası hükümeti destekleyen bir çizgideydi ve CHP iktidarı döneminde uygulanan politikaları hedef aldıkları için destek görüyordu. Musa'nın "Geciken Posta" adlı köşesi ve fıkra bölümü gazetenin birinci sayfasında yer alıyordu. Musa anılarında, gazetedeki köşesiyle ilgili şu anekdotu aktarır: "Matbaanın kapısında bekleyen çocuklar bir tomar gazeteyi kapıp 'Anter Abê yazi...' diye bağırarak satarlardı. Gazete kapılıyordu, Kürdistan'ın tüm illerine, büyükşehirlerdeki Kürtlere de üç yüz, dört yüz tane abone usulü olarak gönderiyorduk. Hatta Suriye ve Avrupa'ya da gönderiyorduk. DP kısa sürede CHP'ye dönüştü."

Demokrat Parti'nin ilk dönemini "Sahte demokrasi havası esiyordu" sözleriyle özetleyen Musa Anter, Diyarbakır'daki işleri bırakıp İstanbul'a dönmenin zamanı geldiğini anlar. Hale ve çocukları yaklaşık bir yıldır kayınpederinin evinde kalmaktadır ve köye dönüş kararından sonra çok şey değişmiştir. Artık eşi ve çocuklarıyla birlikte yeni bir düzen kurmanın zamanıdır ama bunun için de önündeki en büyük engeli aşması gerekir: Askerlik!

Musa, İstanbul'a döndüğünde Anter 9, Rahşan 7, Dicle ise 5 yaşındandır. Çocuklar, babalarının İstanbul'a temelli dönüşüne çok mutlu olurlar. Rahşan ilkokul birinci sınıfa başlamış ve Kürtçeyi neredeyse unutmuştur. Musa, biricik kızının okuma yazmaya geçmesine sevinir ama onun artık Kürtçe konuşamıyor olmasına çok üzülür.

Ailesiyle bir süre kalan Musa, daha sonra askerlik işlemlerine başlar ama bununla hayatının döngüsü değişir. Diyarbakır'da gazeteye yazdığı yazılar, siyasi ve ideolojik görüşleri yüzünden "Kürtçü ve komünist" olarak fişlenmiştir. Dos-

yaları kendisinden önce askeriyeye ulaşmıştır. İstanbul'da askerlik yapmayı beklerken, kabarık dosyası nedeniyle Gelibolu'ya Levazım Subayı olarak gönderilir. Hale ve çocukların köşkteki misafirliğiye, Musa'nın tezkereyi almasına kadar uzayacaktır.

Nuh'un gemisi

Askerden Hale'ye yazdığı mektuplarında, ilk dönemlerinde çok zorluk çektiğini anlatan Musa, kaldığı yeri mahrumiyet bölgesi olarak tanımlar. Levazım müdürü olduğu için gözle görülür işler yapmayı, çevresini yaşanılabilir kılmayı başaran Musa, yaptığı yeniliklerle üstlerinin de dikkatini çeker. Depolarda bulunan eşyaların envanterini çıkarıp, kullanılmaz diye bir köşeye atılanları onararak kullanılabilir hale getirir. Kısa sürede çok iş yapan Musa, komutanlarının da takdirini toplar.

Hale, o yaz çocukları da alarak Musa'yı ziyarete Gelibolu'ya gider. Askeriyenin içinde ona ayrılan küçük evde, yaklaşık üç ay eşi ve çocuklarıyla kalır.

Anter, Rahşan ve Dicle zamanın çoğunu yüzerek ya da bahçedeki hayvanlarla oynayarak, geçirirler. Rüya gibi geçen bu kısa mola, ailecek birlikte geçirdikleri nadir zamanlardan biri olur.

Tavus kuşu, tavuklar, keçiler, birçok hayvan vardı orada. Babam, levazım müdürü olunca, Gelibolu'da askerî bölgede sığınagın altında, altına benzer kurşunlar bulmuş. Bunlar İkinci Dünya Savaşı'ndan kalma kurşunlarmış meğer. Etler, yağlar, konservelelerin olduğu bir depoymuş. Büyük kazanlar vardı, babam o kazanları Gelibolu'da yaşayan kalaycılık yapan Romanlara götürmüş, hepsini kalaylatmış, o askerî bölgenin içine bir havuz yaptırmış. Havuzun içine ör-

dekler koydu, keçiler aldı. Küçük bir çiftlik yaptı, askerlere o keçilerden peynir ve keçi sütü sağladı. Bu yüzden babam orada çok güzel anılırdı, oraya gelen üst düzey komutanlar da babamı çok severdi. Çünkü gittiği yeri güzelleştiriyordu, bulunduğu yerde doğayla iç içe yaşırdı. Ben de o ördekleri, tavus kuşunu çok sevdim.

Hemen her gün denizde geçince Rahşan'ın kumral saçları, sapsarı olur. İstanbul dönüşünde okulda öğretmeni bu renk değişikliğini boya sanarak Hale'yi okula çağırır.

Annem, bir kabahat mi yaptım diye endişeyle geldi, öğretmen ona “Neden bu küçük kızın saçlarını boyadınız?” diye sorunca annem gülererek denizden dolayı olduğunu anlattı. Mısır püskülü gibi olmuştu saçlarım, sabahtan akşama kadar hepimiz sudaydık. Balık gibiydik adeta. Üç ay yaz tatilimizi orada geçirdik. Hayatımın en güzel günleriydi.

Musa, 1956'da terhis olup İstanbul'a gemiyle döndüğünde, Gelibolu'dan getirdiği tahta sandıkta çocuklar için de sürpriz hediyeler vardır.

Babam geldi, kapıda kocaman bir kutuyla. Biz çocukları nelerle sevindireceğini çok iyi biliyordu. Kutudan çeşit çeşit hayvan çıktı. Bir çift kaz, ördek, tavus kuşu... Suadiye'deki evimize taşınmıştık ve evimizin bahçesinde bu hayvanların hepsine yuva yaptı babam. Evde köpeğimiz de vardı, benim de daha sonra bir sincabım dahil oldu. Bahçemizin güzelleri olan tavus kuşu bile olabildiğince özgür ve özgüvenli şekilde mahalleye adapte oldular. Bahçeden çıkıp, Suadiye'de, Eminali Paşa Deresi'nden Turşucu Deresi'ne, Bostancı'daki Kasaplar Çarşısı'ndaki köprüye kadar gider, gezip, tozar ve hava aldıktan sonra bahçeye, yuvalarına geri dönerlerdi. Yani bizim evimiz hem Kürtler için konsolosluk gibiydi hem de hayvanlar için özgür bir bahçeydi. Bizdeki

hayvan sevgisi de babamızdan geliyor, benim şimdi yedi tane hayvanım var ve her seferinde “Ah babacım, eğer şimdi hayatta olsaydın ne kadar severdin onları” derken buluyorum kendimi.

Ustalara veda

Senede iki defa yazlık ve kışlık kıyafet dikmek üzere top top kumaş almak ve kumaşlardan elbise dikmek köşkte yaşayan kadınlar için vazgeçilmez bir ritüeldir. Sevim adındaki terzi kadın ve yamağı her gelişlerinde köşkte en az bir hafta yatıya kalarak marifetli elleriyle kadınlara ve çocuklara elbise dikerler.

İlkbahardan yaza, sonbahardan kışa Sevim’in gelişi yeni mevsimin de müjdecisidir.

Yazlık elbise ve kıyafetleri dikmek günlerce sürerdi. Eve getirilen top top pamuklu, ipekli kumaşlar yere serilir, mezu-rası boynundan düşmeyen Sevim Teyze, evdeki kadın ve çocukların ölçülerini tek tek alır, bu ölçülere göre göz kararıyla istenilen modelleri dikerdi. İstanbul’a döndükten sonra, Sevim Teyze’nin diktiği elbiselerin arasına benim küçük elbiselerim de dahil oldu. Çiçekli, fırfırlı etekler, şortlar. Evde dikiş makinemiz vardı, annem de dikebiliyordu ama Sevim Teyze herkese göre bu işin erbabıydı. Herkese istediği modelden elbiseler, etekler, gömlekler dikerdi. Pijama ve gecelikleri de o dikerdi. Yani daha çok gündelik kıyafetler onun işiydi.

Annem ve teyzemler, daha ağır ve özel günlerde giyilecek döpiyes, ceket, etek ve gömlekleri için Beyazıt ve Beyoğlu’ndaki Rum ve Ermeni terzilere giderlerdi. Anneannem Hidayet ve kız kardeşleri Rifaiye ve Zekiye, cumhuriyetin ilk muallim okulu mezunlarından. Rifaiye Teyzem,

mezun olduktan sonra Çankırı'ya tayin olmuş, Fuat enişteyle evlenmiş, onun Göksel ve Gönül adında iki kızı oluyor. Biz onları da öz teyzemiz gibi bilirdik. Zekiye Teyzem de bir müfettişle evlenmiş, eniştem Selanik taraflarına denetime giderken, yolda eşkiyalar tarafından öldürülmüş. O zaman teyzem, kucağında 40 günlük kızı Yurdanur ile ailenin büyüğü olan anneannem ve dedemlere geliyor ve buraya yerleşiyorlar, Yurdanur teyzem de köşkte büyümüş, haliyle evde kadın sayısı çok fazlaydı.

Eskiden kadınlar jartiyerli ipek çoraplar giyerdi ama pahalı oldukları için çorapların kaçak ilmekleri çorap ustalarına tamir ettirilirdi. Haftanın bir günü annem elimden tutup evde sökük ne kadar çorap varsa, tamir için Beyazıt ya da Beyoğlu'ndaki ustalara götürürdü. Ayrıca babamın ayakkabıcısı vardı, tek parçalı krokodil deri ayakkabılar yapan bir ustaydı. Annemin şapkacısı, ayakkabıcısı, terzi, çiçekçisi, kürkcüsü ayrı ayrıydı. Köşkteki hemen herkesin yolu bir şekilde mutlaka Beyoğlu'ndaki Rum, Ermeni ustalara çıkardı.

1955 yılında tüm ülkede ekonomik hayat kötüye gitmeye başlar. Kıbrıs'ta Rumların Türklere baskı yaptığı haberleri de gazetelerde boy boy yayımlanır. Haberlerde, Türkiye'deki Rum azınlığın, kendi aralarında topladıkları bağış paralarını Kıbrıs'ın, Yunanistan'a bağlanmasını isteyen Rum çetelerine gönderdikleri ileri sürülür.

Musa'nın askerde olduğu o günlerde, Beyazıt'ta iş yapan ve Hale'nin de müşterisi olduğu birçok gayrimüslim ustanın, siyasi atmosferden tedirginliği giderek artmaya başlar.

Hale, zaman zaman çocuklarla beraber Rifaiye Teyzesi'nin Beyazıt'taki evine giderek yatıya kalır, kardeş gibi büyüdüğü teyzesinin kızlarıyla zaman geçirmek onu mutlu eder. Bir hafta sonu teyzesinde kaldığında, kızlarla planları arasın-

da Rum terzisine uğramak ve yeni manto için kumaş almak da vardır. Anter'i annesine bırakıp Rahşan ve Dicle'yi yanına alarak havanın güzelliğini de fırsat bilerek yürüyerek Beyazıt'a doğru gider. Yol boyunca tüm dükkânların kapalı olması dikkatini çekse de bunu kötü bir duruma yormaz. Ama sokak başlarında biriken kalabalıklardan ve kalabalıktaki şüpheli sessizlikten rahatsız olur. Kötü bir şeyler olacağını hissederek hızlı adımlarla yürümeye devam eder. Yolda "Yazıyor yazıyor, Atatürk'ün Selanik'te doğduğu evin bombalandığı yazıyor" diye bağırarak gazete satan çocuklarla karşılaştığında çoğunluğu Rum olan esnafın dükkânlarının neden kapalı olduğunu tahmin etmesi zor olmaz.

Akşama doğru sokaklardan yükselen seslerden tedirgin olurlar. Olayların hangi noktaya varacağını ilk günden öngörmek zordur elbette. Rahşan, o gün Rifaiye Teyzesi'nin evinde de gergin bir bekleyiş olduğunu hatırladığını anlatıyor.

Teyzemlerin evinin penceresinden sokakları görebiliyorduk. Dışarıdan gelen gürültüler üzerine pencereden bakar sonra perdeleri sıkı sıkıya çekerlerdi. Sokağı gören pencerenin olduğu odanın ışığını kapalı tutmuşlardı. Radyo açılmış, ne olup bittiğini oradan dinliyorlardı. Rifaiye Teyzem'in Beyazıt'taki evi caddelerde atılan Rum karşıtı sloganların duyulacağı, yakılan dükkânlardan tüten dumanları görebilecek mesafedeydi. İki, üç gün boyunca olaylar durulunca ya kadar orada kaldık ve evden dışarıya çıkmadık. Olaylar durulunca Laleli'deki köşke döneceğimiz vakit, yol boyunca tüm dükkânların yağmalanmış olduğunu gördük, yerler cam kırıklarıyla doluydu, sokaklarda bir sürü yakılmış eşya vardı. Oradan hızlıca geçtiğimizde annemin gözlerinin dolduğunu hatırlıyorum, babamın sürekli gittiği ayakkabıcı dükkânından eser kalmamış, yakılmıştı. Annemlerin tanıdı-

ğı tüm Rum, Ermeni ustaların dükkânları yakılıp yıkılmıştı. Çok organize bir talan olduğu sonra belli oldu ama olaylar duruluncaya kadar İstanbul'da gayrimüslimlere ait kilise, havra dahil binlerce dükkân yağmalanmıştı. Bu olaylar köşkte günlerce konuşulan konuların başında gelmişti...

Kaçış planı...

Rahşan, dedesinin köşkünde kaldıkları dönemde ilkokula başladığında okuldaki laik tedrisatın yanında köşkün dinî müfredatına tâbi olacağının farkında değildir. O da, Rehmi ve Hidayet'in çocukları ve diğer torunları gibi 7 yaşına basınca zorunlu dinî eğitime alınır, köşkün yazısız kurallarından biri olan Kuran ve namaz dersleri onun için de başlamıştır. Çocuklarına hitaben dinî öğütlerden oluşan küçük risaleler yazan Rehmi, torunlarının da bu ilimden mahrum kalmasını istemez. Bu yüzden yolu o köşkten geçen her çocuğun mecburi istikameti Kuran kursu olur. Köşte büyüyen hiçbir çocuk o güne kadar bu kurala karşı gelmemiştir.

İlkokula başladığı günlerde, Türkiye'nin ilk muallimelelerinden olan anneanesi Hidayet, Rahşan'ın başını örtüp, ellerinden tutarak onu doğrudan Laleli'de Yeşil Tulumba Camisi'ne götürür. Yaşlı ve tonton bir kadınla görüşerek “Bu benim torunum, Kuran öğrenme zamanı geldi” diyerek Rahşan'ı kadının yanında bırakır. Rahşan, yaz tatilinde dışarıda oyun oynamak varken hiç istemediği halde neden Arapça ders almak mecburiyetinde olduğuna anlam veremez. Annesi ve anneannesine elifba dersine gitmek istemediğini söylese de, bunu duymazlıktan gelirler. Rahşan mızızlanınca da Hale, “Anneannen ne diyorsa öyle olacak” diyerek itiraz istemez.

Her gün kaçış planları yaparak ayaklarını sürüye sürüye camiye giden Rahşan'ın yaptığı tüm planlar sonuçsuz kalır.

Hastalık numarası ya da sorun çıkarma potansiyeliyse dikkate alınmaz bir türlü. Derse girmek istemediğini söylediğinde Hidayet'in sert ve otoriter bakışlarından örölü koca bir duvara toslar.

Anneannem, Anter ve Dicle'yi daha çok severdi. Ben de onları daha çok sevdiğini için beni hiç sevmediğini düşünürdüm. Bu yüzden çocukluğumda onunla pek iyi geçinmedik. O gitmemi istiyor diye daha da inatlaşmaya başladım. Camideki kursa gitmek istemeyince bu sefer o yaşlı tonton teyze eve gelip ders vermeye başladı. Arapça alfabenin kuralıydı, dersi aldığınızda saçınızı başörtüsüyle kapatmak gerekiyor. Yazın sıcaklığında başörtüyle Arapça öğrenmek bana işkence gibi geliyordu. Tüm çocuklar sokakta oyun oynarken ben hadi bakalım Kuran dersi...

O tonton teyze bana Arapça alfabeyi öğretmeye başladı ama ben o gelmeden evden kaçmanın yollarını buluyorum. Bir, iki derken hocanın derse geleceğı bir gün ben dersi kırma peşindeyim. Kimseler görmeden evden çıkıp ders saatinin sonuna kadar sokakta kalma planı yapıyordum. Yine bir gün dersten kaytarmanın yollarını ararken, evin dış kapısının önündeki dört basamaklı merdivenden sokağı atladığım sırada korkuluğun çivilerinden biri bacağıma bir battı, ne olduğunu anlamadım ve şiddetli bir acıyla bağırarak yere düştüm. Feryat figan annem ve anneannem koşup geldiler. Arapça dersinden kaçtığımı hemen anladılar tabii, bir daha zorla beni derse sokmaktan vazgeçtiler.

Cibali Karakolu amiri

Musa, askerden döndükten sonra İstanbul'da yeni bir iş kurma arayışına girer. Fazla sermaye gerektirmeyecek bir alana yönelir ve daha önce yaptığı bir işe döner: Kantin işletmecisi-

liği. Beyoğlu Kantine adını verdiği bir büfe açar. Ülkenin politik durumu, siyasi faaliyetler için de pek uygun olmadığından askerden sonraki iki yıl sadece kantinele uğraşır, ev ve iş hayatı yolunda gider.

 ocuk her zaman çocuktur ama onu özel yapan ailedir. Babam  zel bir insandı, canlı olan her şeyi seven bir insan olduğu için hayvan severdi; dili, dini, rengi, yaşı ne olursa olsun babam insanları sever, saygı duyardı. Sevmeyi seven bir insandı. Oysa birçok insan sevmeyi sevmediği için hayat zor oluyor. İki erkek çocuğu vardı, bir de ben. Ama erkek ve kız çocuklar arasında çok fark var tabii. Babam doğayı da severdi, çocukları da, kızını da severdi.

Babasının sevecenliğine karşın, Raşan, annesi Hale'nin karakter olarak anneannesi Hidayet'e benzediğini, onun gibi sert mizaçlı, disiplinli bir kadın olduğunu söylüyor.

Biz üç kardeşin arasında hiç hiyerarşı olmadı, babam da bizlerle çocuklar gibi oynardı ama bize katılmayan bir annem vardı. Âdeta Alman disipliniyle evi yönetiyordu, bu yüzden babam onun yanında çok demokrat kalıyordu. Tabii düşününce çocukluğumuzda babam üç ay evde, altı ay hapistede, öyle olmak dışında annemin fazla da seçeneği yoktu, ne yapsın kadıncağız...

Raşan, babasının hapishaneye sık sık girip çıkmaya başlamasıyla bu durumun kendilerini çok etkilendiğini, dışarıdan gelebilecek sosyal baskılara karşı küçük önlemler aldıklarını anlatıyor. Okulda ya da sokakta babalarıyla ilgili olumsuz bir söz duymamak adına onun hapse girdiğini her seferinde gizlemeye çalışırlar.

Babamın o kadar sık gözaltına alınıp tutuklanması meselesine biz kardeşler farklı bir boyut kattık, "Babamız hapistede,

girdi, çıktı” dememek için cezaevine Hilton demeye başladık. Babamı soranlara da “Hilton’a gitti” diyorduk.

Musa, hakkında açılan Kürtçülük ve komünistlik soruşturmaları nedeniyle sık sık gözaltına alınmaya başlar. Bu durum, Musa’nın iş düzenini bozduğu gibi, aile hayatları da etkilenir. Hiçbir bir iş deneyimi olmayan Hale’nin mezun olduğu Avusturya Lisesi diploması, ona birçok işin kapısını aralayacak niteliktedir.

Musa, birçok farklı davadan gözaltına alındığından Hale, evine ve çocuklarına bakabilmek için çalışmak mecburiyetinde kalır. İtiraz Komisyonu’nda başladığı memurluk hayatı, 1979’a kadar devam eder.

İşe başladıktan sonra, evde olmadığı zamanlarda, çocuklarını evde tutmak, onların sokaklarda başıboş gezmelerinin önünü almak için akşamdan görev dağılımı yapmaya, onlara sorumluluk yüklemeye başlar. Bunu sürekli kılmak için de işten eve döndüğünde verdiği işleri tek tek kontrol eder.

Serserilik yapmayalım diye bizi sürekli evde tutacak sorumluluklar yüklerdi. Okuldan eve gelince tabloların kenarına kadar kontrol eder, toz kalmışsa elimize bezi verip o tozu aldırırdı. Her yer pırıl pırıl olmalıydı, işten eve geldiğinde ortalığın dağınık olmasına asla müsamaha göstermezdi.

Bu yüzden çocukları için Hale disiplin, Musa da sevecenlik demektir.

Annem akşam altı on treniyle eve gelirdi, köpeğimiz vardı, o bile annemin geleceği saati bilir ve o gelmeden yatağın altına girerek saklanırdı. Yani köpeği bile terbiye etmiş bir kadındı annem.

Babasının yemek yapmayı çok sevdiğini söyleyen Rahşan, annesi işten eve dönünceye kadar, sofranın büyük bir özen-

le hazırlandığını ve babasının bunu büyük bir zevkle yaptığını anımsadığını söylüyor.

Annem gelmeden sofrayı hazırlardı babam, tabii o gelmeden bize verilen görevler de büyük bir eğlence içinde tamamlanırdı. Babam da annemin ne kadar disiplinli olduğunu biliyor tabii, o gelmeden her şey tamam olurdu. Çok şakacıydı babam. Hitler Avusturyalı ya, annem de Avusturya Lisesi mezunu, bu yüzden de disiplin ve sertliğiyle ilgili anneme çok şakalar yapardı. Annem kapıyı açıp eve girdiği sırada babam bizi sıraya sokar, “Çocuklar, anneniz geldi, hazır olun!” diyerek SS selamına dururdu. Annem de yazık, yorgun argın geldiği için kızmazdı, günün yorgunluğu karşısında böyle tatlı karşılamalar onun da hoşuna gidiyordu. Bazen de babam ona “Cibali Karakolu Amiri” derdi, hep beraber gülerdik...

Rahşan, çocukluğunda annesiyle çok didiştğini ama yetişkinlik yıllarında bu durumun değiştiğini, onunla daha farklı bir iletişim kurduğunu söylüyor. İki çocuk annesi olduktan sonra annesiyle empati kurduğunu ve ona hak verdiğini anlatıyor.

Yetişkinlik dönemimde ona “Bize neden o kadar disiplinli davrandın?” diye sordum. Annemin yanıtı şu oldu: “Babanız yokken ben sizi bu kadar meşgul etmeseydim, sokaklardan eve gelmezsiniz, sonra da Musa Anter’in çocukları dışarlarda başıboş geziyor diye laf ederlerdi.”

Biz de öyle uslu uslu duran çocuklar değildik, yaramazdık aslında. Oysa çocukken annem çok disiplin uyguluyor diye onu haksız görürdüm, bu yüzden de annemden çok babamı severdim.

Rahşan, annesinin çocukluk, bekârlık ve evliliğinin ilk yıllarında varlık içinde bir hayat yaşadığını hatırlatıyor.

O lüks ve şaşaalı hayattan sonra çok zor günler yaşadı. Babam hapislere gire çıka, elde ne var ne yok zamanla hepsi tek tek satıldı. Sonra da annemin 375 liralık İtiraz Komisyonu'ndaki memur maaşına kala kaldık. Hayatta ne oldum değil, ne olacağım diyeceksin. Alışkanlıklarımız var, yaşam biçimimiz var, annem onu sağlamak için de bizi disiplinli yetiştirmek zorundaydı. Annem hep bize hep “Kan tüküreceksin, kızılık şerbeti içtim diyeceksin” diye tembihlerdi. Yani, “Dışarıdakiler, içerde nasıl zorluklar içinde yaşadığımızı görmeyecek” derdi.

Tüm bu zorluğa rağmen, giydiğimiz kıyafetler tertemiz ve kolalı olurdu. Kurdelem kabarık, her şeyimiz çok muntazam olurdu. “Musa ve Hale Anter’in çocukları babaları hapse girdiği için yardıma muhtaç düşmüşler” demesinler diye annem, babam hapse girdikten sonra da ev yaşantımızı eski şekliyle yürüttü. Pertev Dayım'ın yardım tekliflerini bile çok sert şekilde reddetti; bana okul kıyafetleri ve ders kitapları almak istedi, annem buna da çok sert karşı çıktı. Annem ona “Bize acımanızı istemiyorum” derdi. Bu yüzden sevgili dayım, bana bir şey almak istediği zaman, sınıftaki tüm çocuklara da aynı şeyden alır ya da bağış yapardı. Annemin ne kadar gururlu bir kadın olduğunu bildiği için onu gururunu incitecek bir şey yapmamaya dikkat ederlerdi.

Sürpriz kafes

1958 yılında Rehmi 68 yaşında hayata gözlerini yumduğunda, onun kaybı tüm aileyi çok derinden etkiler. Bu yüzden Hale ve Musa, çocuklarla beraber Hidayet'in yanında yaşamaya başlarlar. Rehmi'nin yokluğu köşkte çok büyük bir boşluk yaratır, buna alışmak ailenin tüm fertleri için çok zor olur ama yokluğuna en çok üzülenlerden biri de 10 yaşındaki Rahşan olur.

Dedemin öldüğünü kabullenemedim bir türlü, mezarına gitmedim, kabullenmediğim için ölümüne dair anılarım da gitmiş, çok üzüldüm ama kabullenemedim...

Rehmi'den sonra da bazı alışkanlıklar devam ettirilir, bunlardan biri de her yaz Suadiye'ye gidilen kısa tatillerdir. O yıl yaz tatilinde de Rehmi'nin bir akrabasının Suadiye'deki evinde zaman geçirirler. Konağın müstemilatının arkasındaki ağaçlara yuva kuran sincaplar, çocukların yeni oyun arkadaşları olur. Rahşan'ın teyzesinin oğlu Yener, nasıl başarmışsa, sincaplardan birini yakalayıp eve getirir. Tatil boyunca küçük sincap, Rahşan ve Yener'in maskotu haline gelir. "Ama onunla sadece bahçede oynayabiliyorduk" diyen Rahşan, sincaplara karşı sevgisinin o tatilde başladığını anlatıyor.

Musa, Rahşan'ın hayvan sevgisinin farkındadır, evdeki köpek dışında ona bir başka hayvan daha almak ister ama bir türlü ne alacağına karar veremez. Eminönü'ne yolu düştüğünde papağanların satıldığı pazardan geçerken Rahşan'a küçük bir evcil hayvan almak fikri aklına gelir. Önce yavru bir kedi ya da balık almak ister ama Rahşan dışarıya çıkacağı zaman yanında gezdirebileceği bir hayvanla daha mutlu olacağını düşünür. Muhabbet kuşları, papağanlar, balıklar, yavru köpekler ilgisini çekmez. Pazardan çıkmak üzereyken kafesler içinde bakır renkli, geniş kuyruklu, iri gözlü, dişlek, küçücük bir sincap dikkatini çeker. Köydekilere ya da yazlıktaki gördüğü sincaplara göre çok ufaktır. Bu küçük sevimli sincabı bir süre izler, dükkân sahibi sincapla ilgilendiğini görünce "Uysaldır beyim, insanlardan kaçmaz" der. Gözlerinin içine bakan sincabı çok sever, Hale'nin kızıcağını bilmesine rağmen, kızının seveceğinden emin olduğu sincabı alma konusunda hiç tereddüt etmez.

Eve geldiğinde sincabın kafesinin üzerini örterek, salonda

ders çalışan Rahşan'ın çalıştığı masanın üzerine koyar: "Bil bakalım içinde ne var?"

Rahşan, şaşkın ve merakla bakan gözlerle bir kafese bir de babasına bakar. Ellerini çırpıp "Papağan" diye bağırır.

"Değil, bir başka tahmin daha yap"

"Kanarya?"

"I-ıhh"

Musa, kafesin örtüsünü kaldırdığında Rahşan kafesin içinde gözlerini dikmiş küçük sincapla göz göze gelir, tatilde teyzesinin oğlu Yener ile oynadıkları sincaplardan çok daha ufak ve şirindir. Babasına sarılıp teşekkür eder. "Sincabın sana alışması için onu birkaç gün kafesten çıkartmaman gerekiyor" diyerek ona ne isim koymak istediğini sorar. Aklına bir şey gelmeyen Rahşan "Sincap olsun, sadece sincap" diye yanıt verir.

Musa yanılmamıştır; Hale, evde bir kemirgenin varlığından hiç hoşlanmamıştır ama kızının çok mutlu olduğunu görünce, kafeste kalması şartıyla yeni sakini kabul eder.

Sincap zamanla Rahşan'ın bir parçası haline gelir. Kafesi yatağının baş ucuna koyup, mutfaktan aşırıldığı elma, ceviz, badem gibi sincaba uygun yiyecekleri sincap için odasında gizliden stok yapmaya başlar. Birkaç hafta sonra birbirlerine artık iyice alışır. Onu kafesten ilk çıkardığı gün çok heyecanlanır, kaçır diye beklerken, küçük sincap korkmadan, avucuna girer. Dışarıya çıkacağı zaman sincabı içinde taşımak için hasır kapaklı bir çanta alır, artık her yerde yol arkadaşları olurlar. Sincabın varlığına mahalledeki tüm arkadaşları da alışır ve artık adı "Sincaplı Kız" olur.

Okula gideceği zaman sincabı kafese koyar, eve geldiğinde daha yemek yemeden, odaya koşarak sincabını beslemeye ödevinden önceki vazifesi olur. Günün ortasında babası mutfakta masada daktilosunun başında yazı yazdığı için evdeki tüm çocuklar fazla gürültü yapmamaya dikkat ederler. Yazı saatlerinde evde herkes ayak uçlarına basarak yürüme-

yi alışkanlık haline getirmiştir. Okuldan geldiği bir gün Rahşan da babasını rahatsız etmeden çantasını salondaki divana bırakıp, masadan sincap için bir elma alarak doğrudan odasına gider. Kısık sesle “Sincap ben geldim” diyerek kapıyı açtığı anda kötü bir sürprizle karşılaşır. Kafesin kapısı açıktır ve sincap firardadır.

Anter ve Dicle onu almış olabilir mi diye düşünür ama gelirken sokakta arkadaşlarıyla top oynadıklarını görmüştür. Büyük bir telaşla odanın her tarafına bakar, pencere kapalı olduğu için dışarıya çıkmamıştır, salona, mutfığa ve diğer odalara da bakar ama sincaptan iz yoktur. Annesinin yatak odasında, dolabın kapısını açık olduğunu fark edince kötü bir manzarayla karşılaşacağını tahmin eder. Dolabın önüne geldiğinde karşısına çıkan manzaranın dehşetinden kendini korumak istercesine gözünü eliyle kapatıp, azar azar görmek için parmaklarının arasından vukuatı izler; sincap oradadır ve ortalık savaş meydanı gibidir. Gözleri fal taşı gibi açılan Rahşan, “Ne yaptın sincap?” diyerek ağlamaya başlar.

Radyoda cızırtılar arasında Kürtçe müzikler dinleyen Musa, daktilodaki yazıya o kadar dalmıştır ki, karşısında ayakta dikilen kızını ilk anda fark etmez. Başını daktilodan kaldırıp Rahşan’ı ve bir suçlu gibi ensesinden tutup havada tuttuğu sincabı karşısında görünce bir terslik olduğunu anlar.

Rahşan üzgün, sincapsa suçlu gibi bakarak Musa’nın tepki vermesini beklerler. “Söyle bakalım, bu sefer ne yaptı?”

Rahşan, suçunu itiraf etmesini bekler gibi başıyla sincabı işaret eder. O da kabahatinin farkındaymış gibi Rahşan’ın elinden kaçmaya çalışır: “Odanızda, dolabındaydı baba...”

“Eee?”

“Dolaptaki yatak örtünüzü kemirmiş ama suç benim, kafesin kapısını açık bırakmış olmalıyım...”

Musa’nın da aklına hemen Hale gelir: “Eyvah, eyvah, hiç iyi olmadı, annen bu işe çok kızacak.”

Gözlüğünü çıkarıp ayağa kalkar, bu durumda ne Rahşan'a kızabilir ne de sincaba ama acil olarak Hale'yi kızdırmayacak bir plan yapmalıdırlar.

Babam hemen harekete geçti, örtüyü dolaptan çıkararak salondaki yatak dolabının içine, yorganların en altına yerleştirdi. "Annen fark ederse bile fareler kemirmişti deriz" dedi. Böylece sincabı masum gösterecektik. Planı muntazam bir şekilde uyguladık, hiçbir şeyden haberimiz yokmuş gibi devam ettik; bu, babamla aramızda bir sır olarak kaldı.

Bir hafta sonu Hale yatakları havalandırmak için salondaki dolabı açtığında, çok sevdiği yatak örtüsünde kemirgenler marifetiyle açılan delikleri görünce çileden çıkar. Bu işte bir bit yeniği olduğunu anlar. Ona göre baş şüpheli sincaptır ama bunu bir türlü ispatlayamaz. Karşısında Musa ve Rahşan ittifakını görünce de daha çok kızar. Baba kız, dış izlerinin büyük bir fareye ait olduğu konusunda onu ikna etmeye çalışırlar ama nafile...

Çok kızmıştı annem, "Gözüm görmesin onu, bir daha başka bir eşyaya zarar verirse onu atarım" dedi. Kızgınlığı geçmeyince "Büyüyüp işe başladığında ilk maaşından bana örtümün aynısından alacaksın, şimdi çık dışarı" diyerek beni odasından kovdu.

Hidayet'e eren sincap...

Evin tek kızı olunca, sokakta iki erkek kardeşiyle erkek oyunları oynayarak büyür Rahşan. Bu yüzden hem Anter'in hem de Dicle'nin tüm arkadaşlarıyla o da iyi arkadaş olur. "Hep beraber oyun oynayıp birlikte büyüyorduk" diyen Rahşan, erkeklerle iç içe büyüyünce kız çocuklarıyla arkadaşlık geliştirmediğini anlatıyor.

Jale ve çocuklarının Ankara'dan geldiği o yaz aylarında, Rahşan da onlarla birlikte birkaç ay anneannesinin köşkünde kalır.

Kendi sincabım olduğu için ağaçtan sincap yakalamaya gerek kalmayacaktı, hep beraber güle oynaya zaman geçirecektik diye düşünmüştüm ama sonu hüsrarla bitti.

Hidayet eve hayvan alınmasından hoşlanmaz, hele de dışlerini fareye benzettği sincabı Rahşan'ın omzunda her görüşünde daha da çok sinirlenir. Rahşan'ın ne kadar dik kafalı olduğu bildiği için sincabı söz konusu olduğunda kimseyi dinlemeyeceğinin de farkındadır. "Tek şartla bu eve gelir, kafesten çıkmayacak!"

Hidayet, mevsimine göre çeşit çeşit çerez, taze ve kurutulmuş meyveleri tavan arasındaki kilerinde muhafaza eder. Rahşan ve teyzesinin oğlu Yener, bu kileri keşfettiklerinde yeni bir oyun alanı buldukları için çok mutlu olurlar. Van-Bahçesaray'dan gönderilen cevizler, tatlı ve ekşi elmaların iştah açan karşı konuşmaz kokusu yaz tatilinin gizli hazinesi olur. "Teyzem gittikten sonra da bu kiler benim en sevdiğim köşe oldu" diye anlatıyor Rahşan.

Ama sincap bu, laf mı dinler, kemirip bıraktığı elmaların faturası da elbette ağır olacaktır. Kilerinde üzerinde diş izleri olan ve çürüyen birçok elmayı çöpe döken Hidayet'in tepkisi, kızı Hale'nin tepkisinden çok daha sert olacaktır. Muallimlikten emekli olan Hidayet, kurallarından taviz vermez, sert, otoriter yönü emekliliğinde bile yumuşamamıştır ya da Rahşan o zamanlar böyle olduğuna inanmak ister.

Tabii mesleğinin de etkisi vardı ama anneannemin annesi ve babası genç yaşta ölünce ailenin büyük kızı olduğu için kardeşlerine de o sahip çıkmış, dedem Rehmi ile evlenme-

si de yaşanan bu kayıplardan sonra gerçekleşmiş. Uzak-tan akraba oldukları için Hidayet ile evlenerek öksüz kalan bu kızlara sahip de çıkmış dedem. Yani uzak akrabası olan Aziz Bey'in diğer kızlarına da sahip çıkarak akrabalık vazifesini de yerine getirmiş.

Dedesi öldükten sonra da Rahşan ve anneannesi arasındaki buzlar çözülmez. Hidayet, torununun kimi zaman erkek çocukları gibi başına buyruk davranmasını çoğunlukla da asi ve dik başlı olmasını sevmez. Nitekim Rahşan onunla sürekli çatıştığı için anneannesinin erkek torunlarını daha çok sevdiğine inanarak büyümüş: “Hâlâ da öyle düşünüyorum; erkek torunlarını daha çok seviyordu.”

Hidayet'in köşkte yalnız kaldığı günlerde, Musa ve Hale, ona yardımcı olması için Rahşan'ı yanına gönderiyorlardı. Rahşan, anneannesiyle anlaşamasa da anne ve babasının isteğine karşı gelemiyordu. Teyzesi ve çocukları da Ankara'ya döndüğünden beri köşkte onunla yalnız kalıyordu.

Anneannesinin tavan arasındaki kilerde ısırlmış elmaları gördüğünden habersiz olan Rahşan, onun neden bu kadar kızgın olduğuna anlam veremez.

Bahçeye çıkıp sincapla bir süre oynadıktan sonra kapıya çıkan anneannem bakkala gitmemi istedi. Elinde sigarası vardı, çok sert bakıyordu, liste yaptığı kâğıdı bana uzattı ve “O sincabı kafesine koy ve bir koşu bakkala gidip bunları al gel” diye talimat verdi. “Sincap omzumdan inmez zaten” dediğimde de, “Elin kolun dolu geleceksin, onu kafese koy” diyerek çabucak gidip gelmemi istedi.

Rahşan itiraz etmeden sincabı ikinci kata çıkarıp, odadaki kafesin içine koyarak, sincap onu anlıyormuş gibi uslu durmasını tembih eder. Kafesin kapısını kapatıp koşar adımlarla sokağa çıkar.

Sokaktan ara sıra geçen seyyar satıcılar dışında tıkanan kanalizasyonları açan lağımcılar da çok sık geçerdi. “Lağımcı geldiii” diye bağıran, kolunda ipi ve kazmasıyla sokağıın başında beliren yaşlı adamı gördüm. Adam, getiğı her evin önünden “Lağımcııı” diye bağıırıyordu. Bakkala doğıru giden yolun köşesine vardığımda yaşlı adam köşkün önüne doğıru yürüyordu.

Hidayet’in lağımcıya seslendiğı sırada, Rahşan koşarak bakkalın yolunu tutmuştur bile.

Eve döndüğümde anneannem kapıda bekliyordu. Elinde her zamanki gibi sigarası, yüzünde zalim bir gülümsemeyle beni kapıda karşıladı. Dükkândan aldıklarımı mutfağıa bıraktım. Bir süre beni izledi ve imalı imalı “Sincabın nerede Rahşan?” diye sordu. “Yukarıda, kafesinde” diye yanıt verdim. Alaycı şekilde güldü. Yüzündeki ifadeden kötü bir şeylerin olduğunu anlamıştım. Sigarasını içti, bir şey demedi, gözlerindeki ifadeden çok rahatsız oldum.

Bir şeyler olduğunu anlamıştım, dudak ucuyla alaycı bir şekilde gülümsedi ve mutfağıa geçti, ben odaya koştum. Yarım saat önce bıraktığım kafesin yerinde yeller esiyordu. Koşarak aşağıya indim. “Sincabımı nereye sakladın anneanne?” diye sordum, cevap vermedi. Ağlamaya başladım. Bana şaka yaptığını ya da bir ders vermek için korkuttuğunu düşündüm. Gözlerime baktı ve otoriter bir tonla “Ağlamayı kes” dedi.

Bize de torunları gibi değıl, okuldaki öğrencileri dibi davranırdı. Biraz sonra merhamete gelecek ve sakladığı yerden sincabımı çıkartacak diye beklerken başımdan aşağıya kaynar sular dökene o zalim cümle döküldü dudaklarından: “Sincabın artık yok, onu lağımcıya verdim!”

Rahşan, gözlerinden sicim gibi inen yaşlarla koşarak çevredeki tüm sokaklarda sincabını alan lağımıcıyı arar ama sonuç nafiledir.

Aglayarak konağa döndüm ve sincabımı verdiği için anneannemden nefret ettim, dedem hayatta olsaydı buna izin vermezdi. Bu yüzden anneannem aklıma geldikçe sincabıma yaptığını unutamıyorum.

Anneannesine tepki olsun diye bundan sonra hep sincap beslemeye başlamış Rahşan. Kızının çok üzüldüğünü gören Musa, ona yeni bir sincap alır.

Erenköy Kız Lisesi'ne başladığım yıla kadar hep bir sincabım oldu. Ama lise birinci sınıfta bu sayı ikiye çıktı. Bu yüzden de hem mahallede hem de okulda bana "Sincaplı Kız" derlerdi. Benimle iletişim kurmak isteyen erkek çocuklar bile gözüme girmek için sincaplarıma supangle, fındık, ceviz ısmarlardı. Bir gün okuldan eve gelirken sincaplardan birinin çamurlandığını gördüm. İki ayrı bölmesi olan camekanlı bir kitaplığımız vardı. Çamurları başka yere bulaştırmamasınlar diye her ikisini farklı bölmelere koydum. Kendimce güya tedbir alıyorum. Sabah kalktığımda sincaplardan birinin havasızlıktan boğulduğunu gördüm, o kadar üzüldüm ki, anlatamam... Diğer sincabı doğaya saldı, bir daha da sincap beslememeye söz verdim.

49'lar Davası ve bitli çamaşırlarla mücadele

22 Ocak 1946'da Sovyetler Birliği'nin desteğiyle İran'ın doğusunda, Kadı Muhammed'in önderliğinde başkenti Mahabad şehri olan Kürdistan Cumhuriyeti ilan edilir. Sovyetler'in desteğini çekmesiyle 17 Aralık'ta İran ordusu Mahabad'ı işgal eder. 31 Mart 1947'de Kadı Muhammed, savun-

ma bakanıyla birlikte başkent Mahabad'ın Çarçıra Meydanı'nda idam edilir.

Cumhuriyetin kuruluşunun Kürtlerde yarattığı moral kadar, yıkılışı da büyük bir manevi çöküntüye neden olur. Mahabad Cumhuriyeti'nin kuruluşunda yer alan Molla Mustafa Barzani, Kadı Muhammed'in isteği üzerine direnişe geçmeden peşmergelerle beraber Sovyetler Birliği'ne sığınır. Kalması halinde o da idam edilecektir.

Uzun mültecilik hayatından sonra Barzani, 1958'de Irak ihtilaliyle ülkesine geri döner. Barzani'nin durumu, Türkiye'de çok az gazetede haber olsa da, bu gelişmenin etkisi büyük olacak, özellikle Kürt aydınları ve Türkiye'de üniversitelerde okuyan Kürt öğrencileri için bu durum önemli bir dönüm noktası olacaktır.

Idam edileceğini anladığında Kadı Muhammed, Kürdistan davasını, bayrağıyla birlikte Mustafa Barzani'ye devretmiştir. Bu yüzden de Barzani, Kürtler için Kadı Muhammed'in siyasi misyonunu devam ettiren, Kürdistan davasını diri tutan sembol bir isimdir.

Bu sırada Irak Cumhurbaşkanı Abdülkerim Kasım'a karşı darbe girişimi yaşanır. Kürt bölgesinden gelecek bir basıncı önlemek ve sükuneti sağlamak için Kasım, Barzani'den yardım ister. Molla Mustafa Barzani, yardım talebini Kürtlerin lehine kullanmaya karar verir ve Kürtlerin temel haklarını gündeme getirerek, yeni yönetimle görüşüp şartlarını kabul ettirir. Bu görüşmeler sonucunda Irak devleti, ülkede Kürtlerin varlığını ve bayrağını kabul ederek, Irak halkının Araplardan ve Kürtlerden oluştuğunu anayasasına ekler, Kürtçe eğitim ve iletişim serbest olur.

Mahabad'ın yıkılışından on bir yıl sonra Irak'ta yaşanan bu gelişmeler, Türkiye'deki Kürtler arasında da yankı bulur. Musa da, Irak'tan esen Kürdistanî rüzgârdan etkilenir ve 1958 yılında Diyarbakır'a dönerek burada *İleri Yurt* adın-

daki mahalli bir gazeteyi devralır. Köşesinde hiciv tarzı yazılar kaleme alan Musa Anter, “Jibo xwedê sedeqe (Allah rızası için sadaka) başlıklı Kürtçe bir yazı yazar. Cumhuriyet döneminde bir gazetede nerdeyse ilk defa Kürtçe bir cümle hem de başlıkta kullanılınca Musa Anter hakkında dava açılır.

Açılan davaya rağmen pes etmez ve yine aynı gazetede 31 Ağustos 1959 tarihli yazısında hububatlara zarar veren süne anlamında, Kürtçe “Kımıl” adlı bir şiir yazar: Siverek’in bir köyünde yaşayan genç bir kız, o yılın mahsulü buğdaydan bir kap alarak köye gelen çerçiden takas usulü alışverişi yapmak ister. Kızın getirdiği buğdayın süneler yüzünden bozulduğunu gören çerçi, takas yapamayacağını söyleyince çaresiz kalan kız sünelerin mahsule verdiği zararı, hayatta kalabilmek için dört evin bir inekle geçinmek zorunda kaldığını dert yanarak anlatır. Musa Anter, Kürtçe şiirin dizeleri altına “Üzülme bacım seni süne ve sünenin ıstırabından kurtaracak kardeşlerin yetişiyor artık” notunu koyar.

Bu şiir de yeni bir davaya gerekçe olur ve Musa’nın şiirinde bir başkaldırıyı ima ettiği öne sürülerek, bu durumun ulusal güvenliği tehdit eden bir mesele olduğu iddia edilir. Her yazısı dava konusu olan Musa Anter, Diyarbakır günlerini mahkeme salonlarında geçirir.

Irak’ın Kerkük şehrinde yaşanan bazı olaylarda, aralarında Türkmenlerin de olduğu birçok kişi öldürülür. Türkiye’de yapılan haberler, Abdulkerim Kasım’ın “müttefiki olan Kürtler eliyle” Türkmenleri öldürttüğü şeklinde verilir ve kısa sürede siyaset cenahında bu konu yüksek sesle dillendirilmeye başlanır.

Öğrenciyken, 49’lar Davası’nda yargılanmış isimlerden biri olan Ziya Acar, 2016 yılında *Rudaw* gazetesine verdiği mülakatta, o günün siyasi atmosferi ve tutuklanmalarına gerekçe olan olaylar zincirini şu şekilde aktarıyor.

Parlamentoda asker kökenli Asım Eren isimli cuntacı bir milletvekili vardı. O parlamento başkanına sunduğu önergede, “Abdulkerim Kasım, müttefiki Kürtler eliyle Türkmen kardeşlerimiz öldürüldü. Hükümet olarak misliyle mukabelede bulunacak mısınız?” diye soruyor, Kürtlere şiddet uygulamaya davet ediyordu.

Şiddetli tepki gösterdik. “Kürt Yüksek Öğrenim Öğrencileri” adıyla, Kürtlerin öldürülmesi önerisini telgrafla protesto ettik, lanetledik. İmzacı sayısı 104 idi. Medet Serhat, Fadıl Budak, Haydar Aksu bu imzaları topladı ve protesto telgrafını Asım Eren’e, partisi CHP’nin Genel Başkanı İsmet İnönü’ye, Meclis Başkanı ile Başbakan Adnan Menderes’e gönderdik. Dört kişi telgrafi postaneye götürdük. Biri de bendim. Bu olay, 1959’da oldu.

Musa Anter, hatıralarında 49’lar Davası’nın nedenini yazarken Milli Emniyet’in Kürt Sorunu şefi olan Ergün Gökdeniz’in hazırladığı Kürt raporuna atıf yapar. Gökdeniz raporunda, Kürdistan Demokrat Partisi kurucusu Molla Mustafa Barzani’nin sürgün gittiği Sovyetler Birliği’nden 1958’de Irak’a döndüğünü ve bu dönüşün Türkiye’deki Kürtleri de etkileyerek Kürt sorununun aktüel bir hale geleceğini belirterek, böyle bir olasılığın Türkiye için büyük bir tehdit oluşturacağını öne sürer. Kürt üniversite öğrencilerinin topladıkları imzalar bu iddianın dayanağı ve bardağı taşıran son damla olur.

Musa Anter yine hatıralarında, raporda Kürt aydınlarının, aşiret ve dinî liderlerinin tutuklanmasının ve en ağır şekilde cezalandırılmalarının istendiğini yazar. Raporun içeriği genel olarak şöyledir:

- 1- Eğer Türkiye’den bin tane Kürt aydını yok edilirse Türkiye’de Kürt sorunu en az otuz yıl geriler.
- 2- Operasyonda seçeceğiniz Kürtlere komünist demeliyiz, çünkü Kürtler komünistleri sevmez ve tutmazlar.

3- Bunların siyasi partilerde kuvvetli yakınları olmamalıdır.

Musa Anter, bu raporun, darbeden sonra Yön dergisinde yayımlandığını belirterek o gün Celal Bayar ve Cevdet Sunay destek sunarken, Fatin Rüştü Zorlu'nun karşı çıktığını da yazar.

“Böyle bir şey olmaz ben istifa ediyorum, dışarıda kimsenin yüzüne bakacak halimiz kalmadı, Ermeni Soykırımı’dır, Rum Soykırımı’dır, tarih içinde bir parça kabuk bağlamışken, yeniden bu soykırımı kimseye karşı savunamayız” diyor. En son Adnan Menderes kalmış, o da, “Müfettiş Bey’in anlattığı suçlar idamlık suçlardır, biz bunlardan elli tanesini tutuklarız, mahkeme kararıyla idam ederiz, böylece ellişer ellişer tutuklayıp mahkeme kararıyla idam edersek bini tamamlarız” der ve buna karar verilir.

Ankara Kara Kuvvetleri Mahkemesi’nden elli tane adsız tutuklama müzekkeresi çıkarılarak Milli Emniyet’e gönderilir. Boş müzekkereye orada adları yazılan 50 kişi hakkında “Kürtçülük” yaptıkları iddiasıyla 17 Aralık 1959’da tutuklama kararı alınır. Bunlardan biri de Musa Anter’dir.

O tarihte Diyarbakır’da olan Musa Anter uçakla İstanbul’a götürülür, tüm sanıklarla beraber İstanbul Harbiye Cezaevi’ne nakledilir. 50 kişi ayrı ayrı hücrelere konulur. Musa Anter’in hücre numarası 38’dir.

Musa, Diyarbakır’da olduğu için eşi Hale yaşanan bu gelişmelerden hemen haberdar olmaz. Musa gözaltına alındıktan bir gün sonra, haberi radyodan öğrenirler. Haberlerde Musa’nın 49 arkadaşıyla beraber tutuklandığı belirtilir; devlete karşı bir örgüt kurmak ve bağımsız Kürdistan devletinin kurulması için çalışmalar yapmakla suçlandıkları öne sürülür.

Ankara Hukuk Fakültesi öğrencisi Emin Batu, gözaltındayken geçirdiği mide kanamasından dolayı hücresinde ha-

yatını kaybedince dosyaya “49’lar Davası” adı verilir. Harbiye Cezaevi’nde 159 gün hücrede kalan 49 Kürt, ağır işkencelere maruz kalırlar.

Beş buçuk ay boyunca hücrede kalan ve ağır işkenceler gören Musa Anter, *Hatıralarım* kitabında yaşadıklarını detaylı bir şekilde anlatır. Tutukluluktan sonraki süreçte 49’lardan birçok kişinin, hapiste gördükleri işkenceler yüzünden vücutlarında kalıcı hasarlar oluştuğunu ve 24 kişinin bu hasarlardan dolayı birkaç sene içinde hayatlarını kaybettiğini kaydeder.

Yıllar sonra kayınpederi Rehmi’nin arkadaşı olan Necip Fazıl Kısakürek ile bir karşılaşmasına da değinen Musa Anter, yaşadıkları işkenceye dair Kısakürek’le aralarında geçen sohbete de kitabında yer verir.

Necip Fazıl Kısakürek ile Kadıköy vapurunda rastlaştık. Bir ara gözükmedi, nerede olduğunu sordum. Tutuklandığını ve Harbiye’deki 38 numaralı hücreye konduğunu ve orada bir gün kaldığını söyledi. O hücrenin halinden sabaha kadar ihlası şerif okumasaymış deli olacağını anlattı. Halbuki 38 numaralı hücre benim hücremdi ve orada beş buçuk ay kalmıştım. Bunu ona anlatınca şaşırdı, her bakımdan benden büyük olduğu halde elimi öpmeye kalkıştı ve “Birader eğer orada sen beş buçuk ay kaldıysan laletayn bir adama değil sana Hz. Yusuf, Hz. Eyyüp’e bakıyormuşum gibi bakmam lazım” diyerek bana iltifat etti.

Hale, çok endişelidir, Musa ve arkadaşlarıyla ilgili çıkan haberler ve idam edilecekleri söylentisi uykularını kaçırır. Musa’dan haber alamayan Hale, ailesinin de yardımıyla Musa’nın akıbetini öğrenmek için çalmadık kapı bırakmaz ama sonuç nafile olur.

O sırada Musa ve 48 arkadaşı, Harbiye Cezaevi’nde 27 Aralık 1959 tarihinden 10 Mart 1960’a kadar adına “ölüm

hücreleri” dedikleri tek kişilik hücrelerde, ağır işkencelerden geçerler. Lağım farelerinin cirit attığı zifiri karanlık hücrelerde aylarca kalan 49 tutuklunun çoğu, o ağır koşullardan dolayı hasta düşerler.

Hücre cezasına karşı çıkmalarını başkaldırı olarak değerlendiren cezaevi idaresi, Musa’yı ele başı olarak görüp, onu binanın lağımalarının birleştiği ve içine geniş bir kütüğün konduğu bir hücreye kapatır. Bu cezalandırmaya karşı Musa 13 gün boyunca gönderilen karavanaları yemeyip açlık grevine girer. Grevinin beşinci gününde, kapısında süngüyle nöbet tutan ve karavanasını getiren nöbetçi erlerden biri Musa’ya Bingöllü olduğunu söyleyerek kaçması için yardım teklifinde bulunur. Askerin planı, onu asker kıyafetleriyle kaçırmaktır ama Musa bu teklifi kabul etmez. Bunun yerine bir başka ricada bulunarak kâğıt ve kalem getirmesini ister.

Suadiye’deki evlerindeyse umutsuz bir bekleyiş vardır. Hale o gün de Musa’dan bir haber alamadan eve döner. Bir süre sonra kapılarını hiç tanımadıkları biri çalar. Çocuklar kapıyı açtığında dışarıda bekleyen yabancı “Burası Musa Anter’in evi mi?” diye sorunca Hale hemen kapıya fırlar ama Musa’yı soran bu genci tanımaz. Telaşla kim olduğunu ve ne istediğini sorunca, genç adam sessiz bir tonda aynı soruyu yeniler. Hale, gözaltına alınan eşinden haber alamadıklarını söyleyerek bu genç adamın kötü bir haber getirdiğinden korkar.

“Ondan size bir mesaj getirdim” dediğinde Hale’nin kalbi duracak gibi olur. Kapıda beklettiği genci hemen içeri alır. “Musa Abi’yi hücrede tutuyorlar, çok kötü şartlar içinde kalıyor. Onu kaçırmak istedik oradan ama bizim başımız yanar diye buna karşı çıktı. Bu mektubu size gönderdi, eğer siz de mektup yazmak isterseniz ona verebilirim” diyerek Hale’nin vereceği yanıtı bekler. Hale, gence minnetle teşekkür ederek mektubu hızlı bir şekilde okumaya başlar.

Musa, mektupta 48 arkadaşıyla beraber yaşadıkları işkenceleri, kötü muameleleri ve Emin Batu adındaki öğrenci arkadaşlarının da kötü koşullara dayanamayarak öldüğünü anlatmıştır. Hale'den, hiç zaman kaybetmeden bu mektubu İsmet İnönü, Burhan Felek, Nadir Nadi ve Emin Yalman gibi siyasetçi, gazeteci ve avukatlara ulaştırmasını ve yaşadıkları durumu gündeme getirmelerini ister.

Yüzü, mektupta anlatılan kötü olayların etkisiyle gerilen Hale, zaman kaybetmeden hemen harekete geçmesi gerektiği için telaşlanır. Hızlıca Musa'ya çocuklarla durumunun iyi olduğunu anlatan kısa bir not yazar, içine 50 lira para koyarak zarfı genç askere verir ve sabah ne yapması, kime gitmesi gerektiği konusunda bir plan yapar..

Rahşan, haftalardan sonra babalarından gelen haberdan dolayı mutluluktan uçacak gibi olduklarını söylüyor.

Yatağa girsek de gözümüze uyku girmediyse ama bu sefer uykumuzu kaçıran, babamızı görebileceğimizin mutluluğuydu.

Hale, ertesi sabah erkenden evden çıkıp, Musa ile birlikte gözaltına alınan avukat Medet Serhat'ın nişanlısı Zeliha'nın yanına gider ve yaşananları anlatır. Zeliha, mektupları çoğaltıp, Musa'nın söylediği adreslere gönderme işini üstlenir ve hemen harekete geçerler.

Musa'nın yazdığı mektubun bir örneği muhalefet partisi CHP'nin Genel Başkanı İsmet İnönü'ye de gönderilir. Samsun gezisine çıkan İnönü, adlarını telaffuz etmese de 49'lar Davası tutuklularına yaşatılanlarla ilgili şunları ifade eder:

Hükümetin orta zaman vari usullerle Doğulu vatandaşları ölüm hücrelerinde tutması demokrasi ve insanlık prensiplerine aykırıdır ve suçtur. Bu suçu işleyenler bilsinler ki, ben ve tüm doğulu vatandaşlar kendimizi onların yanında hissediyoruz, onların hesabı sorulacaktır.

Mektubun ses getirmesinden sonra yorgun ve bitap haldeki Musa, on günün ardından hücreden çıkarılır. Nisan ayında, tüm 49'lar Davası tutukluları hücreden çıkarılarak, ailelerinin yemek ve kıyafet göndermelerine izin verilir.

O günden sonra Harbiye binasının daha önce mutfak olarak kullanılan bölümü, 49'lar için koğuşa dönüştürülür ve dört aylık tecrit ve hücre cezasının ardından haftalık aile ziyaretlerine izin de çıkar.

Aylar sonra gelen mesaj

Musa'nın tutukluluğunun ilk aylarında, Hale'nin ailesi ona ve çocuklara maddi, manevi yönden çok destek çıkar. Tutukluluk süresi uzayınca, ailesi de dahil başkalarının yardımıyla geçinmeyi gururuna yediremeyen Hale, çalışmaya karar verir. İyi derecede Almanca ve İngilizce bildiği için memuriyete başvurur.

Üç Numaralı İtiraz Komisyonu'nda memur olarak işe başlar. İşyeri, Suadiye'deki evlerinden çok uzaktadır, her gün üç araç değiştirerek işe gidip gelir ve yoğun geçen mesainin ardından eve yorgun argın döner. Cumartesi günleri de çalışınca çocuklara ayıracak çok fazla zaman bulamaz.

"Halden anlayan çocuklardık" diyen Rahşan ve annesinin tüm ev işlerini bölüştürmesine itiraz etmeden yerine getirdiklerini anlatıyor.

Annem bir adap bir görgü içinde yetişmişti. Sofranın, yemenin, içmenin, oturmanın kalkmanın, birbirine hitap etmenin bir adabı, kuralı vardı. Mesela masada çatal, bıçak, kaşık olmadan sofraya oturmazdık. Babamın sık sık hapislere düşmesinden dolayı çok fakirlik de çektik. Yemeğin ne olduğu önemli değil, kimi zaman sadece bulgur pilavı olurdu ama sofranın düzeni hiç değişmezdi. Gümüş kaşık, bı-

akları vardı annemin. Yemek masasında sık porselenler ve gmşlerle yemek yerdik. Çok fakirlik eksek de, tencerede sadece bulgur da pişse gümüş kaşıklarla bize yemek yedirmekten vazgeçmedi. Gelenleri de hep bu şekilde ağır-lardık. Sofra adabımızı hiç değiştirmede, annem bunlara çok dikkat ederdi, babam hapisteyken de bu rutinimiz devam etti.

Nihayet aylar sonra babalarını görmeye cezaevine giderler. Rahşan, babasının çok zayıfladığını ve çok hasta göründüğünü, bu durumdan çok etkilendiklerini hatırladığını söylüyor.

Çok hastalıklı görünse de bizi görünce neşesi yerine gelmişti, görüntüsüne çok zlmştk ama onu sağ görmek hepimizi çok çok mutlu etmişti.

Görüş günlerinde temiz elbise, çarşaf, havlu, birkaç günlük yemek alıp cezaevine götürmek, çocuklar için heyecanlı ve mutlu bir uğraşı gibi başlar. Hale her hafta cezaevine götürmek için hazırlayacağı yemeklerin malzemeleri için içinden izin alır, birkaç çeşit yemek, rek ve pasta yapıp filelere koyar, görüş günü  çocuğuyla birlikte hapishanenin yolunu tutar. Bu durum artık hayatlarının bir rutini haline gelir ve görüş günü hazırlıkları en az  gün öncesinden başlar.

Radyodan sık sık Musa ve arkadaşları aleyhine vatan haini oldukları yönünde yayınlar yapılır. Bu durum hayatlarını, komşuluk ilişkilerini ve çocukların okuldaki durumlarını da etkilemeye başlar. Çocuklar, babalarının siyasi durumu nedeniyle kendilerine karşı gelişen mahalle baskısının farkına varacak yaştadır. Rahşan o dönemde yaşadıkları sosyal çevreyi ve Kürt olmanın zorluklarını şu sözlerle ifade ediyor:

O zaman Suadiye’de oturuyoruz. Kürt dediğin zaman, kuyruğunu görmek isteyen insanlar var; tüylü müyüz, tüysüz

müyüz diye merak eden insanlar yani. Kürtçenin kart kurt-tan türediğine dair tezlere inanılan o dönemde, öylesi bir toplumsal gerçeklikte biz Suadiye’de oturuyorduk. Babam tutuklandığı, annem çalıştığı için biz kendi kendimize büyüdük sayılır. Babamız, neredeyse tüm siyasi hapishanelerde yattı. O yüzden birileri “Baban nerede?” diye sorunca biz “Hilton’da” diyerek geçiştirirdik. Düşün ki, o çocuk aklımızla üzerimizdeki mahalle baskısını bu şekilde geçiştiren bir oyun icat etmiştik.

Hale, akşamları işten eve geldiğinde cezaevi için gecedен yemek hazırlar, görüşe gidemediği haftalarda yemekleri ve temiz giysileri, çarşafıları götürmek görevi çocuklara kalır. Anter, yaz mevsiminde sahilde bir kulüpte çalışmaya başladığı için bu sorumluluk Rahşan ve Dicle’nin küçük omuzlarına kalır.

Hafta sonları görüşe giderdik. Eskiden naylon torba bile yoktu, cumartesi günleri elimizde filelerle annemin yaptığı dolmaları, karnıyarıkları, köfteleri yıkanmış çamaşırları bacak kadar boyumuzla cezaevine, babama götürüyorduk. Arabamız yok, taksimiz yok, otobüs ve dolmuşa biniyoruz mecbur. Lastik kutu yok, karnıyarığı annem böyle büyük tepside yapardı, gazeteye sarardı. Aman onları yağlatmıyalım, yemekleri dökmeyelim diye dikkat ede ede gidiyorduk. Tabii dolmuş ve otobüse yemek kokusu siniyor, herkes bize ters ters bakıyor, bizse bunların farkındayız ama mecburen görmezden geliyoruz.

Ben ilkokuldayken Dicle’nin de elinden tutarak Suadiye’den, Karaköy’e kadar giderdik. Suadiye’den otobüse biniyor, Kadıköy’de inip vapura geçiyorduk. Vapurla annemizin yanına gidiyorduk çünkü çalıştığı İtiraz Komisyonu Karaköy’deydi. Biz o yemekleri alıp annemin çalıştığı iş yerine götürüyorduk. Annem de pazara gidip alışveriş yapmış

olur, arkadaşlarıyla birlikte sebzeleri yıkayıp salata yapardı. Tüm yemekler alınıp bu sefer oradan yürüyerek dolmuşa binerek Harbiye'ye, Yıldız'a, oradan da Sultanahmet Cezaevi'ne babama ve arkadaşlarına yemek taşırdık. Bu ritüel hemen her hafta tekrarlanırdı. Bir önceki haftanın boş yemek kaplarını, çanaklarını, bir de kirli çamaşırlarını alıp dönerdik. Sadece babamın değil, Medet Serhat'ın, Yaşar Kaya'nın, yani 49'lar Davası'ndan yatan ve ailesi, yakını İstanbul'da olmayan kimler varsa babamın kirli kıyafetleriyle birlikte onlarınkini de alıp getirirdik. Çünkü oradakilerin çoğunun ailesi İstanbul'da değildi, hepsi köyden, doğudan gelmiş çocuklar. Onlara kim yemek yapacak, kim çamaşırlarını yıkayacak, kimseleri yok yani. Birkaçının sevgilisi vardı, onlar arada yıkıyordu tabii ama bütün yük bizdeydi.

Hapishaneden alınan bitlenmiş kirli çamaşırları yıkama işlemi çok zahmetli olsa da, Rahşan çamaşır yıkama ritüelini eğlenceli bir oyuna dönüştürdüklerini kâh gülerek kâh gözleri dolarak anlatıyor.

Eskiden cumartesi günleri de mesai vardı. Annem zavallı çalışıyor, evin direği o. Sabah 6'da kalkıyor, 6:45 trenine biniyor. Ondan sonra akşam 18:10 treniyle eve dönüyor fakirim. Suadiye'den trene biniyor, Haydarpaşa vapuruna gidiyor, vapurdan Karaköy'e, üç vesait değiştiriyor her gidişinde. Annem akşam altıda eve geldikten sonra yemek yapar, yemeğimizi yedirir, hemen sonra kirli çamaşırları yıkamaya başlardık.

Her hafta taşıyabildiğimiz kadar fileler dolusu kirli çamaşır getirirdik eve. Muntazam bir şekilde yıkardık. Bir dönem babam ve arkadaşları hapishanede çok fena bitlenmişler meğer. Annem bitli kıyafetleri evin içine sokmadan önce dışarıda onları gazlardı. Kıyafetler hep bitli. Annem çok titiz bir kadındı buna rağmen yüksünmeden, gocunmadan

ve bize çaktırmadan her hafta bu işleri yapardı. Aristokrat bir aileden gelen bir kadındı ama o zaman öyle lüks bir hayatımız kalmadı. Ne yapacağız, katlanmaya mecburuz.

Eskiden alüminyum havagazı ocağı vardı. O ocak üzerinde kazanlar vardı. Annem o arşafaları, iç çamaşırlarını bir sodayla Arap sabunuyla kaynatırdı. Onlar ılıdığı zaman oradan banyoya, küvetin içine dökerdi. Anter, Dicle ve ben küvetin içine girip ayaklarımızla çamaşırları iğniyorduk. Çamaşır makinesi görevini görüyordu ufak ayaklarımız. O amaşırlar makineye konulacak gibi değillerdi, Arçelik termosifonun içinde kaç litre sıcak su var ki? Önce ayakla iğniyorduk, ılıdıktan sonra suyu akıtılabildiğimiz kadar akıtıyorduk delikten. Tabii biz çocuklara her şey eğlence. Nasıl da eğleniyoruz bir yandan, görsen. Bu yüzden onları çiğnerken hiç böyle eziyet gibi gelmiyor bize. Sonra ayaklarımız böyle yarı yarık oluyordu. Çünkü amaşırlar Arap sabunu, sodalı. Biz suyu birbirimize sıçratırdık, annem gelir bağıırırdı, “Sıçratmayın, yapmayın, etmeyin” diye.

Biz ısırla “Anne bu kıyafetler kokuyor” diyorduk ama gaz olduğunu anlamıyorduk tabii. Biz o gaz kokusunu termosifondan sanıyorduk meğerse annem bitli çamaşırlar için koyarmış. Dizlerimize kadar gaz kokardık. O gazı gitsin diye de soda, Arap sabunu koyulur, o su dökölür...

Ama en sonunda o su gidiyor, termosifon içindeki su da gidiyor, annem onu tekrar kapatıyor, durulanmış suyun içine bir de çivit koyuyor, beyaz olacaktı diye. O ivit yüzünden başımıza gelenler... Sonra da onu bir güzel iğne, sonra suyu akıt... Çamaşırları bitirinceye kadar artık ölüyorduk uykusuzluktan. Birde o halimizle sabah da okula gidiyorduk.

Ne yapalım yani, askerlik mi bu? Dadılarımızın olduğu varlıklı bir durumdan bu hallere düşmüşüz, yine de ocukuz ya, her şeyden bir gırgır çıkartıyoruz.

Bu böyle sürer giderdi. Düşünsene, sadece babamın olsa iki tane don, iki tane gömlek olur ama biz iki tane koca kazan dolusu çamaşır yıkıyorduk, 49'ların tüm kirli çamaşır-larını annemle biz yıkar paklardık.

Rahşan, babasının o süreçte mektuplarını cezaevinden Anter abisi aracılığıyla çıkardığını söylüyor.

O dönem cezaevindeki koğuşlara çocukların girmesine izin veriliyordu. Abim de birkaç kere içerde babamlarla kalmış-tı. Zaman zaman babamlar notlarını, hikâyelerini ve dışarı-ya ulaştırmak istedikleri mektupları abimin giysilerinin içi-ne gizleyerek çıkarmışlardı.

Rahşan, bir çocuğun cezaevlerinin nerede olduğunu ve oralara nasıl gidildiğini bilmesinin normal olmadığını ama üç kardeş şehirdeki cezaevlerinin yollarını ezberleyerek, ba-bası eve her geldiğinde yine tutuklanacak kaygısıyla büyü-düklerini söylüyor.

Biz üç kardeş, babamız her an gidecek diye korkardık. Ama tabii erkek çocukların o yaşlarda daha fazla hobileri oluyor, futbol maçları var mesela, arkadaşlarıyla misket oyunları-na gidiyorlar, deniz kenarına gidiyorlardı. “Merhaba baba, hoş geldin baba” dedikten sonra onlar bir oyuna giderler-di, bense büyük bir hasretle babamla daha fazla zaman ge-çirmek istiyordum.

Musa hapisteyken, onun emaneti köpeği ve bahçedeki çi-çeklerle ilgilenmeyi Rahşan kendine vazife bilir.

Hapisten arta kalan zamanlarda onunla çok şey yapardık. Mesela her mevsim farklı çiçekler ekerdik, ben babama o içerdeyken ekip büyüttüğümüz çiçekleri gösterirdim ya da köpeğimize öğrettiğim yeni numaraları... Babam geldiğinde büyük bir hevesle “Bak, bu çiçeklere ben baktım, köpeğe

şu numaraları öğrettim” diye gururla anlatacağım zamanları dört gözle bekliyordum. Annem ve kardeşlerim köpeklerle ilgilenmezlerdi, o, babamın bana bir emanetiydi. Aramızda hep bir hayvan sevgisi vardı, sık sık hayvanlar âlemini konuşurduk. O yaşlarda bana Kürt meselesi ya da siyaset anlatacak değildi tabii. Zaten hiçbir gün “Siz Kürtsünüz” diye bir şey de söylemedi. Biz zaten o bilinçle yetişiyorduk, babamızın öyle olduğu için hapisler yattığını, hayatımızın da bu yüzden darmadağın olduğunun farkındaydık. Ama Kürtlük kıyafet değil ki, değiştirelim, tenimiz, varlığımız gibi. Kürtçe konuşmasam da Kürdüm!

49’lar Davası gazetelerde de yer almaya başlayınca, Musa’nın “Kürtçülükten, yeraltı faaliyetlerinden idamla yargılandığı” haberi yaşadıkları Suadiye’de de duyulur. O yıl Mediha Turan Tansel İlkokulu dördüncü sınıf öğrencisi olan Rahşan’a bazı okul arkadaşları bu haberlerden dolayı zorbalık yapmaya, kötü davranmaya başlar. Bunu annesine ve kardeşlerine yansıtmasa da maruz kaldıklarına çok üzülür.

O yaşlarda, Rahşan uzun, düz sarı saçlara sahiptir, babası saçlarını çok sevdiği için ona antika fildişi bir de tarak almıştır. Musa’nın o çok sevdiği saçlar kendisi hapisteyken, okulda Rahşan’ın arkadaşlarının dalga konusu olur.

Şarkılar söyleye söyleye, şefkatle, sabırla saçlarını tarayıp örerdі babam. O evde olmadığında annem işe geç kalmamak için saçlarını aceleyle çekiştire çekiştire tarardı, tabii o sırada çok canım acırdı. Zavallı annemin, saçlarını şefkatle taramaya zamanı mı vardı? Ama hızlı hızlı tararken ona bağıırırdım “Sen babam gibi güzel taramayı bilmiyorsun” der, kızardım.

Musa’ya, isnat edilen suçlar, “Kürtçülükten hapis yattığı” haberi kısa sürede çocuklarının okullarında da duyulur.

Babam 49'lardan içeriye girince, okuldaki arkadaşlarım onun tutuklandığını öğrenmiş. Muhtemelen aile içinde konuşulan bir durum olduğu için çocuklar okulda da konuşmaya başladı. O tarihlerde aşağılamak için Kürtlerin kuyruğu olduğunu söylerlerdi. Okula gittiğim bir gün, sınıf arkadaşlarımdan bazıları bana "Rahşan, Kürtlerin kuyruğu varmış, sen de Kürtsün, kuyruğun var mı? Bize kuyruğunu gösterebilirsin" dediklerinde neye uğradığımı şaşırmıştım. Bir sustum, iki sustum ama sümsük bir öğrenci de değildim, çok hırçındım. Babamı çok sevdiğim için ona gelen her sözle saldırıyordum. Bana "Kuyruğunu göster" diyen kızların üzerine sıçradım resmen, bir güzel dövdüm onları. Bir daha da öyle bir şey söyleyemediler.

Okulda ve sokakta da Dicle'ye zorbalık yapan birileri olunca hemen gider, o çocukları döverdim. Yaramaz değil ama atıldım. Yani o zaman da haksızlığa hiç gelemezdim. Bugün 76 yaşındayım ama o çocuk halimi inciten "Kürt kuyruğunu gösterebilirsin" tacizini unutabilmiş değilim, hatırladıkça yüreğim sızlar.

Sırf bu sözlerle tepki olsun diye, ilerleyen yaşlarında kısacık kestirdiği saçının arkasında ince ve uzun bir saç örgüsü uzatmaya başlar. Modelini soranlara da gülerek "Kürt kuyruğu" yanıtını vererek hafızasına kazınan o kötü anısıyla dalga geçtiğini söyler.

Selahattin Pınar öldü, başınız sağ olsun!

Okuldan eve geldiğimiz bir gün annemin söylediği şekilde önce yemeğimizi yedik, sonra ev işlerimizi yaptık, daha sonra da haber saatinde babamın davasıyla ilgili bir şey söylenir mi diye radyoyu açtık, bir yandan da ödevlerimizi yapıyoruz. O sırada Selahattin Pınar'ın "Bir bahar akşamı rast-

ladım size” şarkısı çalıyordu. Çok sevindik çünkü o babamın en sevdiği bestekârlardan biriydi.

Haftalık görüşler dışında, kardeşler olarak annelerini üzmediklerini, yaşadıkları ve yaptıkları her şeyi Rahşan babasına mektuplarla anlatır. O şarkıdan sonra Pınar’ın başka bir bestesi daha çalınca Rahşan, babasına mektupta radyoda Pınar’ın bestelerini çalan bir programın olduğunu anlatacağı bir mektup yazmaya karar verir. Ama mektubu yazmaya başlamadan, radyodaki spiker “Selahattin Pınar’ı geçirdiği bir kalp krizi sonucunda kaybettik” diye anons yapınca büyük bir şok yaşar. Babasına neşeli bir mektup yazmayı planlarken, ona bu kötü haberi vermekten dolayı çok üzgündür. Bu duruma en uygun şeyin bir başsağlığı mesajı yazmak olduğuna karar verir: “Sevgili babacığım, size bu üzücü haberi verdiğim için çok üzgünüm. Çok sevdiğiniz sanatçı Selahattin Pınar’ı kaybettik... Başınız sağ olsun! Kızın Rahşan”

Musa, mektupla gelen habere üzülse de işkencelerden sonra kızından gelen bu düşünceli mesaj karşısında çok duygulanır ve bunu bütün arkadaşlarıyla paylaşır. Kibar ve düşünceli bir kızı olduğu için de çok sevinir. Rahşan’ın bu mektubu, daha sonraki yıllarda da Musa’nın dost sohbetlerinde en sık andığı anekdotlardan biri olur.

Radyo mahkemesi

Hücrelerde kaldıkları aylar içinde herkesin sağlığı çok bozulur. Yaşar Kaya ağır bir paratifo geçirir ve günlerce kendine gelmez. Malatyalı bir tüccar olan Örfi Akkoyunlu adındaki arkadaşlarına da, yaşı diğerlerinden daha ilerde olduğu için, geçirdiği rahatsızlıktan dolayı bahçede temiz hava alması için ona özel izin verilir.

Akkoyunlu yine bir gece bahçeye hava almaya çıktığı sırada, volta atarken, cezaevinin üst katında, subay odalarının birinden yükselen radyo sesine kulak kabartır. Sabaha karşı radyonun yayın yapmasına şaşırın adam, sese iyice kulak verdiğinde bunun sıradan bir durum olmadığını hemen anlar: “Sevgili vatandaşlar! Dün gece yarısından itibaren, bütün Türkiye’de, deniz-hava-kara Türk Silahlı Kuvvetleri, el ele vererek, memleketin idaresini ele almıştır. Bu hareket, Silahlı Kuvvetlerimiz’in müşterek iş birliği sayesinde, kansız başarılmıştır! Sevgili vatandaşlarımızın sükûn içinde bulunmalarını ve resmî sıfatı ne olursa olsun hiç kimsenin sokağa çıkmamalarını rica ederiz.”

27 Mayıs 1960 Cuma günü, sabah 04:36’da radyodan duyulan ses, Türkiye’nin ilk askerî darbe bildirisini okuyup ihtilali duyuran Kurmay Albay Alparslan Türkeş’in sesidir. 49’ları hücrelere gönderen Demokrat Parti hükûmetine karşı darbe yapılmıştır. Kulaklarına inanamayan Akkoyunlu, büyük bir sevinçle koğuşa dalıp yataklarında uyuyan arkadaşlarını uyandırarak ihtilal olduğu haberini verir. 49’lar için bu haber, büyük bir müjde olur. O günden sonra, aylarca kendilerine işkence yaptıran rütbeli askerlerin çoğu tutuklanarak o hücrelere kapatılırlar. Rahşan, babasının “Bizi bu lağım çukuruna tıkanlar, bizden sonra bu çukurun müdavimi oldular” dediğini aktarıyor.

27 Mayıs sabahı, darbe olduğundan bihaber, evden işe gitmek üzere hazırlananlardan biri de Hale’dir. Her sabah yaptığı gibi erkenden kalkıp, çocuklara kahvaltı hazırlayarak alelacele evden çıkar. Sokak başlarında silahla bekleyen askerleri görünce ne olduğuna anlam veremez, hızlı adımlarla yoluna devam ederken, askerlerden biri “İhtilal oldu, haberinizi yok mu? Sokağa çıkma yasağı var, evinize dönün” diye uyarınca Hale afallayarak geri döner.

Anter, Rahşan ve Dicle, uykulu gözlerle dumanı üzerin-

de tüten süttten birkaç yudum içmiş onları okula götürecekt faytonun gelmesini beklerken, on dakika önce evden çıkan annelerinin aynı telaşla eve geldiğini görünce bir şey unutmuş olduğunu düşünürler. Hale çantasını masaya bırakarak çocukların şaşkın bakışları arasında radyoyu açar. Radyoda düşük rütbeli subayların komuta kademesindeki askerleri etkisiz hale getirerek ordudaki kritik mevzileri ele geçirdiği, ordunun yönetime el koyduğu, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Çankaya Köşkü'nden alındığı, üst düzey birçok komutanın da gözaltında olduğu bilgisi verilmektedir. "Bugün okul yok çocuklar" diyerek can kulağıyla haberleri dinlemeye devam ederken, bu durumun Musa'yı nasıl etkileyeceğini düşünüp kaygılanır.

Günün ilerleyen saatlerinde Başbakan Adnan Menderes'in Kütahya'da askerler tarafından gözaltına alındığı duyurulur. İlk gün Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Maliye Bakanı Hasan Polatkan, Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur tutuklanarak Yassıada'ya gönderilir. İçişleri Bakanı Namık Gedik'in tutulduğu odanın penceresinden atlayarak intihar ettiğiyse sonraki günün haber bültenlerinde anlatılacaktır.

Cuntanın liderliğine, İzmir'de bulunan Orgeneral Cemal Gürsel getirilir. Gürsel, 27 Mayıs günü radyoda bir konuşma yaparak meclisin ve anayasal hak ve yetkilerinin Milli Birlik Komitesi'ne geçtiğini duyurur. Komite, daha sonra yapacağı duyurularda, Menderes hükümetinin uygulamaları ve çıkarıkları yasaların ihtilale zemin hazırladığını savunacaktır.

İhtilalin sesi olan Türkeş, radyodan duyurduğu kanun hükmünde kararnamelerde Türkiye hapishanelerinde tutuklu bulunan tüm subayların serbest bırakılacağını açıklar. Bu gelişme, devrik hükümete muhalif olup tutuklanan herkese olduğu gibi 49'lulara da umut olur. Yapılan açıklamalarda talebelerin, gazetecilerin ve siyasetçilerin bırakılaca-

ğı ifade edilir. “Ancak Harbiye’dekiler bunların dışında tutulacaktır” denilerek 49’ların istisna olarak içerde tutulacağı açıklanır. Bu çifte standart, 49’lularda şok etkisi yaratır.

30 Mayıs 1960 tarihinde Birinci Milli Birlik Komitesi Hükümeti kurulur. Bundan dört buçuk ay sonra, 14 Ekim 1960 tarihine kadar devam edecek olan Yassıada yargılamaları başlar. Aylarca devam eden bu mahkeme, radyodan canlı olarak yayınlanır ve tüm süreç boyunca DP iktidarının Kemalist ve laik rejime karşı tehdit yarattığı savunması öne çıkarılır.

Rahşan, radyo mahkemesine dair hatırladıklarını şöyle anlatıyor:

O mahkemelerde neler neler duyduk. Opera sanatçısı Ayhan Aydan’ın Menderes’ten hamile kaldığı, doğan çocuğun doktora öldürtüldüğü bile iddia edildi. Adamın özel hayatına dair her şey çarşaf çarşaf mahkeme huzuruna ve radyolar aracılığıyla tüm ülkeye ilan ediliyordu. Mahkeme başkanının adı Salim Başol’du, çok iyi hatırlıyorum, davudi ve tok bir sesi vardı, idam kararını verip kalemi kırdığında herkes pür dikkat kesilmiş dinliyordu. Biz küçüktük ama idam kararı beklenen bir şey değildi.

Yüksek Adalet Divanı adı verilen ve dokuz buçuk ay süren mahkemede 13 ayrı davadan yargılanan Adnan Menderes, 17 Eylül 1961 gecesi idam edildi.

Darbeden üç ay sonra, 49’lar davasında tutuklananların yargılaması da başlar. Ama dava Ankara Genelkurmay Mahkemesi’nde görülecektir. Tüm tutuklular Ankara’ya nakledilir. Duruşmanın hâkimi Cemal Korkmaz adında İslahiyeli bir Kürttür. Üç ay devam eden duruşmalar boyunca üç savcı değişir, hukuk eğitimi alan Musa, mahkemeye çıkmadan önce iddianamede adı geçen 49 kişi için tek tek savunma hazırlar. Bu hazırlık mahkeme sürecinde etkili olur ve

Musa'nın da idamla yargılandığı davada tüm sanıklar tahliye edilir.

1,5 senelik tutukluluğun ardından tahliye olan Musa altı aylığına Çanakkale'ye sürgüne gönderilir.

Sizin hiç başbakan misafiriniz oldu mu?

Menderes iktidarı döneminde, Lübnan Başbakanı olan Sami El Solh, darbeden kısa bir süre önce İstanbul'a bir ziyaret gerçekleştirir. Bu resmî ziyarette Solh, Menderes'ten özel bir ricada bulunur ve İstanbul'da yaşayan yaşlı bir akrabasını ziyaret etmek istediğini söyler.

Musa, 49'lar Davası'ndan tutuklanmadan birkaç hafta önce, yaşadıkları evin sokağına polislerin eşlik ettiği siyah protokol aracı geldiğinde, mahalle sakinleri bu arabaların ne için geldiğini büyük bir merakla izlemeye başlar. O sırada sokakta arkadaşlarıyla oynayan Rahşan, sokağın başında beliren siyah hükümet arabalarını görünce çevredeki herkes gibi meraklı gözlerle arabaların nereye gittiğini izler. Öndeki siyah araba evlerinin önünde durduğunda gözleri kocaman açılır ve merakı daha da artar. Resmî görevlilerin kapısını açtığı siyah Mercedes'ten şapkalı ve paltolu, önemli biri olduğu anlaşılan bir adam iner. Rahşan, babasının misafiri kapıda karşıladığını görünce daha da meraklanarak eve doğru koşar. Adamın ardından koşarak eve girdiğinde, adamın şapkasını çıkarmış, anneannesi Hidayet'in elini öptüğünü görür. Rahşan'ın geldiğini gören Hidayet başıyla gel işareti yaparak "Sami Dayı'nın elini öp" der. Rahşan denileni yapar, adamın elini öpüp, babasının yanına oturur. Başbakan Adnan Menderes'in makam aracıyla gelen ve büyük bir merakla izlediği bu adam, anneannesiyle Kürtçe konuşmaktadır. Babası ve annesinin de sohbet ettiği bu adam, Lübnan Başbakanı Sami el Solh'tur.

Adam anneannemin elini öptü, anneannem de ona sarıldı. Birbirilerini tanıyormuş gibi samimiydiler ama ben onu ilk defa görmüştüm. Kürtçe konuştular, o anneanneme “Hala” diyordu. Çok kalmadı, yaklaşık bir saat oturdu, sohbet ettiler. Kahve içti sonra kapıda nöbetçilerin beklediği arabayla gitti. Bu olaydan birkaç hafta sonra bu sefer babam tutuklandı için kapımızda yine bir sürü resmî araç belirdi. Babam tutuklanmıştı ve gelen araçlar, evimize baskın yapmıştı. Babam hep anlatırdı: “Heyhat, kapımıza iki hafta önce protokol aracı gönderen Menderes, beni tutuklattı ve kapıma tanklarla, toplar gönderdi...”

Yine hapishane yolları...

Musa, 49’lar Davası’ndan tahliye olduktan iki yıl sonra yine tutuklanır. Bu sefer farklı bir gerekçeden: Abdulsettar Hamavendi adındaki bir adamın üzerinde bulunan not kâğıdında Musa’nın adı ve adresi yazıldığı için.

Hamavendi kendisini gazeteci, imam, avukat ve emlakçı olarak tanıtan biridir. Halep’te Koçgiri ve Dersim isyanlarında adı geçen Nuri Dersimi ile tanışan Hamavendi, İstanbul’a gideceğini söylediğinde, Dersimi ona “Orada iki yeğenim var, onları görürsen sana yardımcı olurlar” diyerek Musa ve Doğan Kılıç’ın adlarını yazdığı kâğıdı Hamavendi’ye verir.

İhvan üyesi olduğunu ve İsrail konsolosuyla görüşmek istediğini söyleyen Hamavendi, İstanbul’a geldiğinde Kılıç ile görüşür. Kılıç ona yardımcı olacağını söyleyince Hamavendi, Musa ile görüşmeye gerek duymaz.

Musa Anter, hatıralarında İhvacı Hamavendi’nin amacının konsolostan para, deniz botu ve silah talep etmek olduğunu yazar. Görüşme yerinde konsolosluk görevlileri yerine istihbarat elemanları Hamavendi ve Kılıç’ı karşılar ve ikisini de oracıkta gözaltına alırlar. Üst aramasında Nuri Der-

simi'nin yazdığı not çıkınca, Musa Anter ve aralarında bir İranlı, yedi Iraklı Kürt öğrencinin de olduğu 23 kişi gözaltına alınır.

Gazete haberlerinde Hamavendi, “Barzani'nin Musa Anter'e gönderdiği adam” olarak lanse edilir. Balmumcu Askerî Hastanesi'nden, Ankara Mamak Hapishanesi'ne oradan Sultanahmet Cezaevi'ne nakledilirler. Bu davadan yaklaşık iki yıl hapiste kaldıktan sonra tahliye olurlar.

1959 ve 1963'teki tutukluluklarının ardından yeni bir iş kurabilmek için zaman bulamayan Musa, kayınbiraderinin işlettiği Kantin'de çalışmaya başlar.

Her ne kadar siyasi meseleler gündelik hayatlarının bir parçası da olsa, Rahşan, babasının evde çocukların yanında siyaset konuşmadığını anlatıyor. Çocuklarına kitap okuma alışkanlığı kazandırmaksa en büyük amaçlarından olur, okuma alışkanlıkları pekişsin diye günlük gazeteleri çocuklara okutur. Eve getirdiği, Hasan Ali Yücel'in çevirttiği dünya klasiklerini de onlara ödev gibi okutur.

Emil Zola'dan Tagore'un şiirlerine kadar, Dostoyevski'den onlarca eser okudum. Anlamıyordum ama babam istiyor diye okuyordum. Bana hep derdi ki, “Kızım, şimdi okuyorsun, o senin hafızanda yer eder. İlerde büyüdüğünde okuyacağın zaman şimdi okudukların hepsi hafızanda tekrar canlanacak. Klasikleri zaten okuman gerek, okuma alışkanlığı edindiğinde bütün bu okuduklarını da kavrayacaksın.”

Gerçekten de böyle oldu, bir kitabı okuduğum zaman o kitabın içeriğini daha iyi kavırıyordum, babamın yönlendirmeleri sayesinde kitap okumayı çok seven bir insan oldum. Çok kitap okurdum, çocuklarım olduğu zaman bile mutfakta ayrı bir kitabım olurdu, yatakta ayrı. Çocuklarıma mama yaparken kitap okumaya daldığım için defalarca süt taşıyıp yemekler yaktım.

Çingene Saim'in büfesi

Babam nerde olursa olsun baharları güneşi üzerine doğurtmazdı; gün doğmadan kalkar, soğuk sıcak fark etmez düşünu alırdı. Saçları lüle lüleydi, kabarırdı. Bunu önlemek için limon kullanırdı, limon suyuyla saçlarını yapıştırırdı, annemin lastikli eski çoraplarını keser ucunu bağlayıp külah gibi kafasına geçirirdi. O lastikli külah sayesinde limonladığı kıvırcık saçlarını kafasına yapıştırırdı. Kış olunca kapüşonlu çoban dediğimiz kabanını giyerdi, kapüşonu çorabın üzerine geçirir ve o halde Bostancı'ya giderdi. Mutlaka bir köpeğimiz olurdu, gazeteyi almaya gittiğinde köpeği de alır, tuvaletini yaptırır, Çingene Saim abiden gazeteleri, fırından da sıcak ekmeği alıp eve gelirdi. Evde olduğunda oyuncak gibi severdi bizi. Tek kızı olduğum için beni daha farklı severdi. 70'ime geldim ama hâlâ abim ve kardeşim bana "Babam sana şöyle davranırdı, böyle davranırdı" diye eski anıları anlatır. Dicle de, "Ablam, babamın kızındı" der.

Laleli, Sultanahmet, Suadiye fark etmez, Anter ailesinin evlerinde değişmeyen bir diğer ritüel de gramofonlarla şenlenen müzik ziyafetleridir.

Annem ve babam, klasik müziği çok severdi. Evde bazen rumba, samba, tango, vals yaparlardı. O zaman bu danslar çok yaygındı. Biz de bu dansları onlardan öğrendik. Müzik gibi dans da evimizin vazgeçilmeziydi. Dayım ve annem dans ederdi mesela, eskiden balolara giderlerdi. Bizim dans bilgimizeyse sonradan deli deli danslar da eklendi tabii.

1960'larda *Hayat* ve *Ses* gibi gençlik dergileriyle öğrendikleri dans figürlerini uygulamak için okul çıkışında Anter ve arkadaşlarına takıldığını anlatan Rahşan, onlarla birlikte dans figürlerini öğrenmek için antrenman yapmanın o

yaşlarda vazgeçemedikleri hobileri olduğunu söylüyor. Çocuklar salonda dans figürleri provasını yaparken Musa, kimi zaman onları rahatsız etmeden kimi zaman da onlara takılıp eğlendikten sonra mutfakta daktilosunun başına geçer, yazılara dalar.

Biz vals ve samba yaparken babam bizi rahatsız etmeden koltuk altında pilli radyosu ve gazeteleri, ağzında sigarasıyla mutfığa geçerdi. Bazen de bize eşlik ederdi. Monkey dansı vardı, babam da bizi taklit eder, figürleri çıkarmaya çalışırdı; o kadar coşuyordu ki. Eğlendiğimizi görünce coşkuyu arttırır, ayağındaki terliği tavana fırlatırdı. Sonra da gülererek, “Kızım babaannen Fesla da köyde böyle dans ederdi” diyerek güler ve sonra mutfığa geçer, yazılarını yazardı.

Rahşan, babasıyla birlikte müzik dinleyerek geçirdiği anların en güzel zamanlar olduğunu söylüyor. Musikiye, Batı müziğine olan ilgisinin ötesinde Kürtçe müzik dinlemek Musa için özel bir anlam taşır. Evde yalnız kaldığı zamanlarda babasının hep Kürtçe şarkı dinlediğini söyleyen Rahşan, o anlarla ilgili şu anekdotu aktarıyor:

Radyomuz vardı, babamın vazgeçilmeziydi. Gazetesini, defterini, kalemini, radyosu ve sigarasını alır, mutfığa geçerdi. Radyoyu açıp başlardı Kürtçe müzik yayınlayan radyoları aramaya. “Êra Dengê İranê Beşê Kurdî” diye yapılan anonslar hâlâ kulağımda. Bir de Erivan Radyosu vardı babamın sürekli dinlediği. Ayrıca Bağdat Radyosu dinlerdi. Ayşe Şan, Meryemxan, Gülbahar... Hepsini radyolardan dinliyordu. Hışır hışır ses gelirdi o parazitli radyodan, Kürtçe sesleri dinlerdi. Ben salonda ödev yaparken, mutfaktan gelen radyonun hışırıtılı sesine doğru giderdim. Babam defalarca o hışırıtılı seslerin etkisinde uyur kalırdı ya da gözlerini kapatıp kim bilir hangi anılarına dalar. Ben uyuya-

kaldığını sanıp radyoyu kapatır kapatmaz gözlerini açardı. “Bir şey anlaşılmıyor diye kapattım” dediğimdeyse “Olsun, parazitlerin içinde de olsa ben o Kürtçe ezgileri duyuyorum” derdi. Ben de radyoyu tekrar açar onu mutfakta o cızırtılı seslerle baş başa bırakırdım. Uyuduğunu sanıyordum ama o cızırtılar arasında aslında babam bir zaman yolculuğuna çıkıyordu, o şekilde konsantrasyon sağlayıp yazılarını yazmaya başlardı. Kim bilir, Kürtçe radyolardan gelen ezgilerle babam belki de çocukluğuna, köyüne gidiyordu...

Horoz dövüşlerinde yan hakem

İlkokulda Rahşan’ın en korktuğu sorulardan biri de yeni gelen öğretmenlerin “Babanız ne iş yapıyor?” sorusu olur.

Öğretmen sınıftaki öğrencilere, “Çocuklar anne, babanız ne iş yapıyor?” diye sorunca, nereye kaçacağımı şaşıırırdım. Sonra bir gün babama sordum: “Baba, herkesin babası bir iş yapıyor, bana sıra geldiği zaman ben ne diyeceğim?” Babam bana şöyle bir yan baktı ve gülerek “Kızım, babam, horoz dövüşlerinde yan hakemlik yapıyor dersin” dedi. Ama aslında babamın yapmadığı iş kalmadı. Bir büfesi vardı, o büfede gazete satılır ve tost yapılırdı. Büfede genç çocuklar çalıştırıldı. Ama babamın yaptığı tostun üzerine tost tanımam.

Yetişkinlik çağımda bir gün kahvaltı yaparken, rulo haline getirilen manda kaymakları vardı eskiden, onu alıp gelmişti. Kaymağın yüzeyinin neden pütürlü olduğunu sorunca babam başladı anlatmaya, meğerse bir dönem kaymak da yapıp satmış. Yani sevgili babacığımın ilkokuldan üniversiteye kadar yapmadığı iş kalmamış...

Rahşan’ın anlattığına göre babası bir dönem emlak danışmanlığı da yapar. Hem de tanınan zengin bir profesöre danışman olur. Bu kişi, iktisat profesörü olan Şükrü Baban’dır.

Şükrü Baban'ın babası, Teali Kürt Cemiyet'nin ikinci başkanı olan Zihni Bey'dir ve babası, Enver ve Talat Paşa'ya yakın bir isimdir. Milli Mücadele'yi ve Atatürk'ü destekleyen *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinin başında görev alan Şükrü Baban, cumhuriyetten sonra Mülkiye mektebine iktisat hocası olarak tayin edilir. Ordinaryüs profesör olan bu zengin ve yaşlı adam, hayatı boyunca hiç evlenmez. Yeşilçam sinemasının 1960'lı yıllarda çekilen filmlerinde üvey anne ya da vamp kadın rollerinde oynayan Diclehan Baban da Şükrü Bey ile akrabadır ama yaşlı adam, onunla hiç görüşmez. Çoluğu çocuğu olmayan Şükrü Bey, bu kadar mal varlığı içinde güvenecek isimlere ihtiyaç duyar ve Musa Anter'in mali vekili olmasını ister. Fener Yolu, Bağdat Caddesi üzerindeki, aşçısı ve bahçıvanı dışında kimsenin yaşamadığı evine Musa Anter her perşembe günü yemeğe gider. Tuzla'da, Atatürk Havaalanı'nın yapıldığı Yeşilköy'de çok büyük arazilere, şehrin farklı semtlerinde onlarca han, apartman, arsa ve araziye sahiptir.

Baban, Musa Anter'in işe ihtiyacı olduğunu bildiği için perşembe ziyaretlerinin birinde onu incitmeden bir iş teklifinde bulunur:

Şükrü amca, babama “Eminönü'nde bir hanım var, o hanın odalarını satacağım ama satışları sen yap. Her sattığın odadan komisyon vereceğim sana” demiş.

Baban, sahip olduğu tüm mülk ve arsaların satış ve kiralanması işini ona devretmek istediğini söyleyerek emlak danışmanı olmasını ister. Musa ise böyle bir teklifi beklemediğini ifade ederek başta kabul etmek istemez ama yaşlı adamın çevresinde kimseye güvenmediğini de bilir ve ona duyduğu güvenden dolayı teşekkür ederek yardımcı olmak adına teklifini kabul eder. Satılığa çıkartılan mülkler için uygun müşteriler bulmaya çalışır.

Babam, kendisi ve annem hariç, çevremizdeki herkesi mal, mülk sahibi yaptı. Bir mülkün satılacağı zaman ücretini babam belirlerdi, bin liralık şeye elli lira dese, Şükrü Amca itiraz etmezdi. Ama babam hiçbir zaman onu istismar etmedi. Mülk sattığı akraba ve arkadaşlarından, tanıdıklarından komisyon bile almadı. Annem bazen “Musa, bari hakkını alma, onun yerine bize küçük de olsa bir arsa falan al” derdi ama babam “Ben istemem” diyerek karşı çıkardı. Komünist ya, mülkiyet, mal, mülk derdi ve hırsı yok. Eğer isteseydi bizim çok büyük mal varlığımız olabilirdi. Ama babam o kadar dürüst bir insan ki, mülkü kaçsa sattıysa, onu verir, komisyonu da parayı teslim aldıktan sonra alırdı. Babamın derdi zengin olmak değildi, zengin olmayı sevmiyordu...

Madam Tatarı

Rahşan, babasının ona kızdığı zaman “Madam Tatarı” diye hitap ettiğini, bu lafı duyduğunda onun kızgın olduğunu anlayıp dikkatli davranmaya çalıştığını anlatıyor. Çocuklarıyla geçirdiği az zaman zarfında onlarla daha çok arkadaş gibi olan Musa, nüktedanlığı ve espritüelliğini çocuklarının arkadaşlarından da esirgemez.

İstiklal’de annemin özel şapkacısı, terzisi, ayakkabıcısı vardı. Hayko’ydu adı ve babamın da arkadaşıydı. Babam haptiden çıkar çıkmaz, bir ritüelimiz vardı, ilk işimiz İstiklal Caddesi’ne, Hayko’ya gitmek olurdu. Babam bana Hayko’dan iki tane ayakkabı yaptırır, daha sonra İnci Pastanesi’nde profiterol yemeye götürürdü. Eğer sinemada beğendiğimiz film varsa, ona giderdik. Tabii o kadar sık hapse girer, çıkardı ki, bir gün babama gidip diyorlar ki, “Musa, senin kızı yakışıklı bir adamla kol kola gezerken gördük.” Babam, “Nerde gördünüz?” diye sorunca “İstiklal Caddesi’nde” diye yanıt ve-

rir. Ne zaman gördüklerini sorduğunda, babamla gittiğimiz gün ve saati söylemişler. Babam, “Allah cezanızı vermesin lan, bendim o” diyerek terslemiş onları...

Evde olduğu zamanlarda, yazılarına ayırdığı saatler özel vakitleridir. Kitapları, yazıları ve radyosu onun evdeki özerkliğidir. Çocukları da bu özel durumun farkındadır, onu hep öyle tanıdıkları için bu durumu yadırgamazlar.

Babam âdeta başka bir dünyanın içindeydi, o kadar çok okurdu ki, etrafını izlemeye fırsatı olmazdı. “Siz benim çocuklarımsınız” der bizimle çok uğraşmazdı, ne dersimizle ilgilenir, ne de hayatlarımıza müdahale ederdi, bize müthiş bir güveni vardı.

Deli Fikret’in incileri ve sevgilinin altın kolyesi...

1960’lı yılların Suadiye’si yerleşimin sık olmadığı, bir sahil köyü görüntüsündedir henüz. 1929’da açılan ve 1960’ların başında kapatılan Suadiye Plajı ise Anter kardeşlerin en sık uğradığı yerlerin başında gelir.

Her köyün delisi olur da Suadiye’nin olmaz mı? Rahşan’ın çocukluk ve gençlik dönemleri tüm köyün tanıdığı Deli Fikret, Deli Bayram ve Deli Zinet ile geçen komik anılarla dolu. Rahşan, Deli Fikret’in zamanında devlet kurumlarının birinde çalışan yakışıklı bir memur olduğunu ama çok içtiği için memurluktan atıldığını anlatıyor.

Buna rağmen ne şıklığından, ne fôtr şapkasından ne de kibarlığından bir şey kaybetti. Çok fazla içince tüm devlet adamları, senatörler okkalı küfürlerinden bolca nasiplenirdi. Bu küfürler dışında kimseciklere bir zararı yoktu. Mart ayından itibaren Suadiye Plajı’nda yüzmeye başlar, sabah

girdiği denizde saatlerce yüzer, kimi zaman denizden istirdyeler de toplardı. Çıkardığı en güzel incileriyse aşık olduğu kız için sakladığı anlatılırdı.

Rahşan bu dönemlerde uzun zamandır mahalleden bir çocuktan hoşlanır. Sık sık sahilde birlikte yürüyüşe çıktığı, kimi zaman beraber resimler çizdiği bu çocukluk arkadaşı da ona karşı boş değıldir. Ama her ikisi de duygularını açmaktan çekinirler. Durumu, birlikte zaman geçirmekten hoşlanan iki yakın arkadaş gibi görürler; çok uzun bir süre böyle devam eder. Varlıklı bir ailenin tek çocuğu olan bu genç, müzikle çok ilgilidir ve yaptığı besteleri ilk önce Rahşan'a dinletir. Rahşan'ın adının yazılmasını istemediği bu genç, daha sonra yaptığı bestelerle tanınan biri olacaktır.

Hemen her gün birlikte sahile yürüyüşe giden platonik aşıklar, yine bir gün yürüyüşe çıktıkları sırada Fikret'in onlara doğru büyük bir heyecanla geldiğini görürler. Fikret, Rahşan'a doğru reverans yapıp elini öper ve "Küçük hanım, eğer kabul ederseniz size bir hediye vermek istiyorum" der. Hem Rahşan hem de arkadaşı şaşkındır. Ama Fikret'in onlardan onay bekler gibi bir hali yoktur ve Rahşan'ın yanıtını bile beklemeden cebinden yaldızlı bir sigara kağıdı çıkarır, yaldızlı paketi her iki gencin meraklı bakışları altında "Bunları denizin dibinden kendi ellerimle sizin için topladım" diyerek Rahşan'a uzatır.

Rahşan, avucuna konulan küçük paketi açtığında gördüğü şey karşısında şaşırır. Kâğıdın içinde farklı boy ve ebatlarda birkaç güzel inci vardır. Rahşan, Fikret'in "Aşık olduğum kız için inci topluyorum" dediğini hatırlar! Bu küçük jest, çok hoşuna gider ama sevdiği çocuk Fikret'in bu hareketinden rahatsız olur; beklemediği bu hareketten dolayı çok kıskanmıştır. "Hadi gidelim" diyerek Rahşan'ın elinden tutarak onu Fikret'in yanından hızlıca uzaklaştırır.

Rahşan, arkadaşının bu davranışına anlam vermez çünkü Fikret'ten zarar gelmeyeceğini ve bu hediyenin kötü niyet barındırmadığını bilir ama bir yandan da kıskanılmış olmak hoşuna gider. O güne dile getirip açılmasa da, Fikret'in incilerinin yardımıyla Rahşan sevildiğini anlar.

Müzik, resim gibi ortak birçok yönlerimiz vardı ve beraber resim yapmaktan çok hoşlanıyorduk. İkimiz de birbirimizi çok beğeniyorduk ama ilk defa bu kadar açık bir şekilde kıskandığını saklamamış olması ne yalan söyleyeyim, çok hoşuma gitmişti.

Deli Fikret'in incileri, Pandora'nın kutusunu açar ve gizlenen bir sevginin açığa çıkmasına vesile olur.

Birkaç gün sonra iskeleye gittik yine, biraz dolaştık. Çok güzel ılık bir hava vardı. Birbirimizi uzun zamandır seviyorduk ama bunu çok açık bir şekilde dillendirmemiştik. Elimi tuttu, bana "Gözlerini kapat" dedi. Öyle yaptım, kalbim hızlı hızlı çarpıyor. Uzun saçlarımı toplayıp omuzlarımdan önüme attı. Cebinden çıkardığı bir kutunun içinden çok güzel bir altın kolyeyi boynuma taktı ve "Tabii Fikret'in hediyesi gibi olamaz ama sana olan sevgimin bir nişanı olsun" dedi. Çok mutlu oldum, ayaklarım resmen yerden kesildi. Birbirimizi sevdiğimizin nişanesiydi gerçekten. O günden sonra uzun bir süre kolyeyi boynumdan çıkarmadım.

Pastoral seçim

1965 genel seçimlerinde Behice Boran ve Mehmet Ali Aybar, Musa'ya Türkiye İşçi Partisi'nden milletvekili adayı olması için teklifte bulunurlar. Araya Tarık Ziya Ekinci gibi arkadaşları da girince Mardin'den aday olması teklifini kabul

eder. Seçime üç ay kala, çalışmalar için Diyarbakır'a, oradan da trenle memleketi Nusaybin'e geçmeye karar verir ama bu sefer yalnız gitmeyecektir.

Behice Boran, Mehmet Ali Aybar, babamın arkadaşlarıydılar, bizim eve de gidip gelirlerdi. Babama o zaman çok ısrar ettiler. Politika çok yüzlülük demek ve babam çok yüzlü olabilecek bir insan değildi, sevmiyordu ama istemediği halde, kimse olmadığı için bu teklifi kabul etmek zorunda kaldı. Diyarbakır'a gidip Türkiye İşçi Partisi'nden aday olacaktı. Hem Kürt hem de komünist olacaksın ve orada seçim kazanacaksın, bu olacak iş değildi ama onu zorla ikna ettiler. Seçimden iki-üç ay önce çalışmalara başlaması gerekiyordu.

Çocukken köyde üç yıl kalmışız ama ben oraya dair hiçbir şeyi hatırlamıyorum. Yaz tatilinde babamla zaman geçirmek istiyorum. Abim gitti bir yıl kaldı, Kürtçeyi öğrendi, öğretmenlik yaptı orada. Dicle de liseyi orada okudu. Ama benim tek başıma köye gitme imkânım yoktu, kız çocuğuyuz ya. Babam seçim için gideceğini söyleyince "Gelmek istiyorum" dedim.

Rahşan, köy yaşamına dair pek fikir sahibi değildir. Bildikleriyle abisi ve kardeşinin anlattıklarıyla sınırlıdır.

16 yaşındayım ve ilk defa köye gidecektim. Çok heyecanlıydım. 1964-65'te benim ayağımda şort, şortun altında mayo, bisikletin tepesinde sabah akşam denize gidip geliyoruz, yani o zaman orada yaşam biçimi öyle olduğu için biz de öyle büyüdük. Deniz kenarında yaşadığımız için herkes gibi her gün denizdeydik. Bu, bir yaşam biçimiydi. Suadiye o zaman bir köydü, sahil köyüydü. Babam gitmeden bana bazı tembihlerde bulundu. Ama "Kısa şeyler giyme, davranışlarına dikkat et" tarzı kısıtlayıcı şeyler değil tabii. Çok güzel bir şey söyledi bana. "Bak kızım, biz oraya gideceğiz

ama oradaki insanlar senin gibi giyinmiyor. Madem bu kadar gelmeyi istiyorsun, öyle kıyafetler al ki, rahatsız olma” dedi. Düşünsenize, ne kadar dikkatli ve incitmeyen bir dil kullanıyor. Rahatsız olmamam için öğüt veriyor. Yani köyden gelecek söylentilerle canım sıkılmasın diye söylüyor. Köylüler ne düşünmüş o dertte değil yani.

Uzun hırkalarım vardı, eskiden twister diye kısa kollu içi, dışı hırka olan takım kıyafetler vardı, onları aldım, altları bantlı lasteks pantolonlar vardı, üstüne de eteklerimi aldım, bir tane kocaman sombrero Meksika şapkam vardı, babam mutlaka şapkayı almamı tembihledi. “Acayip bir güneş var, İstanbul gibi değil. Ata binerken yahut bir yere giderken bu şapkayı takacaksın, şapkanı almazsan seni götürmem” dedi.

Dört günlük tren yolculuğunun ardından Diyarbakır’a, oradan da arabayla köye geçerler. Köye gidinceye kadar gördüğü her koyun sürüsü, süt sağan her kadın, çıplak ayakla koşan her çocuk Rahşan’ın ilgisini çeker. O günlere dair anıları silik karelerden ibaret olsa da havanın bu kadar sıcak olmasını beklemediğini söylüyor. Köy yakınlarında yüzebileceği bir nehir ya da göl olmaması da cabasıdır ama birkaç aylık tecrübe, İstanbul’a döndüğünde anlatabileceği bir sürü anı demektir. Bu yüzden gördüğü her şeyi beynine âdeta resmeder. Yorucu yolculuğun en heyecanlı yanıysa köyde binebileceği bir atın onu beklediği sözü olur.

Kardeşlerinin anlatımı yardımıyla tasavvur ettiği köyle gerçeği birbirinden o kadar uzaktır ki, Rahşan, uçsuz bucaksız düzlüğü, havada uçuşan toz ve sinekleri, çorak arazileri görünce ilk andan itibaren hayal kırıklığı yaşar.

Anter ve Dicle de yazları köye gelip gittikleri için bana Dallas Çiftliği anlatır gibi köyü methediyorlar. Geldikten sonra bir

de baktım aman Allahım, kupkuru köyler. Tabii bir de anlatılan çiftlik var ama öyle bir şey yok. İlk andan itibaren hayal kırıklığı yaşadım, şok oldum ama babama çaktırmadım.

Köye vardıklarında Musa, Rahşan'ı kardeşlerine emanet edip biraz dinlendikten sonra çalışmalara başlamak üzere Mardin'e geçer ama orada duyduğu haber canını çok sıkacaktır. İstanbul'dayken, tek aday olacağı ve ön seçim yapılmayacağı sözü verilerek yola çıkar ama yolun sonunda, bir son dakika değişikliğiyle ön seçim yapılacağını Diyarbakır TIP Teşkilatı Başkanı Tarık Ziya Ekinci'den öğrenir. Kendini kandırılmış gibi hisseden Musa, hatıralarında bu konuyu şu şekilde aktarır:

Kiminle ön seçime gireceğim diye sordum, "Canip Yıldırım ve birkaç fakir fukara" dedi. Ben deliye döndüm. "Arkadaş benim öyle bir fikrim yoktu, sen geldin beni bu yola koydun. Canip otuz senedir çok sevdiğim, temiz bir arkadaşım. Ben delegelere nasıl Canip'e oy vermeyin, bana verin derim" dedim.

Musa bu değişikliğe çok kızar ve ertesi gün Mardin Valiliği ile Seçim Kurulu'na bir telgraf çekerek Türkiye İşçi Partisi adaylığından çekilip bağımsız aday olarak seçime gireceğini bildirir. O gün babasının canını sıkıran yaklaşımın günümüzde de değişmediğine inandığını söyleyen Rahşan düşüncelerini şu sözlerle aktarıyor:

Bunu söylediğimde bana çok kızıyorlar ama maalesef Türk solu her zaman Kürtleri yarı yolda bırakmıştır. Hatta bir konuşmada da bu ifadeyi kullandığımda beni yuhladılar ama ben hâlâ öyle düşünüyorum. TIP'ten, babama illa sen gidip milletvekili adayı olacaksın dediler, bunun için onu çok zorladılar. Siyasete atılmayı hiç istemediği halde, sırf onlara yardım edebilmek için kabul etti. Bunun karşılığın-

da onlar ne yaptı? Babamın çok yakın bir arkadaşı Canip Yıldırım'ı da ön seçimde aday gösterdiler. Babam buna çok kızdı, çünkü Mardin'de komünistlerin vekil çıkarmasının mümkün olmadığını iyi biliyordu. Ama parti oradaki yerel dengeleri bilmiyordu, babamın görüşüne başvurmadan bunu dayatmaya çalıştılar.

Musa, daha İstanbul'dayken Rahşan'la bir anlaşma yapar. Seçim çalışmalarından dolayı zamanı olmayacağını, kendisiyle ilgilenemeyeceğini, bu nedenle kendi başının çaresine bakması gerektiğini anlatır.

Hakikaten çok güzel başımın çaresine baktım, dört ay kaldım ve hayatımın en güzel geçen zamanlarından biri oldu. O sırada Kürtçeyi anlama noktasında epey kıvrıdım. Eğer bugün biraz anlıyorsam Kürtçeyi, köyde geçirdiğim o dört aylık zamanın katkısı çok oldu.

Köyle ilk karşılaşması bir hayal kırıklığı olsa da kısa sürede uyum sağlar. Musa bağımsız aday olarak köy köy seçim çalışması yaparken Rahşan'a söz verildiği gibi bir at temin edilir. Rahşan, ikinci hayal kırıklığının da atı gördüğü an olduğunu anlatıyor.

Bana bir at vereceklerini söylediklerinde ben sağlıklı, güzel bir at hayal etmişim ama bir de ne göreyim, bana getirdikleri at tam bir hayal kırıklığı. Zayıf, çelimsiz, kendini taşımaktan aciz bir hayvan. Kahverengiydi, burnuna konan sinekler, akan sümüğü, aman Allahım o kadar ihtiyar bir at ki, insan binmeye kıyamıyor. Baktılar ki, beni o atla kandıramayacaklar, Hasan Amcam'ın Zivingê köyündeki gümüş eğerli muhteşem Arap atını benim için Stililê (Akarsu) köyüne getirtti. Kısa zamanda birbirimize alıştık.

Gece damda yatıyorduk. Sabah güneş doğar doğmaz, uyuyamıyorsun ki zaten, mecburen kalkıyorsun. Vetha Ha-

lam bana çok sahip çıktı, sabahları beni leğenin içinde yıkardı, saçlarımı sıkı sıkı örerdi, o zamana kadar at hazırlanmış olurdu.

Babam her ne kadar İstanbul'dayken benimle ilgilenemeyeceğini söylemiştiyse de, beni öylece saldı, yüzünü göremiyordum. Ben de artık ne cesaretse 16 yaşında, yanımda kimse olmadan sabahtan akşama kadar Arap atının tepesindeyim. Ama at benden daha iyi biliyor, sanki navigasyonu var mübareğin, trafiği, adresi biliyor. Kafasını ne tarafa çevirirsen bir köyü buluyor. Ben o çöllerde, yılan çıkar, çıyan çıkar diye düşünmeden oradan oraya saatlerce at sırtındayım. Şimdi düşünüyorum da, nasıl o denli cesur davrandım da bu tür korkuları düşünmeden ata binebildim o köylerde...

Köylülerin garip bakışları altında zamanın çoğunu at sırtında geçiren Rahşan'ın haberi, babasının gittiği diğer köylerde de kulağına çalınır. Buna karşılık Musa'ya duyduklarını sevgiden dolayı Rahşan hakkında kimse ters bir söz bile etmez.

Babam o sıralar köy köy seçim çalışması yapıyor ya, köylüler ona "Musa senin kız ata biniyor, ata" diye yetiştiriyorlar. Babam onlara "Kafasında şapkası var mıydı?" diye sormuş. Köylüler, "He valla, aha bu kadar da geniş bir şapka vardı" diye cevap vermişler. Babam da rahatlamış bir şekilde "Oh çok şükür, demek ki, kızım söylediklerimi aklından çıkar-mamış" yanıtını vermiş, tabii köylüleri hepten şaşırtmış.

Rahşan'ın köyde gördüğü her şey karşısında şaşkınlığı bitmez, kendi deyimiyle kültürel çatışmalar yaşar. Ona göre ata binmek ayıp değilken, köy meydanında bir genç kızın ata binmesi çok ayıplanır. Musa Anter'e gösterilen saygıdan dolayı, kabul gösterip Rahşan'a kimse bir şey demese de, garip bakışları her zaman üzerinde hissettiğini anlatıyor.

Kültürel birçok farklar var arada tabii, ayıplar bile farklıydı. Köyde mesela babama bir sürü misafir gelirdi, kırk-elli erkek oturuyor, ben de babamın yanında otuyorum her zaman. Babam hiçbir zaman “Kızım bizim âdetimizdir, sen git kadınların yanına otur, yemeğini onlarla ye” demedi. Alışkın değilim yerde oturmaya, bir oraya dön, bir buraya olmuyor. Bunun üzerine babam bana küçük bir masa ve bir tabure yaptırdı. Ve yine yanında oturdum babamın.

Ayıplar değişik dedim ya, kalabalık misafir geldiğinde yemeklerle ilgilenen yaklaşık otuz kadın, genç kız olurdu. Kadınlar bakıyor, yengem, amcamın çocukları, köylüler bana bakıyorlar. Onlar, erkek cemaatinde babamın yanında yemek yememi ayıplarken, ben de onların çocuklarına herkesin içinde emzirmelerini ayıplıyordum. Tüm kadınların kucagında bebek vardı, memelerini çıkarıp onları emzirmeye başladıklarını görünce bu sefer ben başımı çevirip utanıyordum... Çünkü bizde (İstanbul kültüründe) mutlaka bir pelerin yapılır gelin çeyizinde. Kadınlar bebeklerini emzirirken, o pelerini takarlardı. Hiçbir erkek kardeşin, babanın yanında, yabancı bir erkeğin yanında katiyen süt verilmezdi bebeğe. Versen de o pelerin kullanılırdı ve öyle çocuğun meme emmesi gözükmeydi. Çok ayıptır yani, hâlâ ben de ayıptır, utanırım yani böyle bir şey olursa. Ama sonra ne oldu? İsveç’e gittim, baktım kadınlar aynı bizim köylüler gibi kardeşim, onlar da öyle ortalık yerde herkesin içinde bebeklerini emziriyor. Hiç ayıbı falan yokmuş bu işin. Ne olacak, çocuğunu doyuruyor, biz Kürtler gibi. Ama İstanbul’da farklıydı, her şeyi bir saklama, örtme çabası vardı...

Musa, parasız, pulsuz bir şekilde bağımsız aday olarak seçim çalışmalarını sürdürürken, akrabaları, ilerde parası olduğunda geri ödemesi koşuluyla ona bir cip alırlar. Dört aylık seçim kampanyası süresince Rahşan köyde, Vetha Hala-

sı'nın denetimi altında at üstünde günlerini geçirirken, Musa da cipin üstünde tüm köyleri dolaşıp çalışmalarını Kürtçe yapar.

Canip Yıldırım TIP'in Mardin adayı olarak seçim çalışmalarını sürdürse de, Musa bölgede etkili olur ve seçimde Mardin bölgesinde bağımsız aday olarak on bin oy alır.

Diğer partiler, koyunlar, kuzular kestirip millete yediriyor ama babam garibim Hüdaverdi gibi girdi seçime. Tabii ondan önce gittiği köylere ispiyoncular gidip "Musa Anter komünist oldu" diye karalamalar yapıyormuş. O günün koşullarında komünizm çok kötü algılanıyor halk arasında, kendi köyünden bile sadece dört oy aldı fakirim...

Seçimin sonucunda, Türkiye İşçi Partisi, aralarında Behice Boran, Mehmet Ali Aybar, Tarık Ziya Ekinci, Çetin Altan'ın olduğu 15 kişiyi meclise milletvekili olarak gönderir. Musa Anter hatıralarında, seçim sonuçları ile ilgili şu değerlendirmeyi yapar:

TIP'li hiçbir aday benim kadar oy almadı, öyle yerler oldu ki, milli bakiye sayesinde üç-dört bin oyla milletvekili oldular. Ama ben on bin oy aldım ve dört bin oyum iptal oldu. Eğer TIP bana bu oyunu oynamasaydı, milletvekili seçileceğim gibi, artan reylerim sayesinde bir-iki milletvekili daha çıkabilirdi.

Seçim mağlubiyetinin ardından İstanbul'a döndüğünde onları tatsız bir sürpriz bir bekler. Ankara Hava Kuvvetleri Mahkemesi'nden Musa hakkında mahkûmiyet kararı çıkararak, Çanakkale'ye iki yıl sürgün ederler. Gerekçeyi de seçim çalışmalarındaki bir iddiaya dayandırır: "Seçim çalışmalarında Barzani peşmergelerini karışladı ve Kürtçe olarak 'Nasılsınız Peşmergeler?' dedi..."

Şampiyon daktilocu

Rahşan, babasıyla birlikte köyden döndükten sonra, eğitim süresi iki yıl olan Kadıköy'deki Şampiyon Daktilo Sekreterlik Okulu'nda daktilo kurslarına kaydolar. En büyük isteği, babasının yazdığı öyküleri ve hazırladığı Kürtçe-Türkçe sözlük çalışmasını daktiloya geçirme konusunda ona yardımcı olmaktır.

Babam bu kursa gitmemi istedi. Bu, önemli bir vasıftı, daktilo bilince iş bulma şansı da artıyordu. On parmak daktilo eğitimi veriliyordu orada. Her cumartesi günü Olivetti marka büyük daktilolarla hızlı yazmayı öğreniyorduk. Ama ilk işimiz o daktiloları sökmek, ispirotolarla temizlemek olurdu. Mekanığını de bize öğretiyorlardı. Gongumuz ve kum saatimiz vardı; süre tutulur, yazardık. Bu sayede on parmak öğrendim.

Babasının *Kıml* kitabını daktilo etmek vazifesini de Rahşan seve seve üstlenir.

Babam yazılarını yazdıktan sonra onları bana verir ben onları daktiloda temize çekerdim. Babamın yazısını okumak çok zordu, bu yüzden çoğu zaman anlamadığım yerleri ona sorardım. Benim yazdıklarımı da babam kontrol ederdi, babamla birlikte çalışırdık. *Kıml*'dan sonra da *Kara Yara (Birîna Reş)* kitabını babamın gözetiminde daktiloya geçirdim. Ayrıca Kürtçe-Türkçe sözlük çalışması için yazdığı kelimeleri babamın gözetiminde tek tek temize çektim. O sözlük çalışması daha sonra ince ciltli bir sözlük olarak basıldı. Sanırım bu Türkiye'de ilk Kürtçe-Türkçe sözlük çalışmasıymış. Babamın el yazısıyla yazdığı ve benim daktiloya geçirmeye başladığım bir de romanı vardı. Klasörler dolusu yazıları vardı, onları da babamın cezaevinden çıktığı zamanlarda fırsat buldukça temize geçiriyorduk.

Babasının eserlerini temize geçirmek dışında kazandığı ilk para da on parmak daktilo sayesinde olur. Hızlı yazdığı için bir üniversite bitirme tezini parayla daktiloya geçirir.

Beni ne prensler istedi...

Bedirhani ailesi Osmanlılar döneminde Lübnan, Mısır, Ürdün gibi farklı ülkelere sürgün edilir. Denizler ötesi mesafelerde uzak düşseler de akrabaların birbiriyle iletişimi kopmaz. Hidayet ise Bedirhani ailesinin İstanbul'daki büyüklelerinden biri olarak kabul edildiği için hangi ülkede olursa olsun, Bedirhani ailesinden olan tüm akrabaları bundan haberdar olur. İstanbul'da yaşayan ve aile içinde saygı duyulan Maide adındaki yaşlı akrabası, Ürdün'de doğup büyüyen ama Mısır'da yaşayan prens bir akrabalarının olduğunu ve Bedirhani ailesinden bir kızla evlenmek istediği haberini Hidayet'e iletir. Kadınlar kendi aralarında istişare edip, yakın çevreden teklife en uygun adayın Rahşan olduğuna karar verirler.

Maide Hanım, anneannem ve teyzem oturup konuşmuşlar, bu zengin kısmet için en uygun adayın ben olduğuma karar vermişler. Benim haberim yok tabii, aklım bir karış havada. Bir de zaten benim mahalledeki müzisyen sevgiliğim var, hiç orali bile olmuyorum, çünkü babamın karşı çıkacağını bilmenin rahatlığı da var. Annem de duyduğunda memnun olmuş galiba, durumu babama anlattı. "Rahşan'ı Mısır'a gelin yollayacağız" deyince babamın tepesi attı. Onu hiç bu kadar kızgın görmemiştim. "Katiyen vermem, kızımı bir Mısır prensinin kaçıncı karısı olarak eş veremem" diyerek şiddetle karşı çıktı.

O sırada benim elim boynumda, sevdiğimin hediye ettiği altın kolyede. Sanki orada yokmuşum ve bir başkasından söz ediyorlarmış gibi tartışıyorlardı. Annem gönüllü-

dü, bu yüzden çok sert bir tartışma yaşandı aralarında. Tartışma uzayınca ve babamın tepesi atınca “Bir Mısır prensinin bilmem kaçınıcı eşi olacağına kızımı yeğenime veririm” dedi ve kapıyı çarpıp evden çıktı.

Tabii ben olan bitene anlam veremiyorum, 16 yaşındayım. Tenis maçı izler gibi aralarındaki tartışmayı izliyorum sadece. Hem benim sevgilim var ya, gerisi benim için çok önemli değil.

Kimse bana bir şey sormadı, babam “He” dese, ben şimdi Mısır’da evli olacaktım. O anda da hiç heyecanlanmadım, babamın “Yeğenime vereceğim” sözünü de bu durumu geçiştirmek için öne sürdüğü bir söz olduğunu düşündüğüm için üzerinde durmadım.

Erkek çocuğu gibi yetiştığım için öyle evlilik, genç kızların hayali gibi düşlerim yoktu. 1956’da Suadiye’deki eve taşındığımızda sokağımızda abimin ve kardeşimin arkadaşlarıyla ben de arkadaş oluyordum ve çevremde hep erkek çocuk oldu. Onlar da bana kız kardeşleri muamelesi yaptılar. Ben de bir erkek çocuğu gibi yetiştim, bu yüzden öyle evlilik muhabbetleri ilgimi çekecek konular değildi.

Şişedeki sır...

Rahşan 16 yaşındayken, annesi dördüncü çocuğa hamile kalır. Bu habere herkes çok sevinir ama en küçük çocuğu 14 yaşında olan Hale, bu durumdan çok memnun kalmaz. Musa ve tüm çocuklar bu habere çok sevinince, o da utana, sıkıla kabullenmeye başlar ama bebek dört aylıkken gelişen bir komplikasyon sonucunda bebek, Hale’nin rahmiyle birlikte ameliyatla alınır.

Biz havalara uçuyoruz annemiz hamile ve bize kardeş gelecek diye. Babam ve biz çok seviniyoruz annemse utanıyor

o yaşımda. İsim bile düşünmeye başlamıştık. Annemin kanamaları artınca doktora gittik, doktor Cevat Babuna, annemin rahminde bir komplikasyon geliştiğini ve ameliyat edilmesi gerektiğini söyledi. Annemi apar topar Vakıf Güreba Hastanesi'nde ameliyat ettiler. Rahminin hepsini aldılar. Ben tabii meraklı ve yerinde durmaz haylaz biriyim, annemin de yanında kalıyorum. Ameliyattan sonra annemin rahmini ve içinden çıkanları ameliyathanenin yanında bir odaya masaya koymuşlar, parçaları alıp biyopsiye gönderecekler. Ben gizliden aldım bir doktor önlüğü ve merakla annemden neler alınmış diye incelemeye başladım. Tümörü, cenini ve rahmi masada yan yana koymuşlar. Yanlarında da içinde sıvılar olan küçük cam şişeler var. Cenin halindeki kardeşim serçe parmağım kadardı ve erkekti, hemen onu alıp cam bir şişeye koydum, ağzını kapatıp cebime attım. Birden önlüğümün yakasından birinin tutup “Sen de kimsin?” diyerek bağırdığını duydum, ben tabii suçüstü yakalanmış halde kem küm ettim.

“Şey, annem” falan derken, “Küçük hanım siz biliyor musunuz, biz üzerinize giydiğiniz o önlüğü giymek için kaç yıl emek vermek zorunda kalıyoruz? Derhal onu çıkarın ve buradan gidin” dedi. Neyse ki, kardeşimi aldığımı görmemiş. Şişedeki kardeşimi eve götürdüm, anneme aldığımı hiç söylemedim, yıllarca onu gittiğim her yere götürdüm. O benimle Adana'ya geldi, İstanbul, İsveç'e kadar götürdüm. Yıllarca dolabımda sır gibi sakladığım kardeşimi babam öldükten sonra anneme anlattım, bir şey demedi ama vasiyet etmiş, onu babamın Stililê'deki mezarının başına gömmemi istemiş. Annemin isteği üzerine şişedeki cenin kardeşimi babamın yeni mezarının başına toprağa gömdüm.

Köyden gelen söz

Hayat sürprizlerle doludur ve bazen bizim dışımızda alınan kararlar yazgımızı belirler. Tıpkı Rahşan'ın doğduğu yıl, daha bebekken babaannesi Fesla'nın isteği üzerine amcasının oğluyla yapılan beşik kertiği sözü gibi. O, bu durumdan habersiz büyüye de evlilik çağına geldiğinde onun adına verilen söz gelip onu bulur. Kapıya gelinceye kadar da Rahşan, bunun, hayatının yönünü değiştirecek bir yazgıya dönüşeceğinden habersizdir. 16 yıl önce verilen bir karar nedeniyle yaşadığı kırgınlık, sevmediği halde aldığı evlilik kararıysa geleceğe dair tüm kurgularını alt üst eder.

Hiç tasvip etmediğim, hep karşısında olduğum, bir geleneğe kurban edilmek üzere seçilmiş olmak durumu yüzünden çok kırgındım.

Doğduğunda, babaannesi Fesla, onu Hasan'ın büyük oğlu Bedirhan'a beşik kertiği yapar. Musa, annesini kırmamak adına, durumun ileride değişebileceği ümidiyle buna karşı çıkmak istemez. Hale ise en başından itibaren bu karardan huzursuz olur. Kentte büyüyen kızı Rahşan'ı köye gelin verme ihtimalini düşünmek bile uykularını kaçıırır. Suadiye'de olabildiğince özgür bir şekilde yetişen Rahşan ise beşik kertiği hikâyesini öğrendiğinde tıpkı Mısır'daki prens hikâyesinde takındığı gayriciddi tavırla meseleye yaklaşır. Bu durumu anne ve babasının tartışması sırasında öğrenmiş olsa da üzerinde durmaz, çünkü onun gönlü bir başkasındadır. Masumca bir çocukluk aşkı olsa da birlikte çok zaman geçirdiği arkadaşıyla evlilik hayalleri bile kurar. Hem o yaz, sevgisinin nişanesi olan bir altın kolye bile takmıştır. Dikkat çekmeyeceğini bilse yüzük bile takmayı düşünür ama bunun için daha uzun yıllar vardır önünde. Bu yüzden köyden birine beşik kertiğiyle sözlenmiş olma ihtimali Rahşan için ola-

sılık dahilinde bile değildir.

Sevdiği genç her hafta sonu Bülent Ortaçgil, Fikret Kızılok gibi müzisyen arkadaşlarıyla bir araya gelerek bestelerinin provasını yapar ama yeni eserlerini herkesten önce Rahşan'a dinletir. Anne ve babasının tartıştığı hafta, sevdiği gencin kendi arkadaş grubuna verdiği konserden dönerken, evde hiç beklemediği bir misafir onu beklemektedir. Bu kişi, seçim döneminde babasıyla gittiği köyde gözünü hep üzerinde hissettiği amcasının oğlu Bedirhan'dır.

İstanbul'a üniversite okumaya gelen kuzeni, onun için köyden gelen herhangi bir misafir gibidir. Salona girince ayağa kalkan Bedirhan'a "Hoş geldin" diyerek odasına geçecekken babasının ağzından biraz tereddütlü şekilde çıkan "Sözlün Bedirhan geldi kızım" cümlesini başta algılamaz. Babası, hemen ardından hızlıca, "İstanbul'da üniversite okumaya geldi, mühendis olacak, çok başarılı bir genç Bedirhan, burada bizde kalacak" dediğinde girdiği mahcup tavır ve gözlerini kaçırان ifadesiyle anormal bir durum yaşandığını anlar. Rahşan bir babasına bakar, bir Bedirhan'a ama hâlâ olayın ayırdına varmış değildir. Babasını yanlış anladığını düşünüp gözlerinin içine bakarak ne olup bittiğini anlamaya çalışır.

Sözlü, mühendis, İstanbul, okul... Bu kelimeler cümleden tek tek dökülerek yüreğime birer ok gibi saplandı. Anlam verememiştim, bir an için babam şaka yapıyor sandım ama yüzünde ciddi bir ifade vardı. Annem de salonda gergin bir şekilde oturuyordu. Onun da bu durumdan memnun olmadığını anlamıştım. Babamın yüzünde üzgün mü, kararlı mı bilemediğim karışık bir ifade vardı.

Rahşan, olduğu yere çivilenmiş gibi hisseder. Bir süre ağzından hiçbir kelime çıkmaz, bir annesine bakar, bir babasına. Kimseden bir ses çıkmayınca kırgın bir ifadeyle babası-

na baktıktan sonra odasına gider ve kapıyı kapatıp ağlamaya başlar.

Hale, daha ilk günden kızının kulağına okunan beşik kertiği meselesini hiç ciddiye almadığı için bu durumu sindirmesi kolay olmayacaktır. Mısır'daki uzak akraba prens hikâyesine inat olsun diye Musa'nın, beşik kertiği meselesini ortaya attığını, lafın kızgınlıkla söylendiğine, üzerinde durmanın gereksiz olduğuna karar vermiş, gündeme getirmemek için konuyu eşelemenin faydası olmayacağını düşünmüştür. Bedirhan'ı karşılarında görünce durumun, kızgınlıktan ciddi bir hal olduğunu anlar.

Musa'nın Rahşan ile birlikte köye gitmesi, zamanın tozunun üzerini örttüğü meseleyi diriltmiştir. Annesi Fesla ölmüş olsa da, Musa'ya bu sözü hatırlatacak akrabaları hâlâ hayattadır. Hem Rahşan hem de Bedirhan büyümüş, serpilmiş, evlilik çağına gelmişlerdir. Bu yüzden de beşik kertiği meselesi köyde sık sık kulağına çalınmıştır.

Seçim süresince yeğenini gözlemleme fırsatına da sahip olmuştur. Bedirhan akıllı, saygılı, güzel yüzlü, gelecek vaat eden bir gençtir. Hatta seçim çalışmalarının çoğunda ona eşlik etmiştir. Çocuğun köyde okumamış bir genç olması, kızını beşik kertiğiyle evlendirmeye karşı çıkması için sağlam bir gerekçe olabilirdi ama üniversiteyi okuyacağını söyleyen bu zeki genci reddetmek için çok geçerli bir bahanesi de kalmamış oluyordu. Kendisinden sonra aileyi en iyi temsil edecek kişinin Bedirhan olacağına inanmıştır. İstikbal vaat eden bu gencin okuyup, meslek sahibi olduktan sonra kızıyla evlenmesinin önünde engel de kalmayacaktı. Rahşan'ın hiç tanımadığı yabancı bir insanla evlenmesindense Bedirhan'la evlenmesinin daha iyi olabileceğine, üniversite okuyacağı dört yıllık zaman zarfında Hale ve Rahşan'ın da onu seveceğine inanıyordu. Ama Rahşan'ın yüzündeki ifadeyle hiçbir şeyin kolay olmayacağını anlar.

Öte yandan, Rahşan annesine bir şey anlatmasa da Hale kızının bir başkasını sevdiğini anlayabiliyordu. Öyle olmasa bile sosyal ve kültürel olarak çok farklı ortamlarda yetişen iki genci evlendirme düşüncesi bir anne için kolay kolay sindirilecek bir durum değildir.

Musa, buz gibi havanın estiği bu ortamdan yeğeni Bedirhan'ı uzaklaşmak için onu alıp evden çıkar. Hale de odasında ağlayan kızının yanına giderek onu teselli etmek ister ama bu durumun tesellisinin olmadığına farkındadır. Zaman zaman dik kafalı kızıyla çatışsa da onu bu halde görmeye yüreği dayanmaz, "Sen üzülme, ben buna izin vermeyeceğim" diyerek gözünde biriken yaşları silip, onu teselli eder.

Rahşan, annesine karşı kendisini her zaman koruyan, kollayan ve daha çok sevdiğini hissettiren babasını düşünür, bu sefer roller değişmiştir. Bu durumun çok sevdiği babasıyla ilişkisine büyük bir darbe vuracağını hisseder. Yaşadığı sarsıcı olaylar karşısında omzuna yaslanıp ağladığı babasına çok öfkeli. Sırtını dayadığı dağ, başına yıkılmış gibi hisseder.

Gelecek kurgum çok farklıydı, sevdiğim gençle çok uzun yıllar sürmesini istediğim bir ilişkim vardı. Ne annem ne de babam bundan haberdardı, zaten çok az kişi biliyordu. Herhangi bir evlilik kararı almamış olsak da birbirimizi seviyorduk. Üniversiteye gitmeyi ve sanat okumayı çok istiyordum. Ama hiçbir gelecek tasavvurunda beşik kertiğiyle evlenmek gibi bir ihtimal olmamıştı. Babamla ilişkimin bir daha eskisi gibi olmayacağına mı, bu kararda kurban gibi seçilmiş olmama mı, sevdiğim çocukla kurduğum ortak gelecek hayallerimin bir anda yıkılmasına mı üzüleyim bilemedim, yıkılmışım resmen. Elim boynuma gitti, altın kol yeyi parmaklarım arasında hissedince kalbimin duracağını sandım, ağlamaktan şişmiş gözlerimle anneme sarıldım, ağladım, ağladım...

Rahşan'ı teselli etmeye çalışan Hale, Musa ile evliliğini hatırlar. Musa da köyden gelmiş, babası gibi bir âlimi ikna edebilmişti. Fakat o Musa'yı ilk gördüğü andan beri çok beğenmişti. Bu yüzden babası onu Musa'ya vereceğini söylediğinde hiç karşı çıkmamıştı. Bedirhan da iyi bir gence benziyordu fakat Rahşan'ın hem yetiştirme tarzı hem bir başkasını seviyor oluşunun yanında, bir de hiç tasvip etmediği bir geleneğin dayatılmaya çalışılması durumu içinden çıkılmaz bir hale dönüştürüyordu. Bir anda karşılarına çıkan sürprizin hayatlarını çok etkileyeceğini bilmiyorlardı daha.

Rahşan, günlerce odasından çıkmaz ve hiç kimseyle konuşmaz. Bu durumu kabul etmeyen Hale, Musa'nın beşik kertiği fikrinden vazgeçmesini ister ama Musa'nın yanıtı değişmez: "Bu karardan geri dönüş olmaz!" Bu tavır karşısında Hale ve Musa arasında kavga derecesine varan tartışmalar yaşar.

Durum öyle bir hal almaya başlamıştı ki, annem, babama "Senden boşanma pahasına bile olsa kızımın bu şekilde evlenmesine müsaade etmem" diyerek son noktayı koydu.

Beşik kertiği meselesi yüzünden babamı affedemiyordum. Ben buna çok karşı çıktım. Doğduğumuzda babaannem bizi beşik kertmesi yapmış. Babam da annesini üzmemek için buna itiraz etmemiş ama niyeyse, annesi öldükten sonra da bu durumun devam etmesine itiraz etmedi. Babam o kadar demokrat biriydi, ben de o kadar rahat büyümüş, bisikletin, deniz botlarının üstünden inmez, denizden çıkmaz, arkadaşlarıyla gezip tozan rahat biriydim ve bize hiç müdahale etmediler ne annem ne de babam. Ama böylesi bir ortamda yetişen kızını geleneksel bir yöntemle, hem de hiç tasvip edilmeyecek bir yöntemle evlendirmek istiyorsun!

Tabii, babamın kalkıp beni okuma yazma bilmeyen birine verecek hali yoktu ama çocuğun üniversite okuyup bir

seviyeye gelmesi için motive etti. İstanbul'da üniversite kazandı ve bizim evde kalmaya başladı. Haliyle birden sözlü, nişanlı duruma dönüyorsunuz ve babam da bizim evlenmemizi istiyordu.

Babama çok kıırıldım, çok kızdım. Annem çok karşı çıktı. Düşünsene çocukla aynı evdesin, sürekli gözleri üzerinde. Ben ona da çok kızıyordum. Babam nedense bu geleceğe karşı çıkmadı, benim bir başka sevdiğim var mı diye sormadı, halbuki ben bir başkasını seviyordum ve sevgisinin nişanesini de boynumda taşıyordum, bunu hiç fark etmediler bile. Oysa sevdiğim çocukla aramızdaki çok özel bir duyguydu, çocukluğumdan beri arkadaşım, çocukluk, gençlik dönemlerimiz birlikte geçti. Bizimkisi masum ve güzel bir çocukluk aşkıydı. Yetenekli bir gençti, çevresinde birçok yetenekli genç müzisyen vardı. Yaptığı besteleri ilk bana dinletirdi. Birlikte zaman geçirmekten çok hoşlanırdık. O da resim yapmayı seviyordu, ben de, beraber çok resim yaptık. Tüm o fırtınaların ardından arkadaşlığımız bitmedi ve o saf sevgimiz yıllarca devam eden bir dostluğa dönüştü.

Musa, tartışmanın akşam devam edeceğini bildiği için Bedirhan'ı bir başka tanıdığının evine götürüp bırakır. Beşik kertiği konusunu pek tasvip etmese de kendine göre bu davranışının altında kızını güvendiği birine emanet etme düşüncesi yatar. Ailede kendisinden sonra yüksek tahsil yapmak için İstanbul'a gelen ikinci kişidir Bedirhan ve Musa onun zekasına güvenmektedir.

Akşam eve geldiğinde Hale'nin salonda onu beklediğini gören Musa, yeni bir tartışma olacağını anlar ve kararlı bir ses tonuyla "Bu konuyu tartışmayacağız Hale. Bedirhan, ailenin benden sonraki büyüğü olacak ve ona inanıyorum" diyerek konuyu kapatır.

Babam anneme, “Tek kızım var benim ve o gözümün nuru. Onu tanımadığım, sözümüzün geçmeyeceği herhangi bir insana vermektense zeki, başarılı, tanıyıp güvendiğim yeğenimle evlenmesini daha mantıklı görüyorum. Bunun neresi yanlış?” demiş.

Hale, Musa’yı ikna edemeyince, buna izin vermeyeceğini söylediğinde şiddetli bir kavga ederler. Onları odasından duyan Rahşan ne konuştuklarına kulak kesildiği sırada annesinin odasının kapısını açıp “Yürü, bu evden gidiyoruz” sözlerine şaşırır. Rahşan, karşı çıkmaz, anne ve kız, salonda oturan Musa’nın kızgın bakışları arasında evi terk ederler.

Hale, Rahşan’ı alıp ablası Jale’nin evine gider. Her ikisinin de sakinleşmesi zaman alacaktır. Bu süre zarfında Musa’nın barışma girişimleri sonuç vermez. Hale o kadar öfkelenmiştir ki, annesi Hidayet Hanım’ı bile dinlemez.

Yaklaşık bir hafta teyzemlerde kaldık. Babam zaman zaman gelse de normal konuşmaları hemen tartışmaya ve kavgaya dönüştürüyordu.

Hayal kırıklığı yaşayan sadece Rahşan değildir. Bedirhan da geldiği günden itibaren yengesi ve amcasının kavgalarına şahit olmuş, durumun aldığı vaziyeti görünce, sebep olduğu durumdan ötürü mahcubiyet yaşamaya başlamıştır.

Köyde onu “İstanbul’da seni bekleyen sözlün var” diye motive edip göndermişler. O, bu hayalle geliyor ama karşısına onu hiçe sayan bir kız çıkıyor. Böylesi bir durumla karşılaşmak da pek de yenilir yutulur bir durum değil tabii.

Bir haftalık küskünlüğün ardından Rahşan ve Hale eve döner ama evdeki gerilim bitecek gibi görünmez. Bedirhan okula kayıt olmuş, üniversiteye başlamıştır. Evdeki gerginlikten uzak tutmak için Musa onu bir öğrenci yurduna kay-

deder ama bu, geçici bir çözümdür ve evdeki asıl mesele hâlâ çözülebilmüş değildir.

Çok farklı dünyaların insanıydık. Ama şimdi düşünüyorum da, ona çok kötü davranmışım, ben de çok cahilce davranmışım, ona da yazık, onun da hayatı perişan oluyordu tabii. Onu sevmeyen bir kızla evlenmek ve her şeye katlanmak zorunda kalmak hiç de kolay bir durum değildi.

Yaşanan kırılganlığın ardından evdeki tartışmalar kavgalara dönüşmeye başlayınca Musa ve Hale boşanma noktasına kadar gelir. Rahşan, tüm bu sorunlara neden olduğunu düşünmeye başlar, çünkü anne ve babası sürekli kavga eder hale gelmiş, evde artan huzursuzluk ve gerilim herkesi etkisi altına almaya başlamıştır.

Sonunda Bedirhan bir karar verir. “Üniversite okumaya İsveç’e gideceğim amca” dediğinde Musa, ailesinin dağılması için yeğenin yaptığı fedakârlık karşısında ezildiğini hisseder. Yeğenin içine düştüğü duruma ve olayların bu aşamaya gelmiş olmasına çok üzülür.

Çocuk da baktı olmayacak, üzüldü, İsveç’e gitmeye karar verdi. Babam buna çok üzüldü, çünkü çocuk çok akıllı biri, üniversiteye devam ederse gelecek vaat eden biri. Okusa geleceği parlak okulunu bırakıp bir başka ülkeye gitmeye karar vermesine neden olduğunu düşündüğü için babam vicdan azabı duydu.

Hem anne ve babasının boşanma noktasına gelmesi hem Bedirhan’ın yeni kararı Rahşan’ı vicdanen rahatsız etmeye başlar. Hiç sevmediği bir gençle sözlendirilmiş olması kabul edilecek gibi değildir ama durumun kriz halinin devam etmesi halinde üç insanın hayatı altüst olacaktır. Rahşan’ın durumu, aile için bir kırılma noktası olur. O güne kadar Hale ve Musa arasında bu derecede şiddetli kavgalar yaşanma-

mıştır. Rahşan da ilk defa babasıyla küskünlük yaşar ve bu gergin, huzursuz ortamda ailesinin yavaş yavaş dağılmaya doğru gitmesine çok üzülür, bir tercih yapmak zorunda olduğunu hisseder. Kendisine biçilen hayatı kabul etmek zorunda kalmak dışında bir seçeneğinin kalmadığına inanmaya başlar.

Büyük çelişkiler yaşayarak âdeta “kaderine razı gelir” ve hayatının bundan sonrasını da hiç istemediği halde evlenmek üzerinden kurgulamak zorunda kalır: Anne ve babasının evliliğini kurtarmak için Bedirhan ile evlenmeye razı gelir. Buna rağmen Rahşan’ın babasıyla kırgınlığı uzun bir süre devam eder.

Annem ve babamın kavgaları arttı, boşanacaklardı. Babamın suratı bana asık, benim babama karşı asık, aramızdaki o sihirli baba-kız ilişkisi bozulmuştu. Babam çok üzgündü. Evde oturup, uzaktan bana bakıp sanki ölmüşüm gibi ağıtlar yaktığını hatırlıyorum. Tüm bu yaşananlar onu da çok etkilemişti. Onun üzgün haline çok üzüldüm, çünkü babamı çok seviyordum, onları bu halde görmeye dayanamazdım. Baktım ki, benim yüzümden ayrılacaklar, huzur kalmadı, kendimi kurban ettim. Bedirhan’ı aldım karşıma, bir şart ile kabul edebileceğimi söyledim: “Sen İsveç’e git, üniversiteni bitir, orada hayatını toparla, bir düzen kur, ben de gelip seninle evleneceğim” dedim. O da kabul etti ve İsveç’e bu sözle gitti.

Gidiş o gidiş...

Rahşan kararını açıkladığında Hale kızının ne yapmak istediğini anlasa da, çok fazla seçeneğinin olmadığını görüp bu karara sessiz kalır ama bu duruma en çok sevinen Musa olur.

İsveç'e gidişinin ardından müstakbel damat hem Musa'ya hem de sözlüsü Rahşan'a sık sık mektuplar gönderir. Yaptığı her şeyi detaylı bir şekilde anlattığı mektupları postacıdan alıp Rahşan'a iletmek görevini de Musa seve seve yerini getirir.

Babam için âdeta bir şölendi. Genelde bahçede ağaçlarla, çiçeklerle uğraşırdı, postacının getirdiği mektupları da o alırdı, mektup geldiği gün babamı görecektin, nasıl da mutlu oluyordu, o gün değmeyin keyfine yani. Her seferinde aynı sevecenlikle “Kızım bak Bedirhan'dan bir mektup daha geldi” diyerek mektubu elinde sallardı. Ben de mutluluğunu bozmayayım diye gelen her mektuba çok sevinirmiş gibi yapardım, onun bu sevincini bozmak istemezdim.

Oysa yüreğimde tam aksi duygular vardı. Sevdığım adamdan onun yüzünden ayrılmıştım. Bu yüzden ona kızgındım ve onu sevebileceğimi düşünmüyordum ama yine de bir mucize olması için dua ediyordum.

Zamanla mektuplar azalmaya başlar; ilk aylarda haftalık gelen mektuplar seyrelerek üç ayda bir gelmeye başlar. Bu durum Musa'yı huzursuz etse de kızına bir şey yansıtmamaya çalışır ama üç aydan daha uzun süre mektup gelmeyince kaygılanır ve İsveç'teki tanıdığı eş ve dostlarından Bedirhan hakkında bilgi toplamaya başlar. Rahşan da babasındaki huzursuzluğu fark eder. Onun daha fazla üzülmemesi için yeni bir karar alır.

Babam da huzursuz olmaya başladı. Pertev ve Metin dayım o yıllarda Almanya'da yaşıyorlardı. Babama dedim ki, “Ben Almanya'ya gideyim, o da İsveç'ten Almanya'ya gelsin, dayımlar da tanışın onu. Dayımlar da onu beğenirse orada nikâhımızı kıyarız, sonra beraber İsveç'e gideriz.” Bu fikir babamın hoşuna gitti, kabul etti.

Babasının onayını aldıktan sonra Rahşan, bu planını Bedirhan'a mektupla iletir. Rahşan bu mektubuna da yanıt almayınca, "Pasaport işlemlerine de hemen başlayacağız" dediği bir başka mektup daha gönderir ama aradan iki ay geçmesine rağmen Bedirhan'dan herhangi bir haber alamaz.

Tabii mektuplar seyrelince, onun da benimle evlenme fikrinden uzaklaştığını anlıyordum. Meğer bizimki okulu bırakmış, başka kızlarla beraber olmaya başlamış, tabir caizse kabak çiçeği gibi açılmış. Bu durum beni üzmüyordu, hatta sebep olduğu bu durumdan dolayı itiraf edeyim babama biraz vicdan azabı çektirmek istedim. Her gün sanki mektubun gelmesini dört gözle bekliyormuşum gibi yaparak "Baba, mektup geldi mi?" diye sorardım. Babam başını önüne eğerek, belli belirsiz bir tonda "Yok kızım, gelmedi" diyerek yüzüme bakamıyor yazık. Her gün ısrarla "Mektup geldi mi?" diye sormaktan da geri durmadım...

Beklenen mektup

Dört gözle beklenen mektup nihayet gelir. Bu sefer postacıdan mektubu Yaşar Kaya alır.

Rahşan, evleneceği için okulu bırakmış, Avrupa hayatına hazırlık olması amacıyla İngilizce kursuna kaydolmuştur. Yaşar Kaya mektupla eve geldiğinde de kurstan eve dönmemiştir daha.

Tüm yaşananlardan haberdar olan Yaşar, Bedirhan'ın adının yazılı olduğu zarfı görünce en az Musa kadar sevinir. O sırada bahçedeki çiçekleri sulayan Musa, Yaşar'ın elindeki zarfı görünce mektubun Bedirhan'dan olduğunu anlar ve zarfın içinde pek de hayırlı bir haber olmadığını hisseder. Bir süre duraksar, elindeki hortumu bırakıp musluğu kapatıktan sonra sandalyeye oturur. "Yaşar, sanki bu mektupta

kötü şeyler yazılmış gibi, bunca aydan sonra hayra alamet değil, Rahşan'ı üzecek gibi. Ne yapacağımı bilmiyorum” dediğinde Yaşar'ın yüzündeki sevinç ifadesi birden kaybolur.

“Âdetim değil ama içine kötü bir his doğduysa mektubu açalım istersen” diyerek bu zor görevi üstlenmeye gönüllü olur. Musa başıyla onaylar ve zarfı açan Yaşar, mektubu yüksek sesle okumadan önce gözden geçirir, yüzünün ifadesi değişir. Yaşar'ın yüzündeki ifadeyi gören Musa'nın “Yüksek sesle oku Yaşar...” komutuyla düşük bir ses tonunda ve gayet düz bir şekilde okumaya başlar. Buna rağmen daha ilk satırdan itibaren hakarete varan ifadeleri okuması kolay olmayacaktır.

“Bence hiç mektuptan bahsetmeyelim” diyerek okumayı bıraktınca gelen “Devam et Yaşar!” sözleriyle boğazını temizleyip Bedirhan'ın yazdıklarını tane tane okumaya başlar ama Rahşan için kullandığı “Suadiye züppesi” sözünün üzerinden hızlıca geçer.

Musa, duyduğu kelimeleri dişlerinin arasında çiğner gibi tekrarlayarak başını sallar. Kızını ve eşini kaybetme pahasına savunduğu yeğeninin yazdıklarının ölçsüzlüğü karşısında çok öfkelenir.

Mektup bittiğinde Yaşar, sigarasını birkaç nefeste bitiren ve yüzünde hayal kırıklığıyla karışık üzgün ve dalgın bir ifadeyle yerde sabit bir noktaya bakan Musa Anter'e dönerek, yanıtı zor soruyu sorar: “Ne yapacağız abi?”

Anter ve Dicle okuldan, Rahşan kurstan, Hale işten dönmemişlerdir daha. Musa ise yeğeninin onu düşürdüğü halin karşısında hayal kırıklığı içinde ne yapacağını bilmez şekilde Yaşar'ın sorusunu yanıtsız bırakıp sigara içmeye devam eder. Müstakbel damadın hakarete varan ifadelerle dolu mektubun mazur görülecek tek bir satırı bile yokken içine düştüğü bu halle bir süre susar. İçtiği sigarasını yere atıp, ayağının altında ezdikten sonra “Ker kurê kere” (Eşekoğ-

lueşek) diyerek suskunluğunu bozar ve “Ben bu mektubu Reş’e’ye veremem” diyerek salona geçer. Bu zor görevi mecburen Yaşar üstlenir. Biraz sonra kapıda beliren Rahşan, bahçede oturan Yaşar’ı görünce sevinir.

Rahmetli Yaşar abi çok güzel şiir okurdu, çok severdik şiir okumasını. “Aynzelha” diye bir şiir vardı ve o şiirini çok severdik, her seferinde ona bu şiirini okuturdum. Eve geldiğimde Yaşar Abi’yi bizde görünce çok sevindim. Babam salona geçmişti ama çok moralsizdi, her ikisinde de bir haller vardı ama anlayamadım. Durgun ve üzgün görünüyordu ikisi de.

Sevgili damat adayının yazdıkları fecaat tabii. “Sen beni baban gibi mi sanıyorsun, bıktım beni babanla mukayese etmeden” gibi zehir zemberek bir mektup. Ben gelmeden okudukları mektubun şokunu atlatamamışken, karşılarda beni görünce ne yapacaklarını bilemediler. “Yaşar Abi, Aynzelha’yı bugün bize okur musun?” dedim. O da dertli dertli, “Okurum kızım” dedi ama hem onda hem de babamda bir haller var, anlayamıyorum. Her ikisi de çok melul melul bakıyor, babam benimle göz teması kurmaktan kaçıyor. Garip geldi ama anlam veremedim.

Yaşar Abi başladı Aynzelha’yı okumaya. Daha önce hiç bu kadar içli okuduğuna şahit olmamıştım. Babam sigarasından dertli dertli nefes çekiyor ve gözlerime hâlâ bakmıyor. Şiir bitti, babam hâlâ aynı, gözlerini kaçırıyor. Ben onu alkışlarken her ikisi de gözlerini yere dikerek sustular. Yaşar Abi bana dönerek “Kızım bugün sözlünden mektup geldi” dedi.

Ben de şaşırdım tabii, aylardır mektup gelmiyor. Hem biraz merak ediyorum hem de babamlardaki bu hallerden dolayı iyi şeyler olmadığını tahmin etmiştim. Sevinmiş gibi yaptım, mektubu aldım, açık zarfı uzattığında bu hallerinin

mektupta yazılan kötü şeylerle ilgili olduğunu tahmin ettim. Babam hâlâ gözlerime bakmıyor. Açtım mektubu, başladım okumaya.

“Sayın Suadiye züppesi” diye başlıyor ve ilk satırdan itibaren bir felaket...

Tabii mektubu okuduğumda onun böylesi şeyler yazacağını aklımdan bile geçirmemiştım. Bu yüzden hayal ve gurur kırıklığı yaşadım. Utandım, kızdım, gururum incindi. Mektupta bana edilen hakaretler karşısında çok üzüldüm, ağlamaya başladım.

Babama döndüm ve ona “Sen benim hayatımı mahvettin baba” dedim. Öfkemi alamadım ve ona “Bundan sonra karşıma çıkan ilk kişi çöpçü bile olsa evet diyeceğim ve sen itiraz etmeyeceksin baba, haberin olsun” dedim ve ağlayarak odama gittim.

Babamın da gözü doldu, üst üste yaktığı kaçıncı sigarasıydı bilmiyorum ama gözünde biriken sigaranın dumanı değildi. Hiçbir şey söyleyemedi, yüzüme bakmadı... Ben odama gittiğimde o da salondan bahçe kapısına doğru yöneldi.

Ben odama çekildim, o gün kimseyle konuşmadım. Ki-me karşı olursa olsun, yapılan haksızlığa karşı çıkan biriyim. O durumda bana yapılan büyük bir haksızlık vardı. Sevmediğim biriyle evlenmem istendi. Ama babamı çok seviyordum diye kabul etmek durumunda kaldım. Bu duruma babam da çok üzüldü tabii. Bana da hak verdi ve yaşadığımız bu olaydan sonra evlenme konusunda bana karışmadı. O da bu hikâyede üzülen ve yıprananın ben olduğunu kabul etti.

Pikabın iğnesi kırılınca...

“İnat etmişim ya, benimle evlenmek isteyen ilk kişiye evet diyeceğim diye, karşıma bir jet motorları mühendisi çıktı ve

jet bir evlilik yaptık” diyen Rahşan, gülerek evliliğe nasıl karar verdiğini anlatıyor.

O günlerde Musa’nın başı, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile ilgili kaleme aldığı “Öküzbaş Çivitleri” başlıklı yazıdan dolayı derttedir. Bu yazıdan dolayı cumhurbaşkanına hakaret ettiği iddiasıyla açılan dava sonucu Çanakkale’ye sürgün edilir.

Rahşan, o sıralarda hâlâ Bedirhan ile sözlüdür ve gelecek kurgusunu evlilik üzerinden yapmaktadır. Bu yüzden Erenköy Kız Lisesi’ni ikinci sınıfta terk eder, çok istediği sanat eğitimi hayalleri de suya düşer. Amerikan Kültür Derneği’nde İngilizce kursuna giderken, boş kaldığı zamanlarda da akşam sanat okulunda nakış, dikiş ve daktilo kurslarına devam eder.

Hale’nin terzi arkadaşı Suat Aysan, Rahşan’ın modaya ilgisini görünce, o dönemlerde İstanbul’un tanınan modacılarından Solomon Toledo ile görüşerek, Rahşan’ı işe alması konusunda aracı olur. Böylece Rahşan, dikiş ve nakış eğitimiyle beraber Rum modacı Solomon Toledo’nun yanında çalışmaya başlar.

Cocukluğumdan itibaren resim yaptığım için çizimlerim iyiydi. Bir de çocukluğumdan itibaren iyi giyinen kadınların arasında büyüdüm, haliyle bir yatkınlık da var. Solomon Amca beni çok sevdi, bende bir cevher görmüş olmalı ki, anneme ve babama “Rahşan’ı iki yıl bana verin, ben onu yetiştirip Milano’ya moda okuluna göndereceğim, onu iyi bir modacı olarak yetiştireceğim” dedi, bir şekilde babamları ikna etti.

Hakikaten de bana çok yardımcı oldu ama Solomon Amca’nı hayatı da bir dramdı: Eşi Roma’da bir psikiyatri hastanesinde yatıyordu ve senede iki defa onu ziyarete giderdi, çocuğu da yoktu. Bir yıl yanında çalıştım, artık çok şey

öğrendiğim bir dönemdi. Solomon Amca bana, “Kızım seni bu yıl göndereceğim, İtalya’ya gittiğimde seni orada bir moda okuluna kaydettireceğim” dedi ama şansına, İtalya’ya gitmek üzere havaalanına giderken trafik kazası geçirdi ve adamcağız bitkisel hayata girdi. Benim modacılık hayallerim de o kazayla suya düştü ne yazık ki...

Musa, 1967’de Çanakkale’den döndüğünde Rahşan, babasının *Kımıl* ve *Kara Yara* kitaplarını, Kürtçe-Türkçe sözlük taslağını, dayısının Almanya’dan hediye olarak gönderdiği Olivetti marka daktiloyla temize çekmeye devam eder.

Tatsız biten beşik kertiği macerası ve suya düşen modacı olma hayallerinden sonra, fırsat buldukça babasının yazılarını temize çekmek kafasını dağıtan bir uğraş olur ve bu sayede ona yardımcı olmayı da bir vazife beller. Sabahın erken saatlerinde güne başlarken, kısa dalgadan yayın yapan İstanbul Teknik Üniversitesi radyosunu açtıktan sonra ev işlerini bitirip daktilosunun başına geçmek onda hobi haline gelir. O sıralarda babasının 49’lar Davası sürecini anlattığı öykülerini daktilo etmeye başlar. Cezaevinde gördüğü işkenceler ve yaşadığı kötü olaylar karşısında bile babasının ne kadar güçlü bir insan olduğunu yazdıkça daha fazla anlamaya başlar.

Babamızla geçireceğimiz 11 yılımız çalındı, ben onu yazılarında daha iyi tanımaya başladım.

Rahşan’ı en fazla etkileyen hikâyeyse, babasının hücre cezası sırasında eğittiği fare hikâyesi olur. Çok severek yazdığı hikâyeyi, müzik eşliğinde temize çeker. Radyo yayını bitince, bu sefer Pertev dayısının Almanya’dan hediye gönderdiği pikaptan müzik dinlemek ister. Dolaptan çıkardığı bir plağı alıp pikaba koyacakken, iğnesinin kırıldığını görür ve bu duruma çok üzülür. “Abimin marifeti olmalı” diye düşünür ve o moral bozukluğuyla yazı yazma şevki de kalmaz.

“O saatte karşıma çıksa pikabı kafasına geçirirdim” diyecek kadar kızgın olduğu abisi Anter ise son zamanlarda üniversitede öğrenci hareketinde oldukça faaldır ve gece geç saatlere kadar eve gelmez. Eve geldiği günlerde de mutlaka bir ya da iki arkadaşını da misafir olarak getirir.

Rahşan, canı sıkkın bir şekilde hava almak için sahile yürümeye karar verir. Dönüşte akşam yemeği için bakkala gidip birkaç öteberi alarak eve dönerken, sık sık kahve içmeye gittiği Alman komşusu Doris, sigara içmeye çıktığı balkonundan Rahşan’a seslenir. Yandaki üç katlı evin zemin katında oturan Doris, Rahşan’ın moralinin bozuk olduğunu fark edince evine kahve içmeye davet eder. Üç yıl önce Sedat adında bir mühendisle evlenerek Türkiye’ye yerleşen Doris, bu mahalleyi çok sevmiş ve Anter ailesine komşu olmuştur. Rahşan pikabının bozulduğunu anlatır. Doris ile önceki konuşmalarında Sedat’ın Yusuf adında bir arkadaşının olduğunu ve İstanbul’a ilk geldiğinde onlara çok yardımcı olduğunu Rahşan’a anlatmış, “Onun sayesinde İstanbul’u çok çabuk öğrendim” demiştir. Doris, “Bize gelsene, bak Yusuf da burada, beraber bir kahve de içeriz, hem belki pikabını da tamir eder” deyince, Rahşan buna çok sevinir ve teklifi kabul eder.

Sokakta Doris ile konuşmalarına kulak misafiri olan Yusuf, Rahşan’a pikabın neden bozulduğunu sorar.

Bana ne tür plaklarımın olduğunu sordu. Beethoven, Mozart, Brahms gibi müzisyenleri dinlediğimi ama çok fazla plağımın olmadığını söyledim. Pikabı dayımın Almanya’dan gönderdiğini, benim için kıymetli olduğunu anlattım. Teknik Üniversite radyosunu dinlemeyi sevdiğimi, senelerdir bu radyoyu takip ettiğimi söylediğimde güldü. Neden güldüğünü sorunca, “Radyo yayını yapan ekiptenim” dedi. Çok şaşırdım ve çok sevindim.

Yusuf, pikabın iğnesi kırıldığı için kolay tamir edilemeyeceğini, bir başka çare bulacağını söyler. Rahşan, kahvesini içtikten sonra evden pikabı alıp Yusuf'a verir. Bir sonraki gün Doris, Rahşan'a telefon açarak ona hiç beklemediği bir teklifte bulunur.

Ertesi gün bize gelmek istediklerini söylediler. Ben farklı bir duruma yormadım tabii, "Olur" dedim. Kapıyı açtığımda Yusufu elinde yeni bir pikap, birkaç klasik müzik plağı ve bir çiçekle görünce şaşırdım ama evimize herkes girip çıktığı için tuhaf gelmedi. Adam kibar ve ilk defa ziyaret ettiği bir eve çiçekle gitmek zarif bir davranış, diye düşündüm.

Bir süre sonra Yusuf da bize gidip gelmeye başladı. Babam o sıralarda Çanakkale'deki sürgünden yeni dönmüştü. Teyzemin kızı Dilvin de sık sık bizde kalıyordu ve yaşı benden büyüktü. Annem, Yusuf'un neden bu kadar sık gidip geldiğini sorunca "Herhalde Dilvin içindir" diye yanıt verdim. Yusuf, benden 15 yaş büyük ve aklımın köşesinden geçmiyor tabii. Üç-dört ay böyle devam etti.

Bir gün Fenerbahçe Koyu'na arabasıyla gittik. Bana "Senin ne kadar güzel bir boynun var, kaz gibi" dedi. Biraz utandım, biraz sustu ve bana "Rahşan benimle evlenir misin?" dedi. Çok şaşırdım, hem benzetmesi komik geldi hem de evlilik teklifi beklemiyordum. "Olmaz" diye cevap verdim. Politikadan, bizim evin atmosferinden çok farklı bir insandı. Makam arabası olan, fabrika kurucusu olan bu adamı aile fotoğrafımın içine oturtamıyordum bir türlü. "Babam kabul etmez" dedim ve önünü kesmeye çalıştım.

Rahşan, aradaki yaş farkının bir engel olduğuna ve ailesinin buna ikna olmayacağına inanır.

Yusuf, Sivaslı matematik öğretmeni bir babayla ev hanımı, Çerkes bir annenin on çocuğundan biridir. Kardeşler arasında babasının özelliklerini ve matematikçi yönünü en

fazla taşıyan çocuktur. Babası öldükten sonra evin tüm sorumluluğu genç bir mühendislik öğrencisi olan Yusuf'a kalır. Beşiktaş'ta üç katlı ahşap bir evde annesi ve kardeşleriyle birlikte yaşar. Rahşan'ın anlatımına göre Yusuf çocukken sokakta kardeşleri ve arkadaşlarıyla futbol oynarken genelde kaleci olurmuş.

Yusuf, kalede topu beklerken bile zamandan tasarruf için toprak zeminde problem çözecek kadar matematiğe aşık-mış. Sırf paketinin üzerinde matematik formülleri çözecek kadar boş yer var diye Yeni Harman sigarası içermiş. Bu, onun en büyük alışkanlıklarından biriydi.

İyi bir kaleci olamasa da, Teknik Üniversite'yi ikincilikle bitiren Yusuf, çok başarılı bir mühendis olur. Rahşan, "Hoş, kendi halinde, kimseye zararı olmayan, sade bir insandı" sözleriyle tanımladığı Yusuf'u reddeder ama hem Anter'in kısa süre sonra evden gidecek olması hem kurduğu birçok planının suya düşmesi hem de belirsiz geleceği, misafiri eksik olmayan bu evde artan sorumluluğu nedeniyle kafası iyice karışır. Babasının hapis ve sürgün halleri, beşik kertiğiyle sözlülük süreci ve finalinde maruz kaldığı hakaretlerden dolayı Rahşan, yıprandığını söyler. Evlilik teklifini reddeder ama ikilemde kalır.

Rahşan, Yusuf'un teklifinden annesine bahsetmez ama Doris, Hale'ye de durumu açar. Doris, Hale'nin olumlu yaklaşacağına inanır ama Hale'nin cevabı da çok kesin bir şekilde "Hayır" olur. Anne ve kız hayır dese de Yusuf teklifinden vazgeçmez ve Doris aracılığıyla teklifinde ısrarcı olduğunu Rahşan'a iletir.

Doris, Yusuf'un iyi bir mevkiye sahibi olduğunu, rahat bir hayat yaşayacağını söyler ve Rahşan'ı ikna etmeye çalışır. O da "karmaşa" olarak tasvir ettiği ailevi sorunlardan uzaklaşmak için evliliği bir çıkış yolu gibi görmeye başlar.

Rahşan'ın ikna olmaya başladığını gören Doris, şansını Hale'den yana bir kere daha denemeye karar verir ama Hale bu sefer de Rahşan ve Yusuf arasındaki 15 yaş vurgusunu öne çıkararak yine reddeder. Doris, Rahşan'ın gönlü olduğunu söyleyince Hale, karşı çıkacağından emin olduğu için Musa'ya durumu anlatır.

Annemin beklentisinin aksine, babam ses çıkarmadı ve “Kızım ne isterse o olur” diye yanıt verdi. Tabii babamın yanıtı annemin tepkisine neden oldu. Son zamanlarda tartışmanın ve gerilimin eksik olmadığı evimizdeki ortamdan bunalmıştım, sükunete ihtiyacım vardı. Yusuf çok dingin bir insandı ve ben de hayatımı dinginleştirebilirim diye düşündüm.

Evimizin içi her zaman kalabalık olurdu, misafir hep vardı; ne özel hayatımız olabilirdi ne mahremiyeti kalıyordu evimizin. Sıkılmıştım yani, kendim içim bir hayat istedim, çünkü evimiz, hayatımız gül bahçesi değildi. Bütün yaşanan şeylerin maddi ve manevi bir faturası bir şekilde karşına çıkıyordu. Aslında hiçbir şeye sahip olamıyorsun, ne evine ne yatağına ne çayına... Yani ev herkese açık bir misafirhane gibiydi. Otur, bulaşık yıka, yemek yap, evi sil, süpür, annen işe gitsin, su faturasını öde, elektriği öde, annem çalıştığı için bütün işler benim üzerimde. Artık bir zaman sonra bıkmaya başlıyorsun. Babam hapisten çıktıktan sonra günde 10-15 kişi, sabit evde kalan en az üç kişi oluyordu. Babamın bize ayıracak çok fazla zamanı olmadı maalesef. Bir yerden sonra, hele genç kafayla “Ne oluyoruz ya, ne olacak benim hayatım?” diye düşüncelere sevk oluyorsun haliyle. Gelgitler yaşadım o zaman. Kabul etmeye karar verdim. Yaşadığım beşik kertmesi olayından sonra babam karışmadı, annemse hem aradaki yaş farkından hem de Yusuf'un tek böbrekli olmasından dolayı hiçbir zaman ikna olmadı ve

evliliğime karşı çıktı. Zaten çok flörtüm de olmamıştı. Biraz inat, biraz bıkkınlık derken evliliği bir çözüm gibi gördüm.

Musa, evlilik kararı konusunda Rahşan'a müdahale etmese de damat adayı Yusuf'u iki konuda uyarır: "Evladım, benim kızım şımarıktır, başa çıkamayabilirsin. Bir de ben siyaseten sorunlu bir insanım, devletin gözünde mimli biriyim, bu durum ilerde sana da yansiyabilir." Buna karşılık Yusuf, her haliyle Rahşan'ı kabul ettiğini söyler ve bu uyarıların pratikte karşılığının olmayacağına inanır. Olsa bile Rahşan'ı sevdiği için üstesinden gelebileceğini anlatır.

İsteme ve nişan faslıyla birlikte çok hızlı bir şekilde düğün hazırlıklarına başlanır. Rahşan'ın tüm çeyizleriniyse Kamuran ve Celadet Bedirhan'ın kız kardeşi Meziyet Çınar üstlenir.

Meziyet Teyze, sözlendiğimi duyunca, çeyizimin tekstil ürünlerini bana hediye olarak aldı. Perde, çarşaf, örtü, havlu, ipek ne lazımsa, her şeyi benim için Amerika'dan ısmarladı, gelinliğimin kumaşını bile oradan istetti.

Çocukluğunda önemli bir yeri olduğunu söylediği Meziyet Çınar ile ilgili şu anekdotları aktarıyor Rahşan:

Kamuran ve Celadet Bedirhan'ın kız kardeşi olan Meziyet Teyze, anneannemin kuzeniydi. Fransa'dan akrabaları geldiğinde hep beraber bize ziyarete gelirlerdi. Meziyet Teyze, İstanbul'da yaşadığı için bize çok sık gelirdi, her yaz mutlaka Pendik tarafına pikniğe giderdik. Çok güzel yemekler yapardı, midyeli pilavı ünlüydü. Çok kiloluydu, tek başına yürüyemezdi; evinde bakıcısı vardı, bize arabayla gelirdi, erkek bakıcısı kolunun altına girer o destekle zor yürürdü ama yine de anneanneme, bize sık gelirdi. Çocukluğumun önemli aktörlerinden biriydi. O da hayvanları çok sevdi, ilginç hayvanları vardı, beni çok sevdiği için çinçila-

sını bana vermişti. Bir de daha sonra ona Afrika Kargası hediye geldi, onu da bana verdi. Günlük taze et yiyordu hayvan, her gün onun için kasaba gider, taze et alırdım. Çok güzel bir kuştu, kafesi açtığımızda bile omuzlarımıza konar, ismimizle seslenirdi. Çok kıymetliydi o hayvan, Çanakkale'ye babamı sürgünde ziyaret etmeye gittiğimizde onu komşumuz Doris'e bıraktık. Doris de hayvanın kafesini bahçeye bırakmış, kapıyı açınca hayvan uçup gitmiş, bir daha da gelmedi.

Bir dönemin sonu

Aile arasında söz kesildikten sonra, evlilik tarihi için gün alınır ve büyük bir hızla düğün ve ev hazırlıkları yapılır.

Musa, kızının çocukluğundan beri Rahşan'ın uzun saçlarını Kapalıçarşı'dan ona özel aldığı fil dişi tarağıyla tarayıp örmeyi çok sever. Zaman buldukça kızının saçlarını taraması, baba-kız her konu hakkında ettikleri sohbetler, Musa'nın en sevdiği şeylerin başında gelir.

Babam hep derdi, bir kızın en güzel mücevheratı saçlarıdır diye. Benim de uzun, düz, güzel saçlarım vardı. Ne annem ne de babam kesemeye kıyamamıştı.

Nişanlandıktan sonra Yusuf'un "Biliyor musun, ben kadınlarda kısa saç severim" sözünü, babasının çok sevdiği saçlarını kesmeye kıyamadığı için Rahşan duymazlıktan gelir.

"Senin gibi uzun boyunlu bir kıza kısa saç çok yakışır, beni kırmamı istemiyorum. Düğünümüzde seni kısa saçlı görmek istiyorum" dedi. Arada kaldım ama kocam olacak sonuçta, bu isteğini yerine getirmek zorundaymışım gibi hissettim nedense. Hem o yıllarda kısa saç modası yaygın olduğu için, "Olabilir mi?" diye düşündüm. Evlene-

cektik madem, müstakbel eşimin bu isteğini yerine getirmekte sakınca görmedim. “Babam da bir şey demez” diye düşündüm.

Yusuf ile çıktıkları bir gün, bir kuaförün önünden geçerken Rahşan, Yusuf’a jest yapmak ister. Saçlarını kestirmeye karar verdiğini söyleyip model konusunda fikir vermesini ister.

“Güzel boynunu ortaya çıkaracak kadar kısa olmasını istiyorum” dedi. Ben de belime kadar uzanan uzun saçlarımı oracıkta kısacık kestirdim. Ama Yusuf’u mutlu eden bu kararın babamı bu kadar üzeceğini hiç tahmin etmemiştim.

Rahşan, akşam eve geldiğinde yeni saç modelini büyük bir hevesle anne ve babasına gösterdiğinde Musa âdeta yerinde donup kalır.

Babam, bal rengi, düz, uzun saçlarımı kestiğimi görünce çok üzüldü, hiçbir şey diyemedi. Yusuf da vardı yanımda. Şöyle bir baktı, gözleri doldu resmen. Sonra bana döndü ve “Sen asıl şimdi benden gittin kızım” dedi kırık kalple. Üzgün halde başını benden çevirip yanımdan ayrıldı, bakışlarından ne kadar sukutuhayale uğradığını anladım. Çok üzül müştüm çok, saçımı kestiğime de çok pişman oldum.

Mardin’de doğan, öğrendiği kadın terziliğini 25 yaşındayken Beyoğlu’nda kurduğu atölyede ilerleten, diktiği gelinliklerden biri gazetelerde çıkınca adı duyulan, sanatçılara diktiği kıyafetlerle ünlenen “sosyetenin terzisi” modacı Suat Aysan, Hale Anter’in yakın arkadaşıdır. O güne kadar Hale ve Rahşan’ın birçok elbisesini de o dikmiştir. Meziyet Çınar’ın Amerika’dan istettiği saten kumaş ve tülle dar ve uzun modelli gelinliği Suat Aysan, Rahşan’a diker. Nikâh şekerlerini de Rahşan arkadaşlarıyla birlikte hazırlar.

İki ay gibi kısa bir süre içinde Yusuf ile 700 davetlinin olduğu sade bir nikâh töreniyle 1968'in 12 Temmuzunda evlendik.

Genç çift balayını geçirmek üzere Çanakkale, Pamukkale, Kuşadası, Bodrum, Marmaris'e giderler. Otelde yaşadığı bir durumla annesinin kadar haklı olduğunu düşünerek ilk defa pişmanlık duygusuna kapılır.

Pamukkale'de kaldığımız otelde Avusturyalı bir çift vardı. Bana Yusufun kaçınıcı eşi olduğumu sorduklarında çok yadırgamıştım. Türkiye'de çok eşli evliliklerin olduğunu duymuş, bizi de öyle bir çift sanmıştı. Ben çığlık attım resmen, Yusuf Almanca konuştu ve ilk evliliğimiz olduğunu söyledi. İşte o sırada Yusuf gözüme yaşlı göründü.

Rahşan ve Yusuf, evlerini Suadiye'de, Hale ve Musa'nın evine yakın kiralamaya da Anter ailesinin evinde artık hiçbir şey eskisi gibi olamayacaktır.

Ben evlendikten sonra Anter ve Dicle de gitti ve ailenin çözülüşü sanki benim evlenmemle başladı.

68 Öğrenci Hareketi ve Anter'in gidişi

1961 darbesinin ardından 10 Ekim 1965'te yapılan genel seçimlerde Adalet Partisi yüzde 53 oyla tek başına iktidar olur. O seçimde büyük bir sürprizle meclise ilk defa sosyalist bir parti girer: Türkiye İşçi Partisi 53 ilde aday göstererek aldığı yüzde 3'lük oyla 15 milletvekili çıkarıp mecliste grup kurar.

TİP'in meclise girmesi, üniversite tabanında da etkili olur ve sosyalist öğrenciler Fikir Kulüpleri Federasyonu'nda örgütlenmeye başlar. 1968'de Fransa'da başlayan öğrenci hareketi, Türkiye'deki öğrenci hareketini de etkiler. Üniversite-

lerde reform talebiyle boykot yapan öğrenciler Haziran ayında İstanbul Üniversitesi'nin bazı fakültelerini üç hafta boyunca işgal eder. Bu eylemler, Ekim ayında ODTÜ'ye de sıçar.

Uzun yıllardan beri her adımı takip edilen Musa Anter 1965 seçimlerinden sonra TIP'le devam eden ilişkisi ve Kürt meselesinin tarihsel boyutuna değinen yazıları nedeniyle daha çok dikkat çekmeye başlar. TIP'e karşı bağımsız aday olarak girdiği seçim yarışını kaybetmiş olsa da, TIP'le iletişimi kopmaz ve yazılarıyla sosyalist cenahta adı öne çıkmaya başlar. Hem çevresindeki Kürt öğrenciler hem de sol, sosyalist Türk öğrenciler, onunla yakın diyaloga geçerler.

Türkiye'de siyasi atmosfer hareketlenirken Anterler'in Suadiye'deki evi bu dönemde de MIT'in yakın takip ettiği yerlerden biri olur. Suadiye'deki evine gelen konuklar arasına Yılmaz Güney, Deniz Gezmiş, Ömer Ayna, Hüseyin Cevahir gibi isimler de dahil olmaya başlar. Ama bu sefer Musa ile birlikte oğlu Anter de MIT'in radarına takılır. İstihbarat raporlarında Anterler'in evi için kullanılan "Kürdistan'ın İstanbul'daki elçilik binası gibi" tabiri bu dönemde kaydedilir. Musa da 1950'lerde yazdığı *Birîna Reş (Kara Yara)* adlı Kürtçe piyesinden dolayı yargılanmaya başlar.

Türkiye, 1952'de NATO'ya katılarak Kore'ye asker gönderdi. ABD Donanması'nın Akdeniz'deki 6. Filosu'na bağlı gemiler 15 Temmuz 1968 tarihinde Dolmabahçe'ye, İTÜ yurtlarına yakın bir yerde demirler. Öğrenciler, gemilerin gelişine karşı protesto düzenleyince olaylar çıkar. Polis, Gümüşsuyu'ndaki öğrenci yurtlarını basar, Vedat Demircioğlu adındaki öğrencinin polisler tarafından pencereden atıldığı iddia edilir. Bir hafta sonra Demircioğlu hayatını kaybedince, Deniz Gezmiş'in öncülük ettiği üniversite öğrencileri Dolmabahçe'ye yürüyüşe geçer. Nişantaşı Üniversitesi'nde mimarlık bölümü birinci sınıf öğrencisi olan Anter de üniversite'deki öğrenci hareketinde oldukça aktiftir ve Amerika filosu-

na karşı yapılan bu eylemlerde üniversitelerdeki Kürt öğrencilerle birlikte ön saflarda yer alır. Bu eylemler sırasında protestocular birçok Amerikalı askeri denize atar. Olaylarda birçok öğrenci yaralanır, onlarcası gözaltına alınır, Anter gözaltına alınmaktan şans eseri son anda kurtulur. Anter'in okuldaki siyasi faaliyetleri dikkat çekmeye başlamışken, evin küçük oğlu Dicle iyi bir futbolcu olma yolunda ilerlemektedir.

1966-1975 yılları arasında TIP'in Kocaeli Senatörü olan Fatma Hikmet İşmen, Musa'ya, Anter'in isminin tutuklanacaklar listesinde yer aldığı haberini verir. Oğluyla ilgili bu duyumu onu huzursuz eder. Yaşadığı gözaltıların birinde bir istihbarat görevlisinin kendisine söylediği "Üniversitelerde her gün olaylar oluyor, bir sürü öğrenciyi gözaltına alıyoruz. Dua et, soyadı Anter ve baba adı Musa olan öğrenciler elimize geçmesin" sözleri uyarıdan öte açık bir tehdittir. Cezaevlerinde gördüğü işkencelerin, mahkemelerde yaptığı savunmaların, yazılarının ve siyasi faaliyetlerinin faturasının eşi ya da çocuklarına çıkartılması Musa'nın isteyebileceği en son şeydir.

Rahşan'ın evdeki yokluğuna alışamamışken, Anter'in katıldığı eylemlerden dolayı peşine polisin takılmış olması Hale'yi ve Musa'yı kaygılandırmaya başlar. Cezaevlerinin yollarında büyüyen çocuklarından birinin aynı çileyi çekme ihtimalini düşünmek bile ikisinin en büyük kâbusu olur. Güvenlerini sağlamak için gerekirse onlardan uzak kalmayı göze almaya hazırdırlar.

O yıllarda Hale'nin Almanya'da ticaretle uğraşan kardeşi Metin, işi nedeniyle Türkiye'yi sık sık ziyaret eder. Kardeşi Dicle gibi Anter de iyi bir futbolcudur ve o yıl profesyonel ligde oynamaya başlamak üzeredir. Profesyonel bir futbolcu olmak üzereyken, öğrenci hareketindeki rolünden ötürü kara listeye alındığını, anne ve babasının güvenliği için onu temelli olarak yurt dışına gönderme planı yaptıklarından habersizdir.

Annemler, Metin dayıma, Anter'in durumunu anlatınca dayım sanki işi varmış gibi İstanbul'a geldi. Abimin pasaportu hazırlandı ve dayım abime "Dönüşte bana eşlik et, gel birkaç hafta Almanya'da bana misafir ol, hem biraz hava almış olursun" dedi. Abim de birkaç haftalık bir tatilin iyi geleceğini düşündü, kabul etti ama sadece birkaç hafta kalacak sandı.

Anter, hayatını futbolcu olarak sürdürmeyi planlarken, Almanya'dayken, Türkiye'ye dönerse tutuklanacağını öğrenir.

23'ler davasında İstanbul ve Ankara'daki askerî cezaevlerinde birlikte hapis yattığı İbrahim Mam Hıdır, Ghazi Duze-yi, Nejat Remzi, Fuat Derviş, Talat Şerif Muhtar, Sait Abdurrahman, Cemal Alemdar ve Firuz Felahat Hayret adındaki Iraklı ve İranlı Kürt öğrenciler, tahliyelerinin ardından sınır-dışı edilip ülkelerinde idamla yargılanacakken, beş yıl önce İsveç'e kaçmalarına yardımcı olan kişilerden biri de Musa olur. Almanya'da daha fazla kalamayacağını anlayan Anter, babasının tavsiyesi üzerine İsveç'e gider, Musa'nın hapishane arkadaşı Cemal Alemdar, Anter'in İsveç'e iltica edip oturma almasına yardımcı olur.

Yeni hayata alışmak

Balayından sonra yaş farkını düşünmemeye çalışsa da evlendiği ilk günden itibaren nedenini bilemediği bir pişmanlık duygusu Rahşan'ı sarmaya başlar. Yusuf ise Rahşan ve ailesinin birbirlerine düşkünlüklerine hem şaşırır hem de Rahşan'ın deyimiyile onu ailesinden "kıskanmaya" başlar.

Evlendikten sonra beni ailemden bile kıskanmaya başladı. Onlarla görüşmemi istemedi. Eşimin babamla iletişimi hep mesafeliydi. Ben babamın biricik kızıydım, beni çok severdi ama evliliğime karışmadı, çünkü aramızda bir kırgınlık olmuştu. Yine de onun küçük kızıydım ve bana sevgisi hiç

değişmedi. Babam çok güzel yemek yapardı, evlerimiz de birbirine çok uzak değildi. Yaptığı yemekten bize de getirirdi mutlaka. Eşim, o durumdan bile rahatsız olduğunu göstermeye başladı. Anne ve babamın bana düşkünlüğünü garipsiyordu, anlamıyordu.

Rahşan bir yıl sonra anne olur. 1969'da büyük oğulları Baran, 1970'te ise Erşan doğar. Yusuf, daha çok işiyle çok meşgul olurken, evi çekip çevirmek Rahşan'a kalır.

Alanında oldukça başarılı bir mühendis olan Yusuf, fabrika kurmak isteyen iş insanlarının aradığı Türkiye'nin en önemli elektronik mühendislerinden biri olur. Pimaş adlı fabrikanın müdürü olan Yusuf, işleriyle fazlasıyla meşgulken, Rahşan çocuklarıyla beraber anne ve babasını sık sık ziyaret eder. Yusuf'un kayınbabası ve kayınvalidesiyle iletişimi çok derine inmese de onlara karşı saygıda kusur etmez. Politikadan uzak durduğu için kayınpederinin siyasi misyonunu da dert etmez.

"Ben teknokratım" derdi. "Politikayla işim yok benim. Kapital sistemin içinde, patronlara beraber fabrika kuruyorum. Bu yüzden politikaya girmem, çünkü ben size bakmak zorundayım" derdi.

Birkaç yıl sonra Sabancılar, Adana'da kurulacak PILSA fabrikası için Yusuf'a iş teklifi yapar. Oldukça cazip bir tekliftir ama Adana'ya taşınmaları gerekecektir. Annesinden, babasından, İstanbul'dan uzak düşmek Rahşan'ın hoşuna gitmese de daha iyi imkânlar sunulacağı için Adana'ya taşınmayı kabul eder.

Doğup büyüdüğü bahçeli evlerden farklıdır Adana'da yaşayacakları ev. Şirketin üst düzey çalışanlara tahsis ettiği büyük, korunaklı ve lüks apartman dairesi, şehirde geçirecekleri birkaç yılda ikametgâhları olur.

Hale, yeni bir şehirde yeni bir hayata başlayacak olan kızı, torunları ve damadını yalnız bırakmaz. Evin dayanıp döşenmesinde, Rahşan'ın yeni ortama uyum sağlamasında Hale'nin katkıları çok olur. Bu ziyaretler sırasında Hale ve damadı arasındaki soğukluk da giderek azalır.

Anter'in gidişinin ardından, Mehmet Güneş Şahiner adında Dersimli bir öğrenci, Doğu davasıyla ilgili çıkarmayı düşündüğü bilimsel bir aylık dergi için Musa'dan yazılar yazmasını ister. O da, derginin "sol bilimsel" olması koşuluyla bu teklifi kabul eder. Yayın hayatına sadece iki ay devam edebilen derginin ilk sayısı 1 Aralık 1969'da yayımlanır. Mihri Belli, Ankara Üniversitesi'nde "Millet Gerçeği" başlığıyla Kürt meselesinin nasıl çözüme kavuşacağıyla ilgili konuşmasından dolayı tutuklanınca, bir tavır olarak derginin ilk sayısında Belli'nin konuşmasına yer verirler. Musa da derginin ilk sayısında Kürt diliyle ilgili bir makale yazar ve yazısında Kürt sorunu konusunda Leninist çözümler önerir. Musa Anter hatıralarında, bu derginin, Kürt sorununa "ilk defa sosyalist bir açıdan yaklaştığını" söyler ve derginin kapağında "Yaşasın Kürt-Türk Kardeşliği" spotunun yer aldığını belirtir.

İkinci sayıdan sonra kapatılan derginin yazı işleri müdürü Mehmet Güneş Şahiner tutuklanır. Musa da bir süre sonra İstanbul'daki işçi hareketleri bahane edilip tutuklanarak Ankara'ya götürülür.

1970 yılında, tüm aileyi derinden sarsan acı bir olay yaşanır. Rahşan'ın anneannesi Hidayet Zapsu, kızı Jale'nin Yeni Levent'teki evinde kalp krizi geçirerek hayata veda eder. Hidayet, Karacaahmet Mezarlığı'ndaki aile kabristanında eşi Rehmi'nin yanında, toprağa verilir.

Yakılan roman

Rahşan evlenmeden önce babasının cezaevi anılarından yola çıkarak yazdığı romanın büyük bir bölümünü temize geçirir. Kalan çok az bölümün yazılı nüshasını da aynı dosyaya koyarak zaman buldukça daktilo eder ama iki çocuğu doğduktan sonra Adana'ya taşınmasıyla uzun bir süre buna ara vermek zorunda kalır.

Musa gözaltına alındığı her seferinde eve yapılan baskınlarda şüpheli görülen her yazıya ve kitaplara da el konulur. Rahşan bu durumu, “Herhalde babamla ilgili en büyük arşiv polisin elindedir” sözleriyle özetliyor.

Babasının daktiloyla temize geçirmeye başladığı romanının büyük bölümü, farklı yazıları ve öyküleriyle beraber tüm belgeleri bir dosyanın içinde muhafaza eder. Geriye, romanın bir editörün elinden geçmesi ve öykülerle beraber basılması işi kalır. Musa bunun için uygun bir yayınevi arayışındayken 12 Mart 1971 darbesi olur. Önceki darbede olduğu gibi bu sefer de Musa hakkında çıkarılan yakalama kararı radyodan öğrenilir.

Muhtıradan sonra yapılan yayınlarda Musa Anter ve birçok arkadaşı için Diyarbakır Örfi İdare Komutanlığı'na teslim olması yönünde komutanlık emriyle hazırlanan ilanlar anons edilir. Bunu duyan Musa, Ziverbey'de bulunan MİT merkezine teslim olmadan önce eşine ve çocuklarına belge ve yazılarını güvenli bir yerde saklamalarını tembihler. Teslim olan Musa, Piyade Alayı Hapishanesi'ne götürülür. 33 ay sürecek tutukluluğunda, bu sefer DDKO olarak bilinen Devrimci Doğu Kültür Ocakları ve T-KDP (Türkiye Kürdistanı Demokrat Partisi) davasından yargılanacaktır.

Musa Anter, hatıralarında bu hapishanenin de ana baba günü olduğunu anlatır ve manzarayı “Bine yakın tanıdık arkadaşla esir kampına doldurulmuş gibiydik” sözleriyle tarif

eder. DDKO davasından tutuklananlar arasında İsmail Beşikçi, Canip Yıldırım, Mehdi Zana, Edip Karahan, Mehmet Emin Bozarslan, Tarık Ziya Ekinci gibi isimlerin de olduğu doksanı aşkın kişi vardır.

Bu davayla ilgili mahkeme tutanağında, “Sanık Musa Anter’in evinde aramada zapt olunan Irak uyruklu İsmet Şerif Vanlı’nın gönderdiği Kürtçülük faaliyetleriyle ilgili Kürtçe mektubu” ve DDKO’nun tüzüğü tutuklanma gerekçesi olarak gösterilir

Iddianamede şu ifadelere yer verilir:

Devletin yapıcı unsuru olan ve manifaktörünü teşkil eden şahsiyetini bozmak için ayrı ayrı bir Kürt halkı vardır demek, türk milletinin asli unsurunu teşkil eden Türkiye Cumhuriyeti Anayasası uyarınca bir tefrike tabu tutulamayan ve Türkiye’de yaşayan bütün şahıslardaki gaye birliğini, kader birliğini, sevgiyi, müşterek yaşama azmi ve gücünü yani milli duygusunun yağıcı, birleştirici, psikolojik vasfını tahrip etmekten başka bir mana taşımadığını, özlüce türk milletinden ve Türk halından ayrı ve bunun dışında bir Kürt halkının varlığını iddia edilmek suretiyle milli duygu ve düşüncelerin akını topraklarda müşterek yaşama arzu ve inancının yok edilmesi böylece Kürt milletçiliği ve Kürtlük şuurunun aşılansak türk topraklarının parçalanıp, doğuda bir kürdistan devletinin kurulmasının gerçekleştirilmesi gayesinin güdüldüğü hiçbir tereddüte yer vermeyecek dercede vazıhtır. Gaye tamamıyla devletin bütünlüğünü parçalamak ve doğuda kürdistan devletini kurmaktır. (Iddianamede yazıldığı gibi eklendiği için yazım hatalarına müdahale edilmemiştir – Hatice Kamer)

Musa, Piyade Alayı Hapishanesi’nden, Diyarbakır Hapishanesi’ne gönderilir, diğer yandan evdekileri de bir telaş sarar. Dicle babasına ait yazılı ne kadar nüsha, kitap, belge var-

sa, her şeyi toplayıp bir çuvala doldurur ve saklayacakları güvenli bir yer arayışına girer. Askerin dikkatini çekmeyecek, politikayla ilgisi olmayan bir yer bulması gerekir ve aklına, ünlü bir fabrikatörün oğlu olan çocukluk arkadaşı gelir.

Dicle'nin çok sevdiğimiz bir arkadaşı vardı, tek çocuk, o da bir villada otururdu. Babam tutuklanmış o sırada, anem de ne yapsın, babamın yazıları var, canları isterse bizim okul kitaplarını bile o aramalarda toplayıp götürüyorlardı. Dicle, arkadaşına rica ediyor, "Babamın kitapları var, sizde saklayabilir miyiz?" diye. Çocuk da ailesinden gizli kabul ediyor.

Dicle, babasının belgelerini olduğu çuvalı götürmek için havanın kararmasını bekler. Evlerine çok yakın olan arkadaşının villasına gittiğini kimsenin görmemesi hayati derecede önemlidir. Anne, babası şehir dışında olan arkadaşı, torbayı evin bodrumunda saklayacağını söyler, Dicle de kimsele görünmeden, arkadaşının açık bıraktığı arka kapıdan evin bodrumuna torbayı bırakır.

Çocuk da bunu yaparak büyük bir risk aldı ama bu ünlü ailenin evini aramak kimsenin aklına gelmez diye düşündük. Tehlike geçinceye ya da daha uygun bir yere bulununca ya kadar belgelerin güvende olduğunu bilmek hepimizi rahatlatmıştı.

Muhtıradan sonra bir pazar günü sokağa çıkma yasağı ilan edilip evlerde arama yapılacağı söylentisiye yeni bir huzursuzluğun başlangıcı olur. Belgeleri evinde saklayan arkadaşları da bu söylentiden haberdar olur ve paniklemeye başlar. Evinde yasadışı herhangi bir yazı, kitap veya nesne bulunan herkesin gözaltına alınacağı iddiası endişesini korkuya çevirir. Asker emeklişi babasının böyle bir durumdan haberdar olması halinde çok daha kötü şeylerin yaşanacağını dü-

şünüp harekete geçer. Anne ve babası dönmeden, Dicle'nin bodrumda üzerini kapatarak sakladığı torbayı odasına götürür. Torbadaki tüm kâğıtları sobaya doldurur ve kibriti çakar. Böylece büyük bir sorundan kurtulmuş olur ama bunu yaparken Musa'nın bin bir güçlkle bir araya getirmiş olduğu anılarını da yok ettiğini fark edecek durumda değildir.

Ertesi gün belgeleri sobada yaktığını Dicle'ye anlatırken o kâğıtların ne kadar kıymetli çalışmalar olduğundan bihaberdir. Bu haberi duyan Dicle'nin dünyası başına yıkılır ve çaresizce durumu ablasına anlatır. Rahşan, babasının ölümü kadar onu üzen bir diğer şeyin, sobada yakılan anıları, öyküleri ve romanı olduğunu ifade ediyor.

Mesela sadece belge değil, yılların birikimiydi giden. O hikâyelerde babam bir lağım faresini nasıl eğittiklerini, hücreden hücreye nasıl bilgi taşıdığını hikâye şeklinde anlatmıştı, çok güzel anlatmıştı, hem bir tarih kitabıydı hem de çok etkileyici bir roman. Hâlâ aklıma geldikçe içim sızlar. Cezaevinden çıktıktan sonra bu kötü haberi duyan babamın dünyası başına yıkıldı âdeta.

Musa, savunduğu fikirler yüzünden hep sakıncalı bir isim olur, defalarca girdiği cezaevi, siyasi fikirleri eşi ve çocuklarının yaşamını da derinden etkiler. Yaşadıkları baskılar nedeniyle hiçbir zaman tam bir aile olamazlar. Rahşan, “Evimizde her zaman ailenin bir ferdi eksik kaldı” sözleriyle bu durumu özetliyor.

Yaşadığı siyasi baskılar yüzünden babamın çocuklarının da bu ülkede güven içinde bir hayat sürdürmesine olanak kalmadı. Çünkü bizim üzerimizden babamı tehdit ediyorlardı. Çünkü ailecek hepimiz devamlı takip altındaydık. Bu yüzden de babamın telkini ve isteği üzerine tüm aile fertleri farklı tarihlerde İsveç'e göç etmek zorunda kaldık.

Musa, 12 Mart 1971 Mart muhtırasında DDKO davasından tutuklandığında 2,5 yıl hapis yatar ve o süreçte Hale'ye cilt kanseri teşhisi konur. Uzun bir tedavi süreci başlayınca sık sık hastanede yatmak zorunda kalır ve Dicle evde yalnız kalır.

Diyarbakır'da hapiste olmasına rağmen Musa'nın Suadiye'deki evi, eşi ve oğlu sürekli gözetim altındadır. Hale hastaneye yatacağı günlerde, artan hırsızlık olayları nedeniyle Dicle'yi evden çıkmaması için tembihler.

Çünkü eve devamlı hırsız giriyor. Eskiden hep kumaş alınıp, kıyafetler özel dikilirdi. Annemin sandığında ipek kumaşları vardı, o sandıktaki çeyizler, kumaşlar hepsi tek tek gitti. Hırsız girer diye, Dicle zavallım burnunu dışarıya çıkaramıyordu. Ama neyse ki, arkadaşları onu yalnız bırakmıyorlardı.

Rahşan, annesi ve kardeşinin evde olmadığı zamanlarda, birçok defa birilerinin eve girip ortalığı dağıttığını, şüpheli gördükleri her şeyi aldıklarını söylüyor.

O tarihlerde Türkiye'de televizyon yeniydi. Haftada iki gün yayını vardı. Teyzemin evinde televizyon var, yayın saatinde Dicle'yi arıyor teyzem "Gel, bir saat televizyon izle, bir saatte bir şey olmaz" diyor. Ama yanılmış tabii, hırsızlar kapıda nöbet tuttukları için yarım saat bile yeter onlara! O bir-iki saatlik yoklukta, annemin bin bir masraf ve zorlukla Dicle için hazırladığı valizleri, kıyafetleri, Dicle'nin evdeki tüm plaklarını, her şeyi çalmışlar, sadece onun değil, arkadaşlarının ödünç verdiği plaklar da gitti. Ev her dakika takip altında ve bir an boş bulunca eve girip şüpheli gördükleri her şeyi almış polisler, bir anda soyulduk yani. Soyulmakla kalsak iyi, düşünebiliyor musun, portakalları kesip kesip tavana atmışlar, tavanlarda portakal izleri... Han-

gi hırsız bunu yapar? Gazozları alıp tavana fişkırtmışlar, yani her garip, şüpheli gördükleri şeyleri götürüp, evi dağıtıp tahrip de ediyorlar.

Biz bu hırsızlıklar ve evde yapılan tahribatlar üzerine Erenköy'de polis binasına, İkinci Şube'ye gittik. Oradaki komiser anneme, "Peşine düşmeyin, ne olur yenge, bunun arkasını aramayın" dedi. Yani bunları yapanlar hırsız değilmiş anlayacağın, eve hırsız girmiş görüntüsü vermek adına böyle şeyler yapıyordu. O zaman daha iyi anladık ki, Dicle'nin bir an önce gitmesi gerekiyor.

Yaşanan bu son hırsızlık olayından sonra Dicle'ye artık yol görünür. Hale, tedavilere rağmen fırsat buldukça, güvenliğinden şüphe duymaya başladığı küçük oğlu için hazırlıklar yapmaya başlar. Onun için de en uygun ülkenin İsveç olduğuna karar verirler ve Dicle için İsveç'in soğuk iklimine uygun kıyafetler alıp valiz hazırlamaya başlar.

Dicle gittiğinde kılığa, kıyafete para vermesin diye anne-ciğim memur maaşıyla iğneden ipliğe lazım olabilecek her türlü ihtiyacı almış, valizlere koymuştu. Babam da o sırada Diyarbakır'da cezaevindeydi. Annem, o memur maaşıyla iki oğluna da çeyiz gibi bavullar hazırladı. Kürkler, deri montlar, İsveç'lerde üşümesin diye uzun fanilalar, takım elbiseler, kazak, ayakkabı, pantolonlar... Çocukları gidince parasız kalmasın, bu tür ihtiyaçlara para harcamasınlar diye her ihtiyaçlarını düşünerek alıp valizlere koyuyordu. Öylece gitmeye hazır valizler olurdu hep. Düşünün annemin büyük emek ve masrafla hazırladığı o valizler de evden çalındı, babam haklıymış yani. Bunun üzerine Dicle'yi de abimden iki yıl sonra, 1971'de yurt dışına gönderdik.

Köye dönme kararı

Dicle, İsveç'e gidince Musa da hapiste olduğu için Hale yapayalnız kalır. Bunun üzerine Rahşan, çocuklarını alıp annesinin yanına gelip uzun süre İstanbul'da kalır.

Bu sırada Yusuf da eşinin ailesinin yaşadığı baskılardan payını alır. Musa'nın damadı olmak onun için de kolay olmayacaktır ve o da Adana'da zaman zaman taciz edilir, polis takibine alınır. Buna rağmen yaşadığı sorunları ne Rahşan'a ne de kayınvalidesine yansıtır.

Tabii bu arada Yusuf'un kurucu pozisyonunda işe alınmasından rahatsız olanlar varmış. "Bu adam, Musa Anter'in damadı, neden onu şef yapıyorsunuz?" diyenler, işverenlerine baskı yapanlar olmuş. Fabrikaya Adana'da yaşayan Kürtlerden çok insanı işe aldırды. Bu yüzden de hakkında çok söylenti çıkmış ama o kulağını kapatmış tüm bunlara. Yusuf kendi alanında çok başarılı bir mühendisti ama bu özelliğine rağmen polis "Musa Anter'in damadını neden müdür yapıyorsunuz?" diye sormuş mesela. Tabii yaşadığı bu tür sıkıntıları bize hiç yansıtmadı ama babamın devlet gözündeki şanı, çocuklarının yanı sıra damadını ve çevresindeki herkesi olumsuz etkiledi.

1974 yılında çıkartılan genel af la tüm siyasi ve adli suçlular tahliye olurken, aralarında Musa'nın da yer aldığı "35 Kürtçü" affın dışında tutulur. Daha sonra Ecevit yapılına "eşitlik prensibine" aykırı olduğunu söyleyerek Anayasa Mahkemesi'ne itiraz edince, bu başvuru kabul edilir ve affın kapsamına Musa ile arkadaşları da dahil edilir.

33 aylık mahpusluktan sonra Musa, Diyarbakır Cezaevi'nden çıkıp İstanbul'a döner. Hale'nin kanser tedavisi devam etmektedir. Hem sağlık sorunu hem iki oğlundan uzak düşmek gibi yeni sorunlar nedeniyle yaşadığı stres onu tansiyon

hastası da yapar. Hastalıklarla mücadele, yalnızlık, Musa'nın sürekli cezaevine girip çıkması, yıllardır devam eden takipler, bozulan düzenleri Hale'yi iyice yıpratıp yormuştur. Cezaevin-den sonra Hale'yi bu kadar yıpranmış görmek ve sosyal hayata adapte olmak Musa için de hiç kolay olmayacaktır. Dışarıdaki hayatın hızlı devinimi, arkadaş çevresinin değişen sosyal statüleri, insanlardaki değişim onu derinden etkiler.

Musa, 49'lar Davası'nda tutukluymken, 1963'te annesi Fesla'nın ölüm haberini hapiste alır. DDKO davasından tutuklu olduğu yıllarda, 1972'de kardeşi Hasan'ı kaybeder. Onun ölümüyle köydeki arazilerle ilgilenme, aileyi çekip çevirme konusunda bir büyüğe ihtiyaç duyulur. Farklı sebepler de ortaya çıkınca Musa için yeni bir karar almanın zamanı gelir.

Rahşan, görünen bu sebepler dışında babasının korumacı bir yapısı olduğu için, aile bireylerine bir zarar gelmesin diye onlardan uzaklaşmayı tercih etmek zorunda kaldığına inanıyor.

1974'te Diyarbakır Hapishanesi'nden çıktığı zaman annem hastaydı, annemin de artık tahammülü kalmamıştı babamın hapishaneye girip çıkmasına. Ben o zaman Adana'dayım. Yazları çok sıcak oluyor diye çocukları alıp Suadiye'ye geliyordum, kışın da annemi alıp Adana'ya giderdik. Babam hapisten çıkınca, çocukları da alıp onu ziyaret etmek üzere İstanbul'a Suadiye'deki evimize gittik.

Rahşan, babasını üzmemek için cezaevindeyken tüm yazılarının yakıldığını hemen anlatmaz. Daha sonra alıştırma alıştırma roman çalışmasıyla beraber tüm yazılarının yakılmış olduğunu söyler. Bunu duymak Musa'yı çok üzer.

Geçmişe dair yazdığı her şeyi yok edilmişti babamın ve bu yüzden uzun bir süre yazı yazamadı. Hapishanelere gir, çık, o da çok yıprandı, tüm o anıları bir araya getirmek onun

için gerçekten çok zordu. O belgelerden en az dört kitap çıkardı. Babam bunu duyunca, yıkıldı âdeti, içine kapandı uzun süre, sanki tüm hafızası da gitmiş gibiydi, her şey artık ona çok ağır gelmeye başlamıştı...

Babam, sabah kahvaltısını yaptıktan sonra, akşama kadar ağzına bir lokma almazdı dışarıda; kendine harcayacağı parayı evine masraf yapar, arkadaşlarını da getirir onları ağırlardı. Onun derdi, bizi ve çevresini mutlu etmekti, kendi şahsını düşünen biri değildi. O geldiğinde evimiz her zaman doluydu. Eve hemen gelip hazırlıklar yapar, sonra birileri mutlaka yemeğe gelirdi. Dışarı hayatı hiç yoktu babamın. Bu, onun hayat tarzıydı ama cezaevinden sonra çok şeyin değiştiğini görmek de kitabının yakılması kadar onu derinden yaralamıştı.

Bu yeni hayat Musa'ya zor gelir, yaşadığı hayal kırıklıklarını anlattığı Rahşan'a göre babası "bir sükutu hayale" uğramıştır. Hapishaneden her çıkışında gördüğü değişiklikler ağır gelmeye başlar. Ne İstanbul eskisi gibidir ne de arkadaşları.

Babam bana "Evladım, şimdi benim yaşındaki arkadaşlarım, kendi kızları yaşındaki kızlarla, çocuklarla Pera Palas'larda viski içiyorlar. Artık arkadaşlarımı tanıyamıyorum. Biz bu davaya gönül verdik, bu nasıl iştir anlamıyorum. İçeriye giriyorum, çıkıyorum, yeni bir yaşam biçimi gelişmiş. Her akşam bir yerlerdeler. Ben bunlara ne manevi ne maddi ayak uydurabilirim; ben bunları yapamam, her şey bozulmuş, kaldıramıyorum artık, gittikçe sıkıldım İstanbul'dan" dedi. Çok üzgündü babacığım. "Suadiye'de hangi işe elimi atsam, elimden alıyorlar" dedi. Gerçekten de öyle, babam tam bir iş yapacak, düzene koymaya başlıyor, hop, hadi bakalım içeri. Babamın düzenli bir hayat yaşamasına izin vermediler, yaşatmadılar.

O konuşma sırasında Rahşan'a, Stililê'ye dönmek ve uzun süre orada yaşamak istediğini söyler.

Salt değişen arkadaşlar ve dünya değil tabii, annemin durumuna da çok üzülmüyordu. Annemin bozulan sağlığına çok üzülmüyordu. Annem yıllardır babamın cefasını çekiyordu aslında, tüm yaşananların annemi nasıl kötü etkilediğini görüyordu babam.

Musa, aldığı kararı 1976'da hayata geçirir ve Akarsu köyüne taşınır. Hatıralarında gidiş hikâyesiyle ilgili şu notları düşer:

Ben 33 aylık tutuklama sonrası politikadan, hükümet ve devletten, büyük şehirlerin boş kafalı, fötr şapkalı insanlarından ve onların yemek yemekten başka işe yaramayan kravatlı boyunlarına bakmaktan nefret ediyordum. Üstelik affa gelinceye kadar fiziki durumum da müsait değildi. Ziverbey Köşkü'nde bir yüzbaşının kafamı saçımdan tutup duvara çarpması sonucunda sağ gözüm körleşmiş, sağ kulağım duymaz olmuştu. Uzun süre hücre koşullarında cezaevinde bulunmam ayaklarımda ileri derecede romatizmaya neden olmuştu. Yaşlanmış olmam da beni bu fikre itti, düşündüm, karar verdim: Ulan Musa, Türkiye'nin düzeltilmesi, Türk, Kürt kardeşliği sana mı kalmış, bırak ne halleri varsa görsünler!

Köyde yaklaşık bin dönümlük arazisini ortakçılara veren Musa, on dönümlük arazisinin üzerine kendisi için yeni bir ev inşa eder, geri kalan bölümü de sebze ve meyve bahçesine çevirir. Bahçesinde tavuk, tavşan, güvercin, at, kedi, köpek beslemeye başlar. Köyde her şeyden uzak, izole bir hayat sürdürse de devletin gözü köyde de üzerindedir. Sadece o değil, İstanbul'da yaşayan Hale de gözlem altındadır.

Yusuf ise Adana'dan sonra, Diyarbakır'da Etibank Bakır

İşletmeleri'nde şef olarak işe başlar. Musa köye dönünce, Rahşan da annesini yalnız bırakmamak adına İstanbul'a taşınır. Diyarbakır'dan sonra Samsun'da, oradan sonra da Elazığ-Maden'de görev yapan Yusuf ve Rahşan da bir bakıma ayrı yaşamaya başlarlar.

Hale de gider

Musa'nın köye yerleşmesinden üç yıl sonra, Hale de 1979'da İsveç'e gitmeye karar verir ama bu üç yıl içinde köyde Musa'yı sık sık ziyaret eder. Rahşan, trene ya da otobüse bindiğinde, sivil polislerin annesinin takip ettiğini ve artan bu takiplerin onu çok rahatsız etmeye başladığını anlatıyor.

Trene biniyor karşısında sivil, yanında sivil. "Nasılsınız hanımefendi?" diyerek konuşmaya çalışmalar. Eve gelip, yatak, yorgan, dolap didik didik aramalar. Bunu yaparken de "Kocan nerede?" diye sormalar. Çok baskı yaptılar anne-me, hem de çok...

Köye döndükten üç yıl sonra, Musa 20 Aralık 1979'da gözaltına alınarak Mardin Tugay Komutanlığı'na götürülür. O sırada eş zamanlı olarak İstanbul'daki evleri de polisler tarafından basılır, baskın sırasında Hale evinde tek başınadır.

Annem evdeyken kaç defa evin etrafını asker sarıyor, kafasına silah dayayıp "Dokümanlar nerede?" diye soruyorlar ama evde herhangi bir doküman bulamıyorlar. Babam da dört gün gözaltında kaldıktan sonra serbest bırakılıyor. Babam, anneme yapılanları duyunca "Hale, sen de git" dedi. Dayanamadı tabii. O da abim ve Dicle'nin ardından İsveç'e gitmek zorunda kaldı. Bizim hayatımız da, ailemiz bu şekilde dağıldı.

İkinci bahar...

Rahşan, müziğe düşkün olduğu kadar resimle de ilgilidir. İlgisi amatör zeminde ilerlese de sanat tarihine çok merak sallar. Adana yıllarında karma bir resim sergisinde karakalem tarzında çizdiği sekiz eseri sergilenir. Çalışmalarının çoğu satılır kalanlar içinse “Depresyonda olduğum bir dönemde hepsini yaktım” diyor.

Resim başta olmak üzere sanat sergilerini ziyaret etmek en sevdiği aktivitelerin başında gelir. Bu ilgi sayesinde birçok sanatçıyla da dost olur. Çocuklarının doktoru olan Rana Hanım, Rahşan’ın bu ilgisini bildiği için bir gün iş çıkışı onu ressam olan ablası ve eniştesiyle tanıştırmaya Bağdat Caddesi üzerindeki atölyelerine götürür.

“Süheyla Hanım ve Ertekin Bey, elliye yakın kedisi olan enteresan bir çiftti” diye anlatıyor Rahşan. Sanat ve hayvan sevgisi ortak noktaları olur. Çiftin resim yaptıkları büyük atölyelerini görünce çok etkilenir.

Çolpan İlhan’ın butiğinin üst katında, çok güzel bir mekândı dükkânları. Tavanları yüksekti. Resim galerisi olmaya çok uygundu ve neden bir galeriye çevirmediğini sordum.

Zamanla ilerleyen arkadaşlıklarında bu düşüncesi pekişir ve mekânı galeriye dönüştürmeleri konusunda onları ikna eden Rahşan olur.

“Eğer bu işi sen çekip çevirirsen kabul ederiz” dediler. Çocuklar okula gittiği için evde çok boş zamanım vardı, bu teklif hoşuma gitti.

Birkaç gün sonra işe koyulmaya karar verir ve ressam çiftin yanına gider. Rahşan’dan önce onları ziyarete dönemin ünlü genç ressamlarından Şenol Yoroğlu da gitmiştir ve bu

ziyaret, sanatçı çifti oldukça heyecanlandırır. “Bugün Şenol Yorozlu geldi” dediklerinde Rahşan da çok şaşırır.

İsmini duymuştum, o dönem ressamların Tarkan’ı gibiydi Şenol. Mekânı galeriye çevirmeyi düşündüklerini anlatmışlar, o da bu fikri çok beğenmiş ve yardımcı olabileceğini söylemiş. Çok sevinmişler tabii. Şenol ile ertesi gün buluşmak için sözleşmişler. Benim de olmamı istediler, git-tim tabii.

Genç, güzelce bir adamdı. Görüntüsü kirli gibi geldi bana ama önemli bir sanatçıydı. Sağ olsun galeri işinde bana çok yardımcı oldu, orayı çok güzel bir sergi salonuna çevirdik. O galeride çok güzel sergiler oldu. Şenol’u bu galeri sayesinde tanıdım ve arkadaş olduk ama sadece normal arkadaştık.

O sene yaz tatilinde Rahşan, çocukları da alarak ilk defa İsveç’e annesini ziyarete gider. O ziyaret sırasında Hale, Rahşan’a “İsveç’te kalmayı düşünür müsün?” diye sorar. Annesi çok istese de Rahşan’ın yanıtı “Allah korusun, ben burada yaşayamam!” olur.

Eşi Yusuf hâlâ uzak şehirlerde çalışmaya devam eder, evin ve çocukların sorumluluğuysa Rahşan’dadır. Fizikî uzaklık, zamanla duygusal uzaklığa da evrilmeye başlamıştır. Haftalarca devam eden mesainin ardından eve dönüşlerinde sık sık yaşanan tartışmalar çocuklara da yansımaya başlar.

Biz evlenmeden önce ameliyatla Yusuf’un bir böbreği alınmıştı. Sağlam olanı da kaybederim korkusu vardı. Doktor ona bira içince diğer böbrekte tıkanıklık olmaz demiş, o da her gün birkaç bira içmeye başlamış. Tabii her gün birden fazla içince zamanla bağımlılık da gelişti. Yani alkol temel sorunumuzdu. Sosyal bir hayatımız da kalmadı. İşten gelir gelmez başlardı biraya. Ya çok keyifli ya da çok sinir-

li oluyordu. Ne zaman, neye kızacağı hiç belli olmuyordu. Bu yüzden sık sık tartışırdık. O da son zamanlarda evden uzaklaşmak istedi galiba. Bu yüzden uzak şehirlerden gelen iş tekliflerini reddetmedi ve hep uzak şehirlerde çalıştı.

Rahşan, bu durumun yanında, babasının siyasi kimliğinin de evliliğini, eşini etkilediğine inanıyor.

Musa Anter'in damadı olmak, kolay olmadı, iki evlilik yaptım ve ikisi de Kürtlük meselesinin sorun olmayacağını ispat etmeye çalıştılar ama onlar da bu yükün altından çıkmadı, zamanla benden kaçtılar maalesef. Yani Türklerin yaratmış olduğu bu durumdan, iki Türk kocamın aile düzeni bozuldu.

Sırf istihbaratın markajına girmemesi için ne Musa kızını ziyaret eder ne de Rahşan onu ziyarete gider, iletişimleri telefonla devam eder.

Babam bana "Gelme" diyordu. Yoksa birçok defa çocukları yardımcıya bırakıp yanına gitmek istedim. "Hayır kızım gelme, tehlikeli" dedi her seferinde, izin vermedi. "Sen gel babacığım" diyordum, ona da "Gelemem, tehlikeli" diye yanıt veriyordu.

Rahşan'ın evi, Suadiye'de çocukluğunun geçtiği eve yakındır. Evlerinin karşısında boş arsada her gün bekleyen bir Toros marka araba, sokaktaki tüm komşularının da dikkatini çekmeye başlar.

Konu komşu soruyor, "Bu araba niye sürekli burada?" diye. Beni kontrol etmek için orada olduklarını biliyorum ama bunu kimseye anlatamıyorum. Çocuklarım Suadiye Lisesi'ne gidiyordu. Bir gün okuldan dönünce "Anne, iki amca ellerine taş alarak bize atar gibi yapıp kötü kötü baktılar, çok korktuk" dediler. Bir başka gün de "Anne, üç ta-

ne amca bizi pastaneye davet etti” dediler. Bu sefer çocuklarım için tedirgin olmaya başladım. Sırf dışarıda kimse onlara bulaşmasın ya da başlarına bir şey gelmesin diye onları Galatasaray Spor Kulübü’ne kaydettirdim. Sabah dokuzda spor aktiviteleri başlıyordu. Ben de onları gözümün önünde tutmak için hemen yandaki Fenerbahçe Kulübü’ne üye oldum. Sabah dokuz, akşam dört tüm günü orda geçiriyorduk. Akşam da çocukları alıp eve gidiyorduk.

Çocuklar dışında eve gelip “Biz Apê Musa’nın akraba-sıyız, evde olduğunu söylediler, burada mı?” diye soran tip tip adamlar kapımı çalmaya başladı. Gecenin ikisinde, üçünde telefonlar çalıyor, karşıdan dinleyip sonra kapatıyorlar. Babamın orada olmadığını bile bile bize eziyet ediyorlar yani. Artık nefes almayacak duruma geldim, çocuklarım için çok endişe etmeye başladım.

Yaşadığı bu tacizleri babasına anlatınca, Musa, Rahşan’a da aynı telkinde bulunur ve çocukları alıp bir an önce İsveç’e gitmesini söyler. “Biz zaten çok çektik, babamın yazgısını çocuklarım da çeksin istemedim” diyen Rahşan, baskılar ve takipler artınca hiç istemediği halde gitmeye karar verir.

Yusuf o sırada Samsun’da bir maden işletmesinin şefidir. Rahşan, çocuklarıyla ilgili yaşadığı güvenlik kaygılarını onunla da paylaşıncı, yılın büyük kısmını işi nedeniyle bir başka şehirde geçirmek zorunda kaldığından Rahşan’a hak verir. “En başından beri çocuklarını yurt dışında okutmayı istiyordu ama onun tercih ettiği ülke İsviçre’ydi” diye anlatıyor Rahşan. Ama Rahşan’ın annesi ve kardeşlerinin İsveç’te olmasının verdiği güven hissiyle, gözünün arkada kalmayacağına bilerek İsveç’e gitme kararına destek verir.

O, hep çok çalışan biriydi. Bana ve çocuklara zaman ayıramıyordu pek ama son güne kadar hep sorumlu bir eş ve baba olmuştu rahmetli. Çok iyi bir insandı ama uzaklaş-

mak için uzak şehirlere gitmeyi tercih etti. Son yıllarda çok sık tartışmaya başlamıştık. Eşimle yaşadığımız sorunları da aşamıyordum, iyice bunalmıştım ama Türkiye’den ayrılma sebebim kötü giden evliliğim değildi, çocuklarım için yaşadığım korkulardı. O da Türkiye’den gitmemizin güvenli olacağını farkındaydı. “Çocuklar okusun, annen ve kardeşlerin de orada, yalnız kalmazsınız” dedi ama kendisi İsveç’e gelmekten hiç söz etmedi.

Yusuf’un Rahşan’a verdiği çocukların yurtdışına çıkışına izin verdiği belgenin hem evliliklerini hem de hayatlarını farklı yönlere sürükleyecek yeni bir sürecin başlangıcı olduğundan ikisi de habersizdir.

1983’ün kışında, çok sevdiği İstanbul’u, anılarını geride bırakıp, soğuk ve karanlık bir ülke olan İsveç’te çocuklarıyla birlikte yeni bir hayat kurmaya doğru yola çıkan Rahşan, her şeyin çok güzel gelişeceğini düşünür. Ama bunun hiç de kolay olmadığının farkına vizesi bittikten sonra varacaktır.

Hale, İsveç’e gittikten sonra çocuklarının yaşadığı kente yakın olan Västerås’da 45 metrekarelik bir dairede yaşamaya başlar. Rahşan da İsveç’e geldikten sonra, çocuklarıyla beraber annesinin bu küçük dairesinde kalır.

Yalılardan, kocaman dairelerden, güneşi ve denizi cennet gibi İstanbul’dan sonra İsveç’in karanlık ve soğuk havasına alışmak o kadar zordu ki, antidepresan kullanmaya başladım. Orada tek tanıdık kişi anneciğimdi, onun dışında her şey yabancıydı. İnanır mısın, insan yastığını özlüyor, sabah gözünü açtığı odasını, penceresini, havasını, güneşini, arkadaşlarını, geçmişini, her şeyini özlüyor.

İstanbul’dan ayrıldıktan sonra Rahşan, birçok arkadaşıyla mektuplaşmaya devam eder. Zamanı bol ve yapacak işi yoktur. Mektup yazmak bu geçiş sürecinde ona en iyi gelen şey-

lerden biri olur. Mektup yazdığı kişilerden biri de arkadaşı ressam Şenol Yoroğlu'dur. İsveç'te yaşadığı sorunlar, ona eski alışkanlıklarını, arkadaşlıklarını ve hayatını özletir. Soğuk ülkede sıcaklığı arkadaşlarından gelen mektuplarda arar. Şenol ile yazışmaları daha da sıklaşır, mektuplara zamanla telefon görüşmeleri de eklenir. Normal bir arkadaşlık gibi başlayan görüşmeler mektuplar ve telefonlar kanalıyla üç yıl devam eder. "Birbirimize yazdığımız mektupları Şenol hâlâ saklıyor" diyor.

Üç yıl boyunca çevremde her şeyimi rahatça konuşacağım kimseler olmayınca ben de Şenol'la rahatlıkla her şeyimi paylaşmaya başladım, derken bir baktım ben ona kapılıp gitmişim. Annem bu görüşmelerimizden rahatsız oluyordu, ondan gelen telefonlar artınca "Sen evli bir kadınsın, daha boşanmadın" diyerek kızıyordu ama üç yıl boyunca içimi döktüğüm o mektuplar olmasa, daha sonra geçirdiğim psikolojik atağı daha da erken yaşayabilirdim.

Çocukların okul kaydı, babalarının imzaladığı izin belgesiyle hemen yapılır ama Yusuf ile evliliği resmen devam ettiği için Rahşan'ın iltica etmesini gerektirecek yasal bir gerekçesi olmadığından başvurusu reddedilir. Üç yıl boyunca oturum almak ve iltica etmek için yaptığı tüm başvurular sonuçsuz kalır.

Havasının, suyunun, ortamının yabancı olduğu bu ülkede sürekli ret cevabı alması, Rahşan'da ağır bir psikolojik rahatsızlığa neden olur. Çocuklarıyla ilgili tüm gelecek kurgularını İsveç üzerinden yaptığı, kendi ifadesiyle "İstanbul ile tüm köprüleri yıkarak" geldiği ve Yusuf'tan boşanmayı düşündüğünü yüksek sesle dillendirdiği için geri dönmek düşüncesi kâbusu olmaya başlar. Hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını anlayınca büyük bir depresyon yaşar ve kendini kaybeder.

Yersiz yurtsuz...

O kadar geniş imkânlar içinden 45 metrekairelik evde yaşamak zorunda kalmak hiç kolay olmadı. Çok konforlu, rahat bir hayattan buraya geçiş çok zor oldu. Bir de üzerimde müt-hiş bir mesuliyet var. Evli ve çocuklu olmasam Türkiye’de kalmam sorun olmayacaktı ama genç bir anneydim. İsveç’e gittiğimde evli statüsündeydim ama anneler ben gelmeden o kadar güven verdiler ki. İsveç’te çok kolay oturma müsaadesi alacağımı söylediler, her şey kolay olacak sandım.

Üç aydan sonra yaptığım ilk başvuruda çıkış verdiler, 15 gün içinde ülkeyi terk etmem gerekiyordu. Ben köprüleri yıkmışım, dönüşü olmayan bir yola girmişim, evliliğim fiilen bitmiş zaten. Ret kararı beni de annemi de çok üzdü, hele annem, yıkıldı resmen, sanki o sebep olmuş gibi nasıl da mahcup bir görsen... İtiraz ettik, bir kere daha ret geldi, bir yıl daha geçti. Erşan 13, Baran 14 yaşındalar artık, buluş çağındalar ve Türkiye’de zaten sık sık şehir değiştirmişiz, şimdi yeni bir ülke yeni bir dil ve çevre, onlara artık bir başka yere taşınmayacağız diye söz vermişim. Üçüncü ret gelmez mi!

Üç yıl geçmiş, sene olmuş 85, beni aldı mı bir kaygı, korku, endişe? Ben şimdi nasıl dönerim, kocaya dönmeyeceğim kesin zaten, bu çocuklarla orada bir başıma nasıl baş ederim, ülkede durumlar kötü, ya yine bizi takip ve tehdit ederlerse, ya çocuklarıma başına bir şey gelse, ne yapacağım? Yusuf’a mı dönmek zorunda kalacağım, oysa kafamda bitirmişim her şeyi. Dönmem demek, yenildiğimi kabul etmek olacaktı. Kabul edemiyordum bir türlü. Kendimi yersiz, yurtsuz hissediyordum. Birden ağlama krizleri, çaresizlik hissi ve kendimi kaybettim...

O döneme dair hiçbir şey hatırlamıyorum ama o andan itibaren İngilizce konuşmaya başlamışım, hem de munta-

zam bir İngilizce. Kendimi kapıların arkasına atıp, cenin pozisyonunda yere yatırıyormuşum, küçük bir köpek olduğumu söylüyormuşum. Yatağa alıyorlar, ben yine kapıların arkasına atıyorum kendimi ve cenin pozisyonunda yere yatıyorum. Yemeği, konuşmayı, iletişimi kestim. Sadece ilaçlarla ayaktayım.

O dönemde sadece Şenol'dan gelen mektuplara tepki gösteriyormuşum. Benim rahatsızlığım süresince Şenol'un bana gönderdiği 175 mektup birikti. Mektup 1, 2, 5... şeklinde yazıyor. Öyle bir postaya veriyor ki, her hafta bana bir mektup geliyor. Şenol'la mektuplaşmamıza daha önceleri kızan annem, kendime geleyim diye bu sefer ondan gelecek mektupların yolunu gözlemeye başlamış.

“Bak kızım, Şenol'dan mektup geldi” diyerek beni sevin-dirmeye çalışıyordu. “Allahım Şenol hep mektup gönder-sin” diye dua ediyormuş anneciğim çünkü sadece o mektuplara tepki gösteriyormuşum. Onun dışında kendimi köpek gibi hissediyordum. Bu rahatsızlık, değersiz hissetmekle ilgili tepkisel bir durummuş meğer.

Beni hastaneye yatırdılar, küratörüm vardı. Benim hakkımda yabancılar şubesine rapor hazırlıyor, entelektüel ve kendine yeten bir kadın olduğumu ama Türkiye'ye dönersen, psikolojik olarak bir daha toparlanamayacağımı, bu yüzden insani oturma verilmesinin hayati olduğunu defalarca raporlamış...

Rahşan'ın rahatsızlığı bir yıldan fazla devam eder. 1972 darbe sürecinde Musa Anter ile birlikte hapis yatan, Anter'in İsveç'te oturma almasında yardımcı olan Cemal Alemdar, Rahşan'ın rahatsızlığından haberdar olur ve bu duruma çok üzülür. Musa'nın kızına çok düşkün olduğunu cezaevi sürecinde kendi gözleriyle görmüştür ve Rahşan'ın rahatsızlığından habersiz olduğunu, bu durumu öğrenmesi halinde çok

üzüleceğini tahmin eder. Yıllar önce DDKO davasından hapis yatıp çıktıktan sonra Irak'a gönderilmesi halinde idam edilecekken, Musa'nın yardımcıları sayesinde Türkiye'den kaçarak İsveç'e iltica ettiği için Musa'ya çok şey borçlu olan Alemdar, Rahşan için yardımlarını esirgemez.

İsveç'e geldikten sonra siyasete atılan Cemal Alemdar, hatırı sayılır bir çevreye sahiptir. Tüm ilişkilerini devreye sokarak Rahşan'ın durumuna bir çözüm bulmak için kolları sıvar. Dönemin İsveç Dışişleri Bakanı, Alemdar'ın arkadaşıdır ve Rahşan'ın durumunu bakana şahsen iletir.

Bakan, evli olduğum için ret aldığımı söylemiş Cemal Amca'ya. "Eğer oturum istiyorsa kocasından derhal boşanmalı" demiş. Ben o sırada hâlâ klinikte yatıyorum tabii, sadece hafta sonları annem gelip beni izinli alıyor. Abim ve kardeşim, çocuklarım benim durumuma çok üzülüyorlar. Apati sürecinde babam haberdar edilmemişti üzülmesin diye.

Klinikteki küratörüm, içişleri ve yabancı bakanlığı ile devamlı iletişimdeydi. Psikoz olmadığım belli, ruhsal bir çöküntü yaşadığım içini beynim ne yapacağını bilemediğinden şok ve bloke olmuş durumdaymış. Kendimi köpek gibi, ama kovulan, kapı eşiğine bırakılan bir köpek gibi hissettiğim için hâlâ kapıların arkasındayım yani. Ben depresif bir tipim çünkü, aşırı derecede duygusalım. Çok sıkılıp sinirlendiğimde işin içinden çıkamadığımda hâlâ iki, üç gün boyunca beynim kilitleniyor.

Sonra her şey birden açıldı, Medet Abi (Medet Serhat) tek celsede boşanalım diye zehir zemberek bir mektup yazmış Yusuf adına: "Rahşan çocuklarımı benden kaçırdı, görüştürme izin vermiyor, beni istemeyen birini ben de istemiyorum..."

Mektup geldi bana, hâlâ çok kötüyüm, mektupta yazılanları görünce başladım hüngür hüngür ağlamaya. Tabii olan

bitenden habersizim, aradım Yusuf'u. "Ben o kadar kötü bir kadın mıyım ya?" diye salya sümük ağlıyorum. O da, "Emin ol ki, mektupta ne yazıldığını bile bilmiyorum. Ben imzayı verdim, Medet, boşanmanın tek celsede olması için ne gerekiyorsa onu yazacağını söyledi" dedi. O, öyle söyleyince biraz rahatladım. Ben de belgeyi imzalayınca boşandık.

Ama hâlâ hastanede yatıyorum, hafta sonları anneme gidiyordum. Hastanede olduğum bir gün, Cemal Abi ve annem beni ziyarete geldiler ve gülerek "Bir müjdemiz var" dediler. Ben tabii ilaçlardan ve maruz kaldığım elektroşoklardan ruh gibi olmuşum. "Kızım, nihâyet oturum izinin oldu, Cemal Abin halletmiş" dedi annem. Ben bu sözü duyar duymaz sanki sihirli bir değnekle üzerimdeki tüm yük alınmış gibi bir rahatladım, bir rahatladım, anlatamam. İkisine de sarılıp ağladım.

Beni bir süre sonra eve çıkardılar ama hâlâ günde on beş ilaç kullanıyorum. Dönersem ne yapacağım sorunun ortadan kalkmış, omzumdaki tüm yük kalkmıştı âdeti. Bu haberden sonra ilaçlar da rayına oturdu. Ben hastayken çocuklar annemde kalacak diye anneme daha büyük bir ev vermişlerdi. Birkaç ayda toparladım, enerjim yerine geldi. Sosyale başvurdum ve bize de anneme yakın büyük bir ev verdiler. İşler yavaş yavaş rayına girdi, ev de çıkınca çok hızlı iyileştim.

Yaptığım ilk şey, beş bin saatlik dil kursuna başlamak oldu. Sonra iş bakınmaya başladım, ruhsal ve fiziksel hastalığın yaşadığı şeyleri çok iyi anlıyordum ve yapabileceğim en iyi iş hastalara yardımcı olmaktı. Öyle de yaptım. Çalışmaya başlayınca da hayatımı düzene koydum.

İyileştikten sonra Şenol'u davet etmek istediğimi anneme anlattım, o da, Şenol'un o süreçte manevi olarak bana ne kadar destek olduğunu görmüştü. Hayatla tek bağımın nerdeyse sadece Şenol'un mektupları olduğunu yakından

takip etmişti. Hiç itiraz etmedi, çocuklarım ve kardeşlerim de öyle. Böylece onu İsveç'e davet ettim.

İsveç-Stililê hattı

Boşandıktan sonra Rahşan 1986'da oturum ve çalışma izni alır. Dil sorununu da kısmen halletmiştir. Annesinin yaşadığı Västerås şehrinde engelli çocuklara eğitim verilen bir rehabilitasyon merkezinde işe başlar.

Rahşan'ın iş tecrübesi oldukça sınırlıdır. Daha önceki deneyimleri, evde boş oturmamak adına, hobi olsun diye se-verek yaptığı şeylerdir. Adana'dayken bir yıl otel müdürlüğü, İstanbul'a döndükten sonra Nişantaşı'nda lüks bir butikte iki yıl yöneticilik yapmıştır ama bu sefer çalışma koşulları öncekilerden çok farklıdır ve hobi değil mecburiyetten çalışmak zorundadır artık.

Türkiye'deyken tansiyon hastası olan annesi Hale, kalp hastası da olur ve Rahşan iyileştikten sonra açık kalp ameliyatı olmak zorunda kalır. Rahşan hem çocukların hem de annesinin bakımını üstlenir. Bir yandan da, rehabilitasyon merkezinde ağır engelli çocukların bakımının yapıldığı bölümde işe başlar. Çocukları yeni yaşama adapte olmakta zorlanmaz ama Rahşan için hiçbir şey o kadar kolay olmayacaktır. "Hayatım, işim, çocuklarım, annem olmak üzere üçe bölünmüştü" diyor.

Birçoğu spastik olmak üzere engelli çocuklar için rehabilitasyon merkezinde işe başladığında, sabrı ve çocuklara olan sevgisinden başka bu işi yapabilecek herhangi bir pratiği yoktur. İki çocuk büyütüp yetiştirmiştir ama o güne kadar fiziksel engeli çocuklarla hiç bir arada olmamıştır.

İnat etim, direndim ama o çocukları bırakmadım. Altı yıl boyunca sadece benim baktığım, ailelerin tamamen umu-

du kestığı birçok çocuğu iletişim kurabilecek düzeye getirdim. Hâlâ iletişimde olduğum çocuklar bunlar. Anneleri gibiydim, bu yüzden de üniversiteyi de engelli çocuklar üzerine okumaya karar verdim.

Üniversiteyi okuyabilmesi için iki yıllık yoğun bir dil eğitiminden geçmesi ve hemen ardından denkliğini alması gerekir. 1987’de dil eğitimi için gittiği yüksek okulda Kürt öğrencilerle de tanışır ama bu tanışıklık zamanla tatsız anların yaşanmasına neden olur. “Musa Anter’in kızı nasıl Kürtçe bilmez?” sözleri bu tatsızlığın başlangıcı olur. Bunu, giyim kuşamının Kürtlere benzemediği yorumları takip eder ve giderek daha fazla dışlanır.

Yüksek topuklu bir çizme ve uzun bir manto giymiştim o gün. Gençlerden biri “Musa Anter’in kızısın ama giyim kuşamın hiç Kürt gibi değil” diyerek kendi ifadesiyle bana “ayar vermeye” çalıştı. Oysa yanıma geldiklerinde, bir şey soracaklarını düşünmüştüm. Bana bunu söyleyen genç 25’li yaşlarda, ben ise 35’in üstündeyim! “Musa Anter’in kızı olduğunuzu duydum ama kılık kıyafetin Kürtler gibi değil, bence giydiklerinize dikkat edin” dedi. Ben önce afalladım, sonra da üzerine yürüdüm. “Kimsiniz lan, Kürt davası sana mı kaldı? Bir daha gözüme gözükmeyin, kaybol yoksa kafanı kırarım” diye tepki gösterdim. Tepemin atığını görünce bir daha hiç yanaşmadılar.

* * *

Yurtdışı yasağı kaldırılmadığı için Musa Anter, İsveç’te yaşayan eşi, çocukları ve torunlarını hiç ziyaret edemedi. Rahşan, babasının kaçak yollarla ülke dışına çıkmayı aklından hiç geçirmediğini söylüyor ve imkânı olsaydı bile babasını yurtdışında yaşayamayacağını savunuyor.

Babam, “Neden kaçak çıkayım ki, ben ne yaptım ki kaçak çıkayım?” derdi. Bunu hiç düşünmedi, bu ülkeden ayrılma- yı hiç düşünmedi ve çıksaydı şayet yurt dışında da yaşaya- mayacağını biliyordu. Yoksa istese kaçak yollardan gidebi- lirdi ve bu kadar zorluk yaşamak zorunda kalmazdı ama o hiçbir zaman gitmeyi istemedi.

Fransa cumhurbaşkanının eşi Danielle Mitterrand, Ha- lepçe Katliamı’ndan kaçtıktan sonra çadırlarda kalan Kürt- leri ziyaret etmek için 88’de Diyarbakır’a geliyor ve o ziya- retinde babamı da görmek istediğini iletiyor. Bunun üzeri- ne babam özel bir taksiyle Diyarbakır’a götürülüyor. Bir za- manlar müdürlüğünü yapmış olduğu Turistik Otel’de ba- yan Mitterrand ile görüşüyor ve madam, onu Fransa’ya da- vet etmek istediklerini söylüyor. Babam, “Madam, ben ge- lemem” diyor. O da babamın parası yok diye daveti kabul etmediğini düşünüyor. Babama ulaşım ve konaklama mas- raflarının da karşılanacağını söylüyor. Babam da devlet kendisine pasaport vermediği için herhangi bir yere gide- meyeceğini anlatıyor. Mitterrand, babama özel davet gön- dereceğini söylüyor.

Paris’te yapılan Kürt Konferansı’na davet edildi ama bu gi- rişimler de sonuçsuz kaldı. Babama hiçbir zaman pasaport vermediler. Bu yüzden de yurt dışına hiç çıkamadı.

Musa Anter, kendisine neden pasaport verilmediğiyle ilgi- li *Hatıralarım* kitabında şunları aktarır:

Emniyetin iddiası çok gülünçtü, güya benim Nusyabin’de dolandırıcılık davam varmış. Nusaybin mahkemelerine git- tim, böyle bir davam olmadığını söylediler. Mahkemenin cevabını Emniyet’e ilettim, onlar Nusaybin’den kağıt getir dediler. Nusaybin hâkimleri olmayan bir davanın kağıdını vermeyiz dediler. Böylece hem konferansın vakti geçti hem de kızdım, Allah kahretsin deyip vazgeçtim.

“Ablanıza sahip çıkın”

Rahşan ve Hale, Västerås şehrinde, Dicle ve Anter de onlardan bir saatlik mesafededir. Babalarıyla iletişimleri telefon ve bazen de “sesli mektuplar” üzerinden devam eder. Rahşan, bu mektuplarla ilgili acı, tatlı bir sürü anılarının olduğunu anlatıyor.

Eskiden 15 dakikalık posta bantları vardı, pahalı ama özel bir postaydı. Sesli mektup gibi düşün. O bantlara sesimizi kaydeder, mektupta yazacaklarımızı kısaca özetler, sesimizi babamıza gönderirdik. Babam da o bantların üzerine sesini kaydeder aynı postayı bize gönderirdi. Babamdan sesli mektup geldiğinde bir araya toplanıp dinlerdik, genelde de “Eşşeoğluşşekler” diye başlardı sesli mektupları. Ama bizim için çok özel anlardı.

Rahşan ve Şenol’un sanat galerisinde başlayan arkadaşlıkları, uzun yıllar mektup ve telefonla devam eder. Önceleri duygusal bir yakınlık yoktur ama Rahşan’ın geçirdiği rahatsızlık, ikilinin duygusal olarak birbirlerine yakınlaşmasını sağlar ve hastalıktan sonra birbirlerini sevdiklerinden emin olurlar. Annesi, kardeşleri ve çocukları, rahatsızlığı sırasında Rahşan’ı hayata bağlayan en güçlü bağın Şenol olduğunu ve Rahşan’ın mektuplar sayesinde bağ kurduğunu gördükçe “uzaktaki adamın varlığı” her biri için çok kıymetli hale gelir. Bu nedenden dolayı Rahşan, Şenol’u anlattığında, onu davet etmek istediğini söylediğinde, bu durum hiçbirisi için sürpriz olmaz.

Anneme Şenol’u davet etmek isteğimi söyleyince, karşı çıkmadı, çocuklarla da konuştum. “Maceracı bir insan değilim, görüştüğüm bir insan var ve onu daha iyi tanımak, sizlerle tanıştırmak için İsveç’e davet edeceğim” dedim. Ço-

cuklar İstanbul'da tanışmışlardı ama tabii durum değişti, şımarıklık istemediğimi söyledim. Karşı çıkmadılar, "Tamam" dediler. Şenol ile telefonla konuştuğumda da ona çocuklarımla benim için ne kadar önemli olduğunu vurguladım, o da beni anladı.

Şenol'a, "Hayattan beklentilerimiz farklı olabilir, senden hiçbir şey beklemiyorum, sanatçısın ve ben sonuna kadar sanatının arkasındayım. 'Ben evliyim, sanatımı bir yana bırakayım' diye düşünme, sanatına devam et, ben sana da, sanatına da bakarım" dedim. Şartlarımızı konuştuk, kabul ettik.

Bu ilişkideki ilk adımı da Rahşan atar ve ilerleyen süreçte evlilik teklifi de ondan gelir. Şenol, 1987 yılının sonlarında üç ay kalmak üzere İsveç'e gider. Anter ailesi de onu yakından tanıyıp sever ama Rahşan, durumu netleştirmede için Şenol'u babasına anlatmamıştır daha. Öte yandan, Rahşan'ın İsveç'te biriyle görüştüğü haberi köyde Musa'nın kulağına çalınmıştır bile. Ona giden bilgiler, Rahşan'ın İsveç'te "uzun saçlı bir gavurla" dolaştığı yönündedir. Bu duyum Musa'yı rahatsız eder. Anter'in gönderdiği bir sesli mektubun üzerine, kendi sesini kaydederek bu rahatsızlığını çok açık biçimde ifade eder.

Musa'nın mektubu bir hafta sonra ulaşır. Her seferinde olduğu gibi, bu mektup için de annesinin evinde toplanmaya karar verirler. Ailedeki her ferde hitaben gönderildiği için mektuplar güzel aile buluşmalarını da sağlar. Yemekler yenmiş, kahveler, içkiler içilirken Anter, babasından gelen ses kaydını teybe koyar. Herkes can kulağıyla Musa'nın sesiyle gelen mesajları dinlemeye başlar.

Bu sefer selamlaşma faslı kısa sürer ve Musa konuyu direkt Rahşan'a getirir: "Rahşan ve çocuklar nasıl, iyiler mi? Duydum ki Rahşan'ın hayatında saçlı, sakallı biri varmış, bir

gavurla görüşüyormuş. Anter ve Dicle, size söylüyorum, ablanıza, kardeşinize mukayyet olun...”

Mesajın ilk cümlesi ortamda buz gibi bir havanın esmesine neden olur. “Mukayyet olun” kelimesi Rahşan’ın beynine âdetâ tokmak gibi iner. Şenol ve çocuklarının da olduğu ortamda bu sözler Rahşan’ı çok derinden üzmüş, gururunu kırmıştır.

Tabii ses dosyası ortamda bir sürü insanın olduğu yerde dinleniyor. Babamın benimle ilgili söylediklerini duyunca kafamdan kaynar kazanlar döküldü âdetâ. Birden tüm gözler bana döndü. Çok bozuldum, incindim, gururum kırıldı. O sözler yüreğime bıçak, beynime kurşun gibi saplandı. Bir anda ortamda herkes bana bakmaya başlayınca patlayacak gibi oldum. Öfkeyle kalktım, odaya girip kapıyı hızlıca çarptım ve başladım babama zehir zemberek bir mektup yazmaya. “Sen nasıl ‘Kız kardeşinize sahip çıkın?’ dersin, hayatım boyunca ben onlara mukayyet olmuşken, beni özgür bir insan olarak yetiştiren sen, nasıl olur da sırf erkekler diye bana sahip çıksınlar dersin? Bu söylediklerin bana büyük bir saygısızlık. Evet, hayatımda birisi var, onunla evlenmeye karar vermeden önce hayatıma alıp birlikte yaşayacağım, kafama uyarsa evleneceğim, uymazsa ikincisini deneyeceğim, o olmazsa üçüncüsünü, olmazsa dördüncüsüne kadar yolu var...” diye çok sert şeyler yazdım. Beşik kertmesi hikâyesini ilk duyduğumda nasıl incindiysem, yine aynı duyguları yaşadım. Mektubu hemen postaya verdim, mektubu okuduğunda onun da canı benimki kadar yansın istedim.

Mektubu aldığı anda anneme “Rahşan beni arasın” demiş ama ben altı ay boyunca ne aradım ne sordum ne de telefonlarına cevap verdim.

Diğer yandan Rahşan’ın, Şenol ile evliliği konusunda babasının gönlü de olsun diye devreye, Musa ile yakın arkadaş

olan gazeteci Şahap Balcıoğlu girer. Rahşan'dan önce Şenol'u tanıdığı için Musa ile iletişime geçer ve müstakbel damada kefil olduğunu söyleyerek Rahşan'ı, Şenol için Musa'dan isteme görevine talip olduğunu söyler.

Şahap Amca babama bir telgraf gönderiyor. “Şenol oğlum gibidir ve Rahşan'ı, Şenol'a istiyorum” demiş. Ama mesaj ben nikâhı kıydıktan aylar sonra ulaşmış. Bu arada babam da, “Sen uygun gördüysen benim için de uygundur” diye yanıt göndermiş.

1987'deki ilk İstanbul Bienali'nde “Geleneksel Yapılarda Çağdaş Sanatlar” temalı serginin davetli sanatçılarından biri de Şenol Yoroğlu'dur. İsveç'te kıyılan nikâhın ardından Şenol sergi için İstanbul'a geri döner. Rahşan ise işlerini yoluna koyduktan birkaç ay sonra Şenol'un ardından İstanbul'a gitmeye ve orada bir ev satın alma planları yapmaya başlar.

Hale ise kızı ve kocası arasındaki kırgınlığın devam etmesine çok üzülür, bu kırgınlığı bitirmek için yollar arar. Musa'nın da Şenol'u seveceğine inanır. Duyduğu yanlış bilgiler üzerinden kızına yüklenmesine üzülür. Yaptıkları görüşmelerde Şenol'un, Rahşan hasta olduğu sırada ne kadar çok yardımcı olduğunu anlatır.

Kızına mektubundan dolayı kırgın olsa da Musa, çocukları arasında ona en fazla benzeyenin Rahşan olduğunun farkındadır. Onun gibi inatçı, gururlu olduğunu, doğru bilmediğinden geri adım atmayacağını çok iyi bilir ve bu kırgınlıkta ilk adımı atması gerekenin kendisi olduğunun farkındadır.

Rahşan, işten döndüğü bir gün ilaçlarını vermek ve bir ihtiyacı var mı kontrol etmek için annesine uğrar ve annesinin telefonla babasıyla konuştuğu bir âna denk gelir. Rahşan'ın tesadüf sandığı şey aslında Hale'nin planladığı bir durumdur: Rahşan'ın her gün uğradığı saatte Musa'yı aramıştır.

Telefondaki sesin babası olduğunu anlayan Rahşan, ona hâlâ kırgın olduğu için ilgilenmez. Annesinin ilaçlarını, tansiyon aletini getirip konuşmanın bitmesini bekler. O sırada annesi hiç beklemediği bir şey yapar ve “Rahşan da iyi, yakında İstanbul’a gidecek, eve şimdi geldi, telefonu vereyim konuş istersen” diyerek ahizeyi eline sıkıştırır. Beklemediği bu hamle karşısında afallayan Rahşan, ahizeyi almak istemese de annesinin kararlı ve ısrarlı bakışlarına karşı direnemez.

Telefonu daha kulağıma götürmemiştim, baktım babamın sesi geliyor: “Reşê, keça min, nasılsın?” Çok sevecen ve sıcak geliyordu sesi, üzgün ve ağlamaklı bir tonda soruyordu, dayanamadım, konuştum. Başladım babama sitem etmeye “Beni sen yetiştirdin. Beni nasıl bir mal gibi emanet edersin kardeşlerime? Ben senin eserimim, senin yetiştirdiğin gibiyim” dedim, bir şey demedi. Baktım çok üzgün ve pişman, uzatmadım daha fazla. Zaten birkaç ay sonra Şenol’u da alıp ona gittik...

Şenol ile evlendikten sonra Rahşan’ın hayatı İstanbul ve İsveç arasında ikiye bölünür. O yaz, Söğütlüçeşme’de, Boğa Meydanı’na yakın bir çıkmaz sokakta iki katlı bir ev alırlar. Ev biraz yıpranmıştır ama mimar arkadaşlarının desteğiyle elden geçirilir, alt katı atölye üstü katı yaşam alanı olacak şekilde yenilenir.

Eylül ayındaki serginin ardından babasıyla tanıştırmak için Şenol’la birlikte köye gider. Yolculuk boyunca kafasını meşgul eden “Babam acaba Şenol’u sevecek mi?” sorusuyla köye vardığında boşuna endişelendiğini anlar.

Rahşan ve Şenol’u Nusaybin’de karşılamaya Vetha halası gider. Musa ise ölümünden yıllar sonra çocukları tarafından müzeye dönüştürülecek olan evinde, kızı ve damadı için hazırlamış olduğu çeşit çeşit yemeklerle bahçedeki masayı donatmış, büyük heyecanla onları beklemeye başlamış-

tır. Uzun yılların ardından Rahşan'ı görmek Musa'ya çok iyi gelir ve kızıyla damadını büyük bir sevgiyle karşılar.

Babamın, cezaevine ilk girdiği 49'lar Davası döneminden kalma bir satranç takımı vardı, Amerikan bezinden yapılma bir torbaya koyar muhafaza ederdi. Her hapse girip çıktığında o takımı da beraberinde götürürdü. Minik minik menteşeleri vardı, iki kontrplak üzerinde oynardı ve tah-tayı, menteşeleri Amerikan bezinin içine koyarak saklar-dı. Köye döndüğünde bu en iyi cezaevi arkadaşını da götür-müştü. O gün geç saatlere kadar Şenol'la satranç oynadılar.

Babasının tüm sevecenliğine rağmen, Rahşan, onun gözle-rindeki hüznü ve derin yalnızlığı hemen fark eder.

Şenol da babam gibi uzun saçlıydı, babam onu hemen sev-di. Ama babam durgundu, bir haller vardı üzerinde.

Musa'nın İstanbul'da yaşadığı hayal kırıklıkları, köyde de farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Farklı yaşam tarzı, hayata bakışı, beklentileri, köylülerle çatışması zaman zaman sorun yaşamasına neden olur. İstanbul'dayken iyi olacağına inana-rak köye dönmüştür ama geçen zaman onun için hiç de ko-lay olmamıştır.

Babam çok naif, güzel bir insandı ama maalesef köydeki in-sanlar onu anlamıyorlardı. Ona çok eziyet ettiler. Ben bunu söyledim diye birileri gücenip darılabilir, doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar biliyorum ama ben de babamın el-çisiyim, onun bana anlattıklarını söylüyorum.

Babam köye fazla geliyordu, onu anlayamıyorlardı. Baba-mın güvercinleri vardı; cins, takla atan güvercinlerdi ve on-ları çok severdi, onlarla ilgilenmekten mutlu olurdu. Tav-şanları da vardı ama köylüler tavşanları kaçırıyormuş mese-la, güvercinlerinin boynunu kırıp götürüp pişirip yiyorlar-

miş. Bir tane cocker cinsi köpeği vardı, onu da zehirlemişler. Gülleri vardı, çiçeğe, bahçeye çok meraklıydı, bu yüzden İsveç'ten özel tohumlar, gül çeşitleri gönderiyordum. Bahçesini cennet gibi yapmıştı. Ama köyün çocukları o gülleri yoluyor, bahçeye zarar veriyorlarmış. Yani köyü babam için yaşanılmaz hale getirmişler.

Rahşan, köylülerin babasına neden böyle kötü davranmaya başladıklarını anlamadığını söylüyor ve babasına yapılan kötü davranışları “vahşilik” kelimesiyle açıklıyor. “Biri-leri bu ifadeyi kullandığım için kızabilir ama babamı bu kadar üzebilecek şey gerçekten de vahşice bir şey olmalı” diyerek köyde insanların babasıyla ilgili söylediklerini şu şekilde aktarıyor:

Köyü gezerken köylüler, “Ya senin bu baban ne yapıyor, yiyecek bir şey ekmiyor, hep çiçek ekiyor” diyerek aklın sıra dalga geçiyorlardı. Bizim insanımızın çiçeğe bakış açısı da bu maalesef. Babam bir gelişimde çok üzgündü, çiçeklerine zarar verdiklerini söyledi. Bahçeye girip tüm gülleri ve çiçekleri yolmuş çocuklar.

Rahşan, köyde babasına yapılan bu davranışları hiç affetmediğini anlatıyor ve maruz kaldığı bu tür davranışlar üzerine babasının insanlarla ilişkisini kestiğini, içine kapandığını, evinden çıkmayıp yalnızlığını içkiyle kapatmaya çalıştığını söylüyor. Köylülerle yaşadığı sorunların yanında babasının kendisinden bir şeyler gizlediğini, yaşadığı her neyse bunun babasının çok yıprattığını anlatıyor.

Babamı böyle çeşitli şekillere sokuyorlar. Babam tonton bir insandı, iyisi ve kötüsüyle bir insandı. Öncelikle insanları insan olarak görmek lazım, tabulaştırmamak lazım.

Çok sinirlenmişti, içmişti. Beni aldı, bana sarıldı. Başından geçen birkaç olayı anlattı. “Kızım, sen gelince fotoğ-

raflarını çekmek için makinemin içine film aldım, blucini mi halan yıkadı, dişlerimi bardağa koydum, sabah kalktım, dişlerimi, pantolonumu ve fotoğraf makinemi çalmışlar” dedi. Bu, beni de çok kızdırdı.

Babama köyün delisi muamelesi yapıyorlardı âdeta. Mesela babam ince kadifeden uzun bir kıyafet giyerdi, sandaletler giyerdi altına, saçları uzundu. Çiçeklerine bakardı, güllerini keserdi, ete çok meraklı değil, sebze yerdi. Ördekleri vardı havuzda, köpeği vardı. Bir de o zamanlarda köydeki sıradan herhangi yaşlı bir başka adamı düşün. Âdeta bir keşiş gibi yaşardı. Yani babamın hayat tarzına köyde deli gibi bakıyorlardı.

Bu yüzden bizim köy iyidir nostaljisi yapamayacağım. Babama günlük hayatta yaptıkları o hareketler yüzünden hâlâ affedemiyorum onları, son yıllarında rahat ettirmedi ler babamı.

Kızı ve damadının ziyareti Musa’ya çok iyi gelir ve morali yavaş yavaş düzelir. Rahşan’ın sevineceğine inandığı bir gelişmeyi de yarı mahcup yarı sevimli bir tavırla açıklar.

Babam bana “Kızım sana güzel bir haberim var” dedi, biraz durakladı ve “Biliyor musun Reşê, ben kitap yazmaya başladım” dedi. Ürkerek anlatıyordu, ürkerek de yazıyormuş, çünkü daha önce tüm yazdıklarına ya el konuldu ya da yakıldı. Bu yüzden korkuyordu, bitirdikten sonra yazılarının başına bir şey gelir diye çok endişeliydi.

Yanında iki çocuk vardı, babamın gözleri iyi görmediği için çocuklara yazdırmaya çalışıyormuş ama onlar da pek kulak vermiyorlarmış. Babam konuşuyor, onlar yazıyormuş. Tıpkı küçükken bana yazdırdığı gibi. Çok dertlenmiş babacığım, başladı anlatmaya: “Yahu bir saat oturacaksınız, ben anlatacağım, siz yazacaksınız” diyorum ama yazmıyorlar. Ben de kendim yazmaya başladım ama nasıl oldu

bilemiyorum, sen bakabilir misin?” dedi. Bunları söylerken nasıl mahcup, nasıl gözlerini kaçırıyor, anlatamam... Geçtik masasının başına, kâğıtları önüne aldı. “Bu benim kaçınıcı yazışım, biliyor musun? Ben yazdıkça hep çalındı yazdıklarım” dedi. Meğer askerler gelip, köyde arama yapacağız diyerek yazdıklarına da el koyuyormuş...

Yazdığı bölümü okudu, bayıldık tabii anlatımına. Ona kızdım biraz, “Babacığım, sen akli başında bir insansın, madem bu kadar sık alınıyor, fotokopi denen bir şey var, bunların birer kopyasını halama ya da bir başkasına dağıtsaydın, elinde olurdu örnekleri” dedim. “Böylece her seferinde yazmak zorunda kalmazdın” dedim. Babam da yine mahcup bir bakışla “Akıl edemedim kızım” diye cevap verdi.

Rahşan, Şenol ile birlikte, babasının yazılarının kopyalarını çıkartmak için Nusaybin’e gider. Yazıların dört kopyasını çıkarıp aslını babasına verir, bir kopyasını halasına, birini de kendisine saklar. Bir diğer kopyayı da babasının özel mesajıyla İstanbul’a götürür.

O kopyayı Şahap Balcıoğlu’na gönderdi babam. Ondan başka kimseye güvenemediğini söyledi. Babamın yazdığı kitabın ilk redaktörlüğünü de Şahap Amca yaptı. Acayip küfürbazdı, yazıları redakte ederken babama küfrede ede “Ulan Musa, ne doğru dürüst Kürtçe biliyorsun, ne Türkçe, ne Almanca, ne Farsça ama hepsini de birbirine karıştırarak yeni bir dil, bir kitap yazmışsın” diyerek yazılarını elden geçirdi. Ona çok şey borçluyuz, kitapta katkısı çok oldu Şahap Amca’nın.

Musa, eşi ve çocuklarından binlerce kilometre uzakta, köyde akrabalarıyla yaşamaya devam eder. Ancak yaşadıklarından dolayı artık köyden de sıkılmaya başlamıştır. İstanbul’a dönmek istese de içinde bulunduğu koşullar buna pek uygun değildir.

Yazdığı kitabın bölümlerini fotokopiyle çoğalttıkları günün akşamı, yemekten sonra sohbet ederken Rahşan babasının yine duygusallaştığını fark eder. Babasının sıkıntılı olduğunu anlayınca anlatması için biraz üsteler.

İçmişti, biraz onun da etkisiyle bana sarıldı ve ağladı. “Kızım ne olursun, beni evine götür. Artık burada yaşamak istemiyorum, sende kalmak istiyorum” dedi. Bana köyden ayrılma isteğini bu şekilde anlatmıştı.

Musa, köylülerin kendisini çok üzdüğünü, bazı davranışlardan çok sıkıldığını yeniden anlatır kızına.

Bazı köylüler ona sıkıntı yaratıyormuş, babamı ispiyonlayanlar oluyormuş. Mesela kuzenim, İsveçli bir turistle köye gidiyor babamı ziyarete. Sanıyorum 1984-85 arası olacak, birileri karakola gidip turist için “Terörist geldi” diye şikâyet etmiş. Bu şikâyet üzerine askerler köye baskın yapıyor, babamın kafasına çuval geçirip, onu Diyarbakır’a götürüyorlar. Bu olayın çok etkisinde kalmıştı. “Kızım, hayatımda çok işkence gördüm ama en büyük işkence kafama çuval geçirilmesi ve o halde Diyarbakır’a götürülmem oldu” demişti.

Komutanlar, generaller babamın hücrelerine kebablar getiriyorlar, kibar mı kibar davranıyorlarmış. Ama yemekten sonra tuvalete gidecek mesela, tuvaletin kapısını açık bırakıp kapıya da nöbetçi bir asker bırakıyorlarmış. Babam da bunun üzerine açlık grevine başlamış. “Başıma çuval geçirilmesinden sonra, tuvaletin kapısını açık bırakıp kapıya nöbetçi dikmeleri bana yapılan en büyük ikinci işkence oldu” demişti.

Bir ihtiyar çoban varmış, bir de bir genç. Onlara işkence ediliyormuş ve seslerini babama dinletiyorlarmış. Onları falakaya yatırıp sonra yaralarına tuz bastırıyorlarmış meğer.

O yüzden o kadar bağırıp inliyorlarmış. Ondan sonra da o işkence sesleri altında sabah muhteşem bir kahvaltı ısmarlıyorlar babama, “Buyrun Musa Bey, kahvaltınız” diyerek.

Eve gelenin terörist değil, turist olduğu anlaşılınca yanlışlık oldu diyerek bırakmışlar. Ama tüm bu yaşadıkları onu çok incitmiş, yıpratmıştı. “Ben İstanbul’a gitmek istiyorum” dedi.

Babasının anlattıklarına, yaşadıklarına çok üzülen Rahşan, İstanbul’a döndükten sonra abisi Anter’i arayıp tüm olup bitenleri onunla paylaşır ve köyden ayrılmasının babasına iyi geleceğini söyler.

Babamın hiç mutlu olmadığını, İstanbul’a gitmek istediğini söyledim. Abim, babamın rahat edebileceği imkânları sağlamak için İstanbul’a geldi. Babamın rahat edebileceği bir hayat demek, evde en az on-on beş misafiri ağırlayabileceği koşulları ve olanağı sağlamak demekti. Dragos’ta bir ev aldı abim. Karşılı bir ahabamız var Celal Ertekin, o, orada ev yapıyor diye oradan aldık. Şehirden çok uzak, Allah’ın unuttuğu bir yer yani. İyi bir şey yaptık zannettik oradan ev alarak ama büyük bir hata yapmışız meğer.

Rahşan, babasıyla Şenol’u tanıştırdıktan sonra İstanbul’a dönüp evin tadilat işleriyle uğraşır. Köyden döndükten sonra akli babasında kalır ama İstanbul’a dönmeden, babasının can dostu Rezzak Aysan ile konuşur, babasını yalnız bırakmamasını rica eder.

Diş hekimi olan Rezzak, modacı Suat Aysan’ın kardeşidir ama Musa Anter ile tanışıklığı Mardin’deki okul yıllarına kadar gider. Uzun yıllar İstanbul’da diş hekimliği yapan Rezzak, Rahşan’ın deyimiyle dönemin hızlı çapkınlarından.

Çok yakışıklı bir adamdı Rezzak Amca, bu yüzden çok sevgilisi olurdu. Evliliğin kendisine göre bir kurum olmadığı-

nı söylerdi, bu yüzden uzun yıllar bekâr yaşadı. Sadece bir kere evlendi, o da zengin, dul bir İstanbul kadınıydı. Üç yıl evli kaldı, çocukları olmadı ama bizleri çok severdi.

Musa, köye dönme kararı aldıktan sonra Rezzak da onu izler. Yakınında Rezzak'ın olduğunu bilmeleri, Musa'nın eşi ve çocuklarını da rahatlatır.

Özellikle babamın köyde geçirdiği zamanlarda daha sık görüşüyorlardı. Birbirlerine o kadar düşkündüler ki, kardeş gibiydiler. Sık sık da tartışırlardı ama öyle birbirlerini kırmaz, birbirlerine saygısızlık etmezler, öyle uzun küslükleri olmazdı. Babamla tartışıklarına Rezzak Amcam ona bazen “Ulan Musa, bugün ölsem hasretime dayanamaz, hemen arkamdan gelirsin be” derdi.

Rezzak Amca beni çok sever ve gittiği yerlerden bana hediyeler getirirdi. Beni memnun etmek için babamla âdetta yarışa girerlerdi. Nerede orijinal bir şey varsa, alır bana getirirdi. Bir gün bir Osmanlı köşküne ait anahtarları almış antikacıdan. Geldim, babamla tartışıyorlar; babam “O ne biçim hediyedir öyle?” diye çıkışıyor, o ise “Ama Musa, çok önemli bir Osmanlı paşasının köşkünden kalma anahtarlar” diyerek ne kadar nadir ve güzel bir eser olduğuna ikna etmeye çalışıyor. Babam ona “Bu adamın kafası basmıyor, ona sen anlat kızım. Devletin gözü hep üstümde ve sık sık evimi polis basıyor. Bu kadar anahtarı görürlerse, ‘Ulan bu kadar anahtarla ne tür işler çeviriyorsun, ne tür yeraltı faaliyet yürütüyorsun?’ diye sormazlar mı?” demişti.

Bir keresinde de Rezzak Amca ile bir fotoğraf çekmiştik. O fotoğrafı paylaşamıyorlardı. Rezzak Amca'nın odasında-ken babam gizliden gider alırdı, babamın aldığını görünce de Rezzak Amca gizli operasyon çevirirdi. Neyse ki, ikisinin arasını bulmak o kadar zor olmuyordu. Biz olmadığı-

mız zamanlarda çok desteği oldu, o bizim evimizin altın-cı üyesiydi âdeta.

1989 yazında babasını ziyarete gittiğinde, Rahşan'ı Diyarbakır'da karşılamaya giden Rezzak olur.

O gün gece geç saatlere kadar babam ve Rezzak Amca ile muhabbet ettik. Bahçedeki havuza kurbağalar dolmuştu ve sabaha kadar uyutmadılar beni. Ertesi sabah uyumadığımı, gözüme uyku girmediğini söylediğimde Rezzak Amca babama bakarak “Bakarız çaresine” dedi. İkinci gün akşam yine aynı sesler... “Uyuyamayacağım galiba” dediğimde, Rezzak Amca “Sen gidip uyumaya çalış, belki baban onları susmaları için ikna eder” dedi, güldük tabii. İzin isteyip yatmak için odaya gittim. Daha yatağa yeni girmiştim ki, elektrikler kesildi, her yer karanlık olunca kurbağaların da sesi kesildi. Rezzak Amca bahçeden “Sorun yok kızım, sadece sigorta attı” dedi. Ses kesildi ya, “Oh be” diyerek kafamı yastığa koyduğum gibi uyudum, sabaha kadar deliksiz bir uyku çektim, bu yüzden erkenden kalktım.

Babam ve Rezzak Amca erkenden kalmış, kahvaltıyı hazırlamışlardı bile. Bahçeye geçmeden babamın Rezzak Amca'ya kızdığını duydum. Bahçeyi suluyordu, Kürtçe “Reşê yaptığına kızacak” diyordu. Rezzak Amca, masaya kahvaltılıkları koyuyordu. Havuzun suyunu değiştirmiş, bahçeyi temizlemişlerdi.

“Günaydın, bugün hiç kurbağa sesi duymadım, ne güzel uyudum, ne oldu kurbağalara?” diye sorunca, ikisi birbirine baktı. Rezzak Amca benden gözünü kaçırırken, babam dudağının ucundaki o muzır gülümsemeyle ona baktı. Rezzak Amca o bakışlardan kaçmak istercesine “Rahşan kızım, yumurtaları nasıl istersin?” dedi ve elindeki elektrik kablolarını gizlemeye çalışarak hızlıca mutfağa geçti. Ben tabii elindeki kabloya anlam veremedim. Babam, onun arkasın-

dan bakıp başını sallayıp bıyık altından güldü ve “Kurbacıları ben ikna edemedim ama Rezzak onları kandırdı” dedi ve dikkatimi dağıtmak için de bahçeden kopardığı bir gülü kulağımın arkasına koydu. O sabah çok güldük, eğlendik.

Rezzak Amca doğru söylemişti: Babamdan altı ay önce bir trafik kazasında öldü, dediği çıktı ve ondan tam altı ay sonra babamı da bizden aldılar...

Son İstanbul

Anter’in Dragos’ta satın aldığı ev tamamlanınca Musa 13 yıl sonra, 1989’da İstanbul’a geri döner. Yaşlandığı için ona göz kulak olsun diye Süphan ve Ali adında akrabaları, Ali’nin eşi ve çocuklarıyla birlikte o evde kalmaya başlar. İstanbul’un bu uzak köşesinde yaşamak Musa için yorucu olacaktır, çünkü ilgili olduğu kültürel ve entelektüel tüm çalışmalar şehir merkezindedir: İstanbul’a döndükten sonra *Gündem* gazetesine yazılar yazmaya başlar. Kürt dili, kültürü ve tarihiyle ilgili yapılan etkinliklere aktif olarak katılır. Kürt Enstitüsü ve Mezopotamya Kültür Merkezi’nin de kuruluşunda yer alır. Ama tüm bu faaliyetler daha çok Taksim ve Be-yoğlu civarında olduğu için Dragos’tan gidiş geliş onun için çok yorucu olur.

Babam, Mezopotamya Kültür Merkezi’nin kurucularından ve ev oraya çok uzaktı. Babam, kültür merkezini o kadar benimsemiş ki, gelen gidene çay yapardı, çay ikram ederdi, çok mütevazıydı yani. Ama ne yazık ki, insanlarımız çoğu zaman mütevazılığı yanlış anlıyorlar, sonra da hoyrat davranıyorlar. Birileri daha sonra bir yazı yazmış, “Musa Anter bana yalvardı, ‘Ne olursun eve gitmeyeyim, burada bir yerde yatıvereyim’ dedi” diye. Düşünebiliyor musunuz, o adam, bunu kitabında yazıyor, televizyonda da söyledi. O

sırada kültür merkezinin başkanıydı galiba. Tabii biz kıyamet koparttık. Yahu babamın evi var zaten, evde de Ali, Süphan, Ali'nin karısı ve çocuğuyla kalıyor. Bir de zaten babamın geleni, gideni çok. Evi abim almış, biz her ay babama para gönderiyoruz ama o adam, babamı evsiz, oradan buradan para dilenen biri gibi lanse edince bizde şarteller attı.

Babayı son görüş

Rahşan babasıyla en son 1992'nin Haziran ayında görüşür. Dragos'taki evde yapılan bu son görüşmede Musa oldukça üzgündür.

“Gel kızım” dedi, içmiş ve ağlamıştı. Beni odasına götürdü. Nasıl ağlıyor anlatamam. Bana, “Kızım, beni adam yerine koymuyorlar. Gazeteye gittiğimde çaycılık yapıyorum resmen, bana bir oda bile verilmedi, doğru dürüst selam veren yok” demişti. Dediğim gibi, babam çok mütevazı bir insandı; çocukla çocuk olurdu, öyle kibri falan yoktu. Bu yüzden de hayattayken pek kadri, kıymeti bilinmedi. “Madem bu kadar üzülecek davranışlarla karşılaşıyorsun, lütfen gitme” dedim ona. “Her Kürdüm diyene kucak açıyorsun ama her insan kadirşinas değil ki” dedim. Çok üzüldüğümü görünce bu sefer beni teselli etmek için “Üzülme Madam Tatarı” diyerek takıldı.

Babamın gazetede bir köşesi vardı, düzenli yazılar yazardı ama bazen ağır ve küfürlü yazdığında yayımlamayabiliyorlardı. Gazetede bir oda vermedikleri gibi, yazılarını evde yazdığında yazıyı ulaştırabileceği bir faks cihazı bile temin etmemişlerdi. Dragos'taki evden yazdığı yazıları, Eminönü'ne kadar götürüp gazeteye teslim edermiş. Bu sefer, “Neden bizden telefonlu bir faks cihazı istemedin?” diye ona kızdım. Babam bunları ağlayarak anlattı. Böylesi mua-

melelerle karşılaşması çok ağrıma gitti. Hem anlattığı şeyler hem de bunları ağlayarak anlatması çok üzmüştü beni. Hemen açtım telefonu, “Konuşacaksın baba, böyle davranışların seni ne kadar rahatsız ettiğini anlatacaksın” dedim. “Tamam” dedi.

Yaşar Abi (Kaya) o sırada gazetenin yöneticisiydi. “Konuşacağım” dedi babam, telefonu açtık ama orada olmasına rağmen babamla görüşmedi. O telefona çıkmayınca Haluk Gerger ile konuştu babam. Bana söylediklerini ona da tek tek anlattı, rahatsızlığını dile getirdi, artık yazmayacağını söyledi. Haluk Gerger çok anlayışla karşıladı, babamı sakinleştirdi ve istediklerini yapacağını söyledi.

O konuşmadan sonra babama bir faks cihazı göndermişlerdi ama onu çok kullanmaya zamanı olmadı ne yazık ki. Eylül ayında vuruldu zaten.

Rahşan, İsveç’e dönmeden bir gün önce babasını son bir defa Dragos’taki evinde ziyaret eder. Telefonla yaptığı görüşmeden dolayı rahatlamıştır. Son görüşmelerinde Musa yine tüm sevecenliğiyle Rahşan’ı karşılar.

“Babamda farklı bir ruh hali vardı, anlam veremediğim bir telaş” diye anlatıyor Rahşan. Köyden getirdiği bakır tencere-leri, kendi mahsulü olan mercimeği, bulguru, peyniri ve çok sevdiği ful çiçeklerini, kafesteki kuşunu, evine götürsün diye Rahşan’a verir.

“Baba, bunları nasıl İsveç’e kadar götüreyim?” diye karşı koymaya çalıştım ama mümkün değil, “Götüreceksin” dedi. Sanki bir daha bana bir şey veremeyecekmiş telaşı vardı. O son görüşmemiz aklıma geldikçe bir daha görüşemeyeceğimizi hissettiğini anlıyorum, âdeta öleceğini hissetmişti babam.

* * *

Rahşan, yedi yıllık çalışmanın neticesinde rehabilite ettiği birçok çocukta ilerleme kat edince çalıştığı merkezin takdir gören çalışanlarından biri olur. Dil sorununu da tamamen halledip üniversite eğitimine başlayacak düzeye gelince, rehabilitasyon alanında ilerlemeye karar verir ve bu alanla ilgili eğitim veren bir yüksek okula kayıt yaptırır. İş pratiğinden dolayı üç yıllık okulu iki yılda bitirebilecektir. Bütün ders notlarını tamamlayıp okula başlayacağı için çok heyecanlıdır.

Türkiye’den döndükten sonra doktorları, annesinin kalbindeki damarların tıkanması neticesinde açık kalp ameliyatı olması gerektiğini söyler. Ağır bir ameliyatın ardından Hale’nin damarları değişir. Bu süre zarfında Rahşan annesinde kalır, ona yardım eder, babasıyla da düzenli telefon görüşmeleri yapar.

Okul kayıtları, işlemler, mesai derken o hafta babasıyla konuşmaya zaman bulamaz ama annesinden babasının bir festival için Diyarbakır’a davet edildiği haberini alır.

Endişelendik tabii. Babamın yalnız başına gidecek olması, o tarihlerde Diyarbakır’da çok sayıda insanın faili meçhule kurban gitmesi bizi endişelendirmişti, gitmesini istemedik ama bizi dinlemedi. Telefonda bu konuyu babamla konuştuk. “Ne yapacaklar benim gibi bir yaşlı insanı?” diyerek endişelenecek bir durum olmadığını söyledi, “Yüreğini zi ferah tutun” dedi.

Musa, Diyarbakır’a her gidişinde Demir Otel’de kalır ama festival organizasyonu konuklar için Büyük Otel’den yer ayırtmıştır. Hale, Musa’nın kaldığı süre zarfında oteli arayıp ne durumda olduğu bilgisini alır.

Rahşan, 20 Eylül 1992 günü, Västerås’da annesiyle birlikte bir heykel sergisine gider. Eve geldiğinde, annesi oteli arayıp Musa’yı sorar ama otel görevlisi onun arkadaşlarıyla gö-

rüşmeye gittiğini söyler. Rahşan, annesinin ilaçlarını ve yemeğini verdikten sonra evine gider.

Diyarbakır'daysa Musa kitaplarını imzalamış, her şey sorunsuz geçmiştir. Pazar günü otel odasında dinlenmeye geçtiği sırada, resepsiyondan gelen bir telefon üzerine aşağıya iner. 1990 yılının Nisan ayında Diyarbakır'da düzenlenen bir panele konuşmacı olarak katıldığında yaptığı konuşmadan dolayı gözaltına alındığında ona avukatlık yapan Şeyhmus Miroğlu'nun kardeşi Orhan'dır gelen. Musa'nın Diyarbakır'a bu son gelişinde babaları da Musa'ya etkinlikler boyunca eşlik etmiştir. Orhan festivalin son günü, onun için evde verdikleri yemek davetine götürmek üzere Musa'ya eşlik etmek amacıyla gelmiştir. *Musa Anter Cinayeti* adlı kitabında Miroğlu, tarihî şahitliğini şu şekilde aktarıyor:³

Babam, Musa Abi'yi Diyarbakır'a geldiği günden itibaren hiç yalnız bırakmadı. İmza gününde bol bol fotoğraflar çekmişler. Saatlerce beraber olmuşlar. Ben olmadığım için üzgündüm ama sonra babamla karar verdik, Musa Abi'yi Pazar günü eve davet edecek, Pazartesi günü de havaalanına bırakacaktım.

Telefonla onu aradım, ses tonundan sanki biraz tedirgin gibiydi. Çok davet aldığını, ancak hiçbirini kabul etmediğini söyledi ama beni kırmayıp gelecekti. Pazar gecesi sözleştik, ben onu otelden alacaktım.

Pazar günü onu getirmek için evden ayrıldığımda saat beşe geliyordu. Otele tek başıma yürüyerek gittim.

Hamit Yıldırım (Dijwar) otele geldiğinde asma katta Musa Abi ile beraber oturuyorduk. Haberler okunuyordu, otel görevlilerinden biri "Abi beklediğin misafir geldi" dedi. Hamit Yıldırım yanıma geldi, ayakta bir süre durdu. Musa Abi oturduğu yerden doğruldu ve ikisi birlikte asansör-

3 Orhan Miroğlu, *Kuşatmadan İnfaza Musa Anter Cinayeti*, Everest Yayınları, 2012.

le yukarıya, Musa Abi'nin kaldığı odaya çıktılar. Orada ne olup bittiğini bilmiyorum, az sonra yine beraber çıkıp geldiler. Musa Abi üstünü değiştirmiş, beyaz bir pantolon ile siyah uzun kollu bir tişört giymişti.

Üçümüz ve Musa Abi'ye göstermek için kitap dosyası getiren tanımadığım bir kişi ile Musa Abi'nin yeğeni Süphan Mete ile birlikte çıktık.

Kitap getiren ve Süphan bizden uzaklaştılar, Musa Abi bana “Araban var mı?” diye sordu, “Yok” dedim. Seyrantepe'ye gideceğimizi söyledi. “Ticari taksi ile gideriz” dedim. Karşıda ticari bir taksi duruyordu, müşteri yok diye şoförü otele uyuyordu, uyandırdılar, geldi, yola çıktık. Orduevi'ni geçtiğimizde hava kararmıştı. Hamit, Musa Anter'i, Horgir ve Yeşil'in içinde olduğu gruba teslim etmek için gelmiş. Ama hesapta ben yoktum, bu yüzden de Hamit endişelenip, telaşlandı. Yeşil ve grubu onu Silvan yolunda beklerken o telaşla bizi Ergani yoluna soktu. Onu bekleyenler bir aksilik olduğunu anlamıştı çünkü Hamit epey gecikmişti. Hamit'in telaşa düşmesi benim ve şoförün hayatını kurtardı. Çünkü Hamit bizi o gruba götürseydi o gece ne ben ne de taksinin şoförü öldürülmekten kurtulamazdık.

Hamit JİTEM grubuyla buluşamadı. Bu onun için önemli bir görevdi ama başarısızlıkla sonuçlanmak üzereydi. O da Musa Anter'i tek başına öldürmeye karar verdi. Bu karardan sonra JİTEM ekibiyle buluşma ihtimalini bir yana atarak bizi infaz edeceği bir yer aradı.

Cumhuriyet Mahallesi 36. Sokak'ta güya toplantının yapılacağı evin bulunduğu sokağa girdi. Musa Abi “Bırak o eşeği” diyerek son anda geri dönecekken Hamit, “Evi buldum” diye seslendi.

Sokağa onun peşinden girdik, Musa Abi vurulmamıza saniyeler kala “samimi itirafçılar”ın toplantısına gittiğimizi söylediğinde yapılacak fazla şey kalmamıştı. Olan olmuş-

tu, Hamit üstündeki Uman marka silahını çekip ateş etmeye başladı. Ben kurtuldum ve vücuduma saplanan kurşunlar o gece canımı almaya yetmedi. Musa Abi'nin ölümüne çok üzüldüm, hayatım boyunca bu hatıra beni terk etmeyecekti. Bir teselli var yine de. O da Musa Abi'nin hiç değilse bu zalimlerin eline geçmeden ölmesiydi. Eğer ellerine geçseydi, işkence yapacaklar, muhtemelen işkenceyle öldüreceklerdi, hem o hem ben.

Abdülkadir Aygan'ın anlattığına göre Hamit bizi öldürdüğünden emin olarak JITEM'in Saraykapı'daki merkezine gidiyor ve buluşamadığı ekiple buluşuyor. Hogır kızgınlıkla soruyor Hamit'e "Sana Musa Anter'i öldür demedik, senin görevin onu bize getirmektir" diye. Hamit de kendini savunmak zorunda kalıyor ve "Yolda giderken şüphelendiler, geri döneceklerdi, bu yüzden vurdum" diyor...⁴

Rahşan pazar günü gelen bir telefonla acilen işyerine gider, birkaç saat sonra eve döndüğünde daha dinlenmeye fırsat bulamadan oturduğu odanın penceresinin camına atılan bir taş sesiyle irkilir. Camdan dışarıya baktığında taşı atanın kardeşi Dicle olduğunu görür. 45 kilometre uzaktaki bir şehirde yaşayan Dicle'nin hafta sonu haber vermeksizin gelmesi hayra alamet değildir. Annesine bir şey olduğu telaşıyla aşağıya inip kapıyı açtığında kardeşinin çok üzgün olduğunu görür. "Abla, babamızı vurmuşlar, onu kaybettik" dediğinde Rahşan olduğu yere yıkılır. Babasının vurulduğu haberini vermek isteyenlerin üst üste araması üzerine telefonu kilitlendiği için Rahşan'a daha önce kimse ulaşamamıştır.

Musa Anter'in öldürüldüğü haberini en önce Şenol öğ-

4 Rahşan Anter Yoroğlu yıllar sonra gazeteci Ersin Kalkan ile birlikte Abdülkadir Aygan ile yüzleşir. Kalkan'ın Aygan'la yaptığı söyleşi kitaplaşır ancak Türkiye'de yasaklanır: *Bir JITEM Dosyası: Musa Anter Cinayeti - Katille Buluşma*, Güncel Yayıncılık, 2006. Aygan, kitapta Musa Anter'in öldürülmesi olayının JITEM tarafından planlandığını anlatmaktadır.

renir. *Cumhuriyet* gazetesinden onu arayıp haber verdiklerinde Rahşan'ı arar ama ona ulaşamayınca bu sefer Dicle'yi arar. Hale yakın zamanda kalp ameliyatı olduğu için Dicle ve Rahşan, annelerine sakinleştirici verdikten sonra olayı anlatmanın doğru olacağını düşünürler.

Annemin evine gittik. Biz ona nasıl söyleriz diye akla karayı seçerken, İsveç'teki Kürt derneklerinden birinin sorumlusu annemi aramış meğer. Ona "Musa Amca şehit oldu, başımız sağ olsun" demişler.

Evine gittiğimizde anneciğimin beti, benzi atmıştı. "Biliyorum" dedi. Hepimiz donup kalmıştık. O akşam bilet bulamadık. Pazartesi günü için İstanbul'a bilet bulduk. Medet ve Yurdanur, Serhat'ın evine gittik. Biz o akşam Diyarbakır'a gideriz diye plan yaparken, Medet Abi, annemin durumunun iyi olmadığını ve o gece dinlenmemizi tembihleyerek salı gününe biletleri ayarladı.

Tabii bu kadar kolay anlatıyorum ama o yıllarda Diyarbakır'a bilet bulmak hiç de kolay değildi, bunun için de torpil lazımdı. Turgut Özal'ın doktorlarından biri olan İsmet Toğman, babamın da arkadaşıydı ve bilet konusunda bize yardımcı olması için onu arayıp ricada bulunduk. Sağ olsun İsmet Amca bize uçakta yer ayarladı ve bu sayede gidebildik.

Ailesi Diyarbakır'a gelinceye kadar Musa Anter, doğduğu köyde toprağa verilmiştir bile. Rahşan, babasının gömüldüğünü bilmeden salı günü Diyarbakır'a indiklerinde akrabaları, dost ve tanıdıkları tarafından karşılanırlar. Doğrudan Diyarbakır Devlet Hastanesi'ne giderler. Akrabaları, vurulduktan sonra Musa Anter'in cenazesinin bu hastaneye getirildiğini söylerler ama aile, hastanede cenazeye dair herhangi bir kayıt bulamaz.

Eskiden bilgisayarlar olmadığı için büyük defterlere gece gelen tüm vakalar kaydedilirdi. Ama o gece tutulan defterde babamın kaydının olmadığı söylədiler. Doktor doktor, bölüm bölüm gezdik ama nafile, kimse bize Musa Anter'in o gece o hastaneye getirildiğini söylemedi.

Tesadüfen karşılaştıkları bir çaycıdan, Musa Anter'in vurulduktan sonra naaşının hastaneye getirildiğini öğrenirler.

35 yaşlarında bir çaycıydı. “Apê Musa buradaydı, onu buradan köyüne, mezara götürdüler” dedi. Sonunda bir doktorla karşılaştık, babamızın öldürüldüğünü bildiğimizi söyledik, doktordan zorla o gün babamın hastaneye getirildiğine dair bir ölüm raporu aldık. Ama resmî defter kaydına babamın cenazesinin getirildiği yazılmamıştı.

Rahşan, ortada bir ceset olmasına rağmen resmî kayıtlara ölüm tutanağının işlenmemiş olmasına anlam veremediklerini anlatıyor.

Sonra dediler ki gayet açık, eğer Musa Anter'in öldürüldüğü duyulursa büyük olaylar çıkacak, kıyamet kopacak, Kürt halkı isyan edecek. Bunun korkusundan da o gece kaydını özellikle deftere yazmamışlardır.

Hale, saldırıda yaralanan ve aynı hastanede tedavi edilen Orhan Miroğlu'nu da ziyaret eder.

Bir umut belki vuranları tanıyordur diye sormak istedik ama epey kurşun yarası varmış vücudunda pek kendinde değildi. Babası vardı yanında, bir şey hatırlamadığını söyledi ve “Bizi arkadan vurdular” dedi. Detay verecek durumda değildi, durumu kötüydü; doktorlar ölebileceğini söylemiş.

Valentin'in şahitliği

Musa'nın öldürüldüğünü bilmeyen Nusaybin'deki akrabalarıysa gece gelen bir telefonla haberi duyarlar. Musa'nın kardeşi Hasan'ın gelini olan Valentin, gece geç saatte çalan telefonun hayra alamet olmadığını bilerek, o gece köyde kalan eşinin başına kötü bir şey gelmiş olabileceği korkusuyla yüreği ağzında ahizeyi kaldırır.

Daha alo demeden, karşıdaki erkek sesinin "Musa Anter neyiniz oluyor?" sorusuyla şaşırp kalır. O sırada yedi aylık hamile olan ve gece yarısı telefon sesiyle sıçrayarak yatağından kalkan Valentin, soruya anlam veremez. Karşıdaki ses, Valentin'in yanıt vermesine izin vermeden "Musa Anter Diyarbakır'da öldürüldü, akrabaları gelip cenazesini alsın" diyerek telefonu kapatır. Genç kadın, bu haber karşısında donup kalır. Kâbus gördüğünü ve bu telefonun kötü bir şaka olduğuna inanmak ister. Bir süre sonra köydeki muhtarın evini arayıp kocasına haberi verir. Ama Musa'nın ablası Hanse, kardeşini öldüren güçlerin yeğenine de kıymasından korkar ve o gece yeğenini tek başına Nusaybin'e göndermez, sabahı beklemelerini söyler.

Sabaha karşı cenazeyi almak üzere köyden yola çıktıklarında, art arda dizilmiş otuza yakın zırhlı askerî aracı görünce korkmaya başlarlar. Valentin Anter, o güne dair hatırladığı kareleri şu şekilde anlatıyor:

Musa Amca'nın eşi ve çocukları, "Biz gelinceye kadar cenazeyi almayın, sakın imza da vermeyin" diyerek tembihlediler. Biz de beklemeye karar verdik. Ama hava aydınlanmadan telefon çaldı ve karşıdaki ses, "Siz cenazeyi almaya gelmediğiniz için biz gönderiyoruz" diye haber verdi. Ailesi araya siyasetçileri koymalarına rağmen üç gün sonrasına bilet bulabilmiş.

Cenazeyi Diyarbakır'dan yola çıkarmışlar, biz de karşılamak üzere Nusaybin çıkışında araçlarımızla bekledik. Biz cenazeyi teslim alıp Akarasu köyüne götürmek isterken, ambulans durmadan Eski Mağara köyüne doğru devam etti. Köye vardığımızda Hanse Hala, mezar kazılıncaya kadar tabutu, mahsulü koydukları depoya götürmelerini istedi. "Tabuttakinin kardeşim olduğunu nereden bileceğim? Onu bana göstermeden teslim almayacağız" dedi ve cenazeyi görmek istedi.

Tabut açılıp, kardeşinin yüzündeki kanlı pamukları görünce çığlık attı ve ağıtlar yakıp ona kıyanlara lanet okudu. Ben de göğsünün üzerine kavuşturulmuş ellerini tuttum ve Hanse Hala ile birlikte ağıtlar yaktık.

Akrabaların olduğu yaklaşık otuz aracın dışında köye gelmek isteyenlere izin verilmedi, köyün etrafını askerler ve askerî araçlar kuşattı. Apê Musa'yı tabutla koydukları mezar kapatılmadan, son toprak atılmadan gitmediler.

26 yaşlarında fotoğraf çeken bir genç adam da vardı. Hepimiz onun gazeteci olduğunu düşündük, cenaze töreninin başından sonuna kadar fotoğraflar çeken o gencin kim olduğunu öğrenemedik, o da cenazeyle gelmişti. Askerler gidince onu görmedik bir daha. Askerler gidince dağlardan, yollardan, köylerden insanlar mezara gelip Apê Musa'larına veda etmeye başladılar. Bir ay boyunca mezarını binlerce insan ziyaret etti.

Hale, Rahşan ve Dicle köye vardıklarında tüm giriş çıkışların kapatıldığını ve köylülerin mezara gelmesinin yasaklandığını öğrenirler. Uçup duran helikopterler, çevrede bekleyen panzerlerle oldukça gergin bir havayla karşılaşırılar. İnsan Hakları Derneği üyeleri ve DEP milletvekillerinin bile yüksek güvenlik önlemlerinin alındığı köye girişine izin verilmez. Rahşan, gözleri dolu dolu karşılaştığı manzarayı aktarıyor:

Yaşım 40'ı geçmişti ama çok cenazelere gitmem, ritüelleri de fazla bilmiyorum o yüzden. Onlara, “Babamın vasiyeti var bize, Akarsu köyündeki evinin bahçesine gömülme istiyordu. Bu yüzden cenazeyi oradan çıkarıp gömülme istediği yere götüreceğiz” dedim. Ama kafamızda helikopterler, köyün girişinde tanklar ve askerler tarafından karşılandık. Yukarıda dönüp duran helikopter iki kelime konuşup sesimizi duyurmamıza izin vermedi âdeta. Girişi yasaklamışlar diye insanlar dağ yollarından akrabalara gidiyoruz bahanesiyle köye girmeye çalışıyorlardı. Meclisten Kürt milletvekillerinin gelmesini beklerken, onlar geldiğinde babamızı çıkarıp cenazeyi diğer köye götürmeyi umuyordum. Halbuki bunların bir prosedürü var ama ben o kadar acı ve üzüntü içindeydim ki, cenazeyi hop diye oradan alıp diğer yere sorunsuz bir şekilde götürebileceğiz naifliğindeyim.

Tabii o görüntüleri hiç unutamıyorum. Biz köye vardığımızda babamın mezarına gelen yaşlı bir amca vardı, onu mesela hiç unutamıyorum. Babamın mezarına bakıyor, “Kuro Musaaa” diyerek babama kızıyor, bir şeyler söylüyor. Cenazeyi Diyarbakır’dan yola çıkarmışlar, biz de karşılamak üzere Nusaybin çıkışında araçlarımızla bekledik.

“Ne diyor amca?” diye sordum. “Ulan Musa, niye gittin, senin ölmeye hakkın yoktu, biz seninle aynı yaşıydık, sen okudun ama ben okuyamadım, ben çobanlık yaptım, tarlaya baktım, sen bizim dilimiz, sözümüz oldun, her şeyimiz oldun. Benim oğlumu, torunumu kepçeyle getirdiler, torunumun kafasını kapımın önüne koydular, kız torunumu telgraf direklerine bağlayarak tecavüz ettiler. Senin bizi bırakıp gitmeye hakkın yoktu, kuro lawo” diye ağlıyormuş...

Babamın merasimine dair aklımda kalan tek kare bu. Zaten herkes babamı biliyor, kalkıp da neyini anlatayım ki daha...

Anter yasaklı olduğu için dönüşte ona izletmek üzere Rahşan, babasının mezarını, taziye-yi videoya çekmek ister. Telaşla yola çıktıkları için yanına kamera alamamıştır, Nusaybin’den temin edebileceğini düşünür.

Bana Kaçakçılar Çarşısı’nın karşısındaki fotoğrafçılardan kiralık kamera bulabileceğimi söylediler. Bunun için iki genci yanıma aldım, cenazeyi çıkarmaya yarayacak malzemeleri de temin etmek amacıyla Nusaybin’e gittik. Nusaybin’in girişinde güneş gözlükleri ve fularlarıyla iki özel tim bizi durdurdu. Ben alışkın değilim o buyurgan ve bağırarak küstah tavra, ama bizi durdurup eliyle camı açın işareti yaptılar. Gençler arabanın camını açtı. “Sizi durdurmaya çalışmışlar, neden durmadınız?” dediler. Halbuki ben çocuğun yanında oturuyorum ve bizi kimse durdurmak istemedi. Hemen arabadan indim ve çocuk araba kullanırken yanında olduğumu söyledim. “Beyefendi bizi hiç kimse durdurmadı, eğer öyle olsaydı buraya kadar gelebilir miydik?” diye yanıt verince, sert bir tonda “Verin kimliklerinizi” dedi.

Polis kimlikleri alıp kontrol noktasındaki kulübeye bırakır. Bir başka aracın kimlik kontrolü için dışarı çıkar, o sırada içeriden bir başka polis gelir ve öncekinin aksine çok kibar davranır.

“Hoş geldiniz Nusaybin’e hanımefendi, nasılsınız?” diye kibarca yaklaşınca ne kadar da centilmen bir polis diye şaşırdım. Teşekkür ettim ve Musa Anter’in kızı olduğumu söyledim. “Başınız sağ olsun” dedi. Niçin geldiğimi sorunca, babamı başka mezara gömmek istediğimizi söyleyemiyorum tabii, annemin ilaçlarını almak bahanesini öne sürdüm. Bir de orada sera yapmak istiyorum, babamın çiçeklerini korumak istiyorum, onun için biraz muşamba, sakı

almak istediğimi söyledim. Çocuklara döndü ve “Hanımefendiye yardımcı olun, gezdirin, size iyi tatiller” dedi. Ben teşekkür edince, nereden geldiğimi sordu. İsveç cevabını alınca İngilizce bildiğini söyleyerek “What is your name?” dedi ve güldü. O sırada bizimle dalga geçtiğini anladım.

On metre daha gitmeden bu sefer başka polisler gelip kimliğimize bakmak istedi, meğerse hepsi de dalga geçiyorlarmış bizimle. Çarşı girişinde iki tane adam, ellerindeki uzun namlulu silahı ense köküne doğrultup bizi takip ediyorlar. Çarşı civarındaki fotoğrafçılara kiralık kamera soruyorum, herkes yüzümüze bile bakmadan “Yok” cevabı veriyor. Arkamda iki silahlı adamı gören tabii ne selamımı alır ne kamerasını kiraya verir.

Meğer halkı kokutmuşlar, Musa Anter’in mezarını ziyaret etmeye gideni gözaltına alacağız diye. İnsanlar korkmuş, yüzümüze bile bakmıyorlar. Korku ve tedirginlik dolu bir ifadeyle ne istesek “Yok” diyorlar. Çarşıdan istediğimiz hiçbir şeyi alamadan, polislerin bakışları altında ellerimiz boş halde köye döndük...

O fotoğraf...

Musa Anter’in ölüm yıl dönümlerinde sık sık karşımıza çıkan bir fotoğraf karesi var, bir çoğumuzun gördüğü siyah-beyaz bir kare. Issız bir köyde üç kişinin taşıdığı bir tabutun hikâyesidir o fotoğraf. Musa Anter’in naaşı bir yıl sonra ailesinin isteği üzerine Zivingê’den (Eski Mağara), Stililê’ye (Akarsu) taşındığında çekilmiş olan bir kare...

Rahşan’ın “Babam, son yolculuğunda böyle yalnız mı olmalıydı?” cümlesi, o anın kederini yansıtıyor. Bu fotoğrafı göstererek çocuklarının cenazesini alıp topraklarına gömmek isteyen annelerin acısını çok iyi anladığını söylüyor. O fotoğrafı çekense Rahşan’ın amcasının gelini Valentin’miş.

Pazar günü vefat etti babam. Pazartesi günü biz İstanbul'a vardık, sabahı da Diyarbakır'a geçtik. Diyarbakır'a gittiğimiz uçakta, annem ve Dicle, babamın gömüldüğünü öğrenmişler. Ben çok üzüldüğüm için bana söylemediler, ben bunu Diyarbakır yolunda uçakta öğrendim ve çok üzüldüm. Ben 72 yaşımı geçtim ama halen o travmayı atlatabilmiş değilim. Bir insan, yakınının öldüğünü, gömüldüğünü, son vedasını etmediği zaman, onu kaybettiğine inanamıyor, kabul edemiyor. Ben hâlâ bu duyguyu yaşıyorum, bir türlü inanamıyorum.

O fotoğraf da babamın ölümünün ikinci yılında çekilmiş.

İsveç'e döner dönmez Hale, dönemin koalisyon hükümetinde Kültür Bakanı olan Fikri Sağlar ile iletişime geçer. Sadece onunla da sınırlı kalmaz; işleri bakanı, dışişleri bakanı, başbakan, cumhurbaşkanı derken tüm siyasetçilere mektup yazar. Yıllarca memurluk yapmış, nasıl hitap edeceğini ve bürokrasinin dilini iyi bilen Hale, ısrarla üst üste mektuplar göndermeye devam eder. Gönderdiği mektuplara, ailesi olarak Musa Anter'in vasiyet etmiş olduğu köye gömülmesini istediklerini dile getirdiği dilekçeyle de ekler.

"Bir tek Fikri Sağlar, elimden geleni yapacağım diye, cevap yazdı ve bu bize ümit oldu" diyen Rahşan, gelen olumlu cevap üzerine bir yıl sonra Dicle ve annesiyle İstanbul'a gittiklerini söylüyor.

Ama annem bizim İstanbul'da kalmamızı istedi. "Çok tehlikeli oralar, bana bir şey olursa siz gelirsiniz", diye tembihledi ve Nusaybin'e yalnız gitti. Elinde izin kağıdıyla giden anneme, asker olsun, kaymakamlık olsun, yaşlı ve hasta demeden bir sürü eziyet etmişler. "Bir şartla cenazeyi mezardan çıkarmanıza izin veririz" demişler. Annemle beraber aileden sadece dört kişi gidecek denmiş. Köyün içinden kimseye izin vermemişler mesela. Gidenler de akraba ve kelle koltukta, ölümü göze alanlar.

Hale, izin işlemlerini tamamlayıp eşinin naaşının Zivingê'den, Sitalilî'ye nakledilmesi için yapılan son işlemlerin ve hazırlıkların ardından, kayınbiraderi Hasan'ın gelini Valentin'den kendisine eşlik etmesini ister. Köyde yaşadığı yıllarda tüm çocuklarının “Dede” dedikleri Musa Anter'in elinde büyüdüğünü söyleyen Valentin, Hale'ye çok büyük bir saygı duyduklarını anlatıyor.

Tüm ailenin sevdiği Musa'yı bir yıldır yattığı yerden çıkarıp, vasiyet ettiği bahçeye gömmek hiçbiri için kolay olmayacaktır. O fotoğrafın hikâyesini anlatan Valentin, Musa Anter'in hayattayken defalarca “Öldüğümde beni bu bahçeye gömeceksiniz, söz verin” diye söz verdiğini de söylüyor.

Valentin, Hale yengesiyile beraber Nusaybin'deki evden çıkışlarında, fotoğraf çekmeyi çok sevdiği için makinesini yanına almayı unutmaz. Boş bir tabutla İstanbul'dan gelen Hale, Valentin'i ve mezar kazacak üç tanıdığı da alarak bir kamyonete binip Nusaybin'den Zivingê'ye doğru yola çıkarlar. İki kadın (şoförle beraber) dört erkeği, onlarca askerî araç takip eder. Yol boyunca Hale gözünü tabuttan ayırmaz ama Musa'nın vasiyetini yerine getirecek olmanın huzuru da vardır yüzünde, bir yıl gecikmeli de olsa ona son vedasını yapacaktır.

Zivingê, Musa Anter'in ölümünden yedi ay sonra boşaltılmış, köye giriş çıkışlar askerî izne bağlanmıştır. Köye vardıklarında, askerlerin çok sıkı güvenlik tedbirleriyle karşılaşılır. Valentin gördüğü manzarayı ve o fotoğrafı çekerken karşılaştığı durumu şu şekilde anlatıyor:

Köyün etrafını askerler çevirmişti. Araç mezarın yakınında durdu, mezarı açacak olan adamlar boş tabutu alarak Musa Amca'nın mezarına doğru yürümeye başladıklarında, ben çantamdaki makineyi gizliden çıkartıp birkaç kare fotoğraf çektim. Sonra da Hale Yenge ile mezarın başına gittik. Toprağa her vurulan kazma darbesiyle Hale Yenge'nin gözleri

doluyor, ellerini yumruk yapmış sıkıyordu, çok üzgündü. Hızlı bir şekilde mezarı açtılar. Amcayı tabutla gömmüşlerdi zaten, Hale yengem tabut zarar görmüş olabilir diye yeni bir tabut getirmişti ama mezar açıldıktan sonra tabutun hâlâ iyi durumda olduğunu görünce cenazeyi aynı tabutla yeni mezara gömmeye karar verdi. Tabutu açmadık, olduğu haliyle yeni mezara gömüldü. Hale Yenge o yeni tabutu da köyün camisine bağışladı. Zivingê'de askerler beni gazeteci sandı, makineyi almak istediler. Hale Yengem, makinenin kendisine ait olduğunu söyleyince karışmadılar.

Hale o gün, Musa'yı ilk defa toprağa verir gibi, imamın Kuran'dan okuduğu sureler eşliğinde kocasına veda eder, onu daha yeni kaybetmiş gibi yas tutar, tüm dinî ritüelleri yerine getirir. Kendi elleriyle helva kavurup köylülere dağıtır. Sevgili eşine son görevini yaptıktan sonra akrabalarıyla vedalaşarak İstanbul'a döner.

Bu tren barışa götürür mü?

1993 yılında Musa'yı yeni mezarına naklettikten sonra Hale'nin sağlığı giderek kötüleşmeye başlar ama Musa Anter adı da yurt dışında insan hakları mücadelesinin sembolü haline gelir. Onun adına birçok etkinlik organize edilir. Bunlardan bir tanesi de 1997'de Musa Anter Barış Treni adıyla yapılan uluslararası etkinliktir. Rahşan, bu organizasyonun yapılacağından haberdar edilmediklerini, bu nedenle çok kırdıklarını ifade ediyor.

Barış treni konusunda sükutu hayale uğradık. Babam öldükten sonra Yaşar Kaya sanki biz yokmuşuz gibi hep "Benim abim, benim abim" diye açıklamalar yaptı ve biz babam adına bir barış treni organize edildiğini, trenin Brüksel'den yola çıkacağını haberlerden öğrendik.

Babamla ilgili heykel yapıyorlar, haberimiz olmuyor; tren kalkıyor, haberimiz olmuyor; kitap yazılacak, haberimiz olmuyor. Biz “Yapılmasın” demiyoruz tabi, bunlar güzel şeyler ama ailesi olarak bizim de bilgilendirilmemiz gerekiyor. Bu yok saymaya karşı çıkınca da “Olay çıkarıyorlar” diyorlar sonra. Apê Musa bütün Kürtlerin ortak değeri ama onun bir ailesi, karısı, çocukları da var. Bizi neden ortaklaştırmaktan kaçınıyorlar, onu anlamıyorum.

Barış trenini bir gazete haberinden öğrenen Rahşan, annesine haberi olup olmadığını sorunca olumsuz yanıt alır.

Bir gazete kupürü geçti elime, şok olduk annemle. Annem beni teskin etmeye çalışıyor. Telefon ettim “Bizi nasıl yok sayarsınız?” diye sordum. “Anneniz hastaydı” bahanesini öne sürdüler. Hadi öyle olsun dedik ve bizim de bu etkinliklere katılacağımızı ilettik.

Dünyanın her tarafından insan hakları savunucuları, gazeteciler, akademisyenler geldi. Plan şuydu: Tren, Türkiye sınırına girdiğinde her şehirde duracak ve Diyarbakır son durağı olacak. Babamın öldürüldüğü şehre, Avrupa’dan Diyarbakır’a barış köprüsü kuracaklar yani. Hemen izin aldım, annemin de 70. doğum günü yaklaşıyordu.

Ben, annem, Dicle, İstanbul’a uçakla geçtik. O organizasyonun Türkiye ayağında Şanar Yurdatapan da var. Biz vardığımızda, ülkücülerin bir açıklama yaptığını, Edirne’ye treni sokmayacaklarını söylediklerini öğrendik. Devlet de trene izin vermedi. Gazete ve televizyonlar “PKK treni kalkmadı” diye haber yaptılar.

Tren iptal edilince, katılımcılar uçakla İstanbul’a gidip otobüslerle Diyarbakır’a devam etme kararı alırlar. Gelen konuklar İstanbul’daki otellere yerleştirilirken Rahşan, Dicle ve anneleri, Söğütlüçeme’de Rahşan’ın evinde kalırlar.

Ertesi gün Kadıköy'den 27 otobüs Diyarbakır'a doğru yola çıkar. Dicle otobüslerle hareket ederken Rahşan, Hale ve Şenol, Diyarbakır'a Ankara aktarmalı uçakla giderler. Tüm otobüsler, Diyarbakır'a yakın bir noktada durdurulup tamamı geri çevrilir. Rahşan, gelişmelerden Diyarbakır'a indikleri sırada haberdar olduklarını söylüyor:

Uçaktan indiğimizde Şenol annemin tekerlekli iskemlesini sürüyor ama uçaktan inen yolculara, asker kâğıtlar dağıtıp uyarıyor. Biz bilmiyoruz ama meğer tüm bunlar barış buluşmasını engellemeye yönelik tedbirlermiş.

Biz uçaktan inmiş çıkışa doğru ilerlerken bir sivil bizi durdurdu, pasaportlarımızı istedi ve "Sizi şöyle alalım" dedi. Bizi büyük bir salona aldılar. Anneme uçak yasak ama üç gündür yollarda. Çok yoruldu, o yorgunluk ve stresle birden burnu kanamaya başladı, ben çok endişelendim, orada elimizde ölüp kalacak diye.

Pasaportlarımız ellerinde, polise "Dışarıda bekleyen arkadaşlarımız var, onlara iyi olduğumuzu söyleyin" diye mesaj gönderiyorum. Polis de "Tabii efendim" diyerek kibarca davranıyor. Meğer dışarıda ne kadar genç varsa hepsini toparlayıp gözaltına almışlar. Ben durumu anlamıyorum tabii. "Acaba bize VIP değerinde muamele mi ediyorlar?" diye sânrken elinde pasaportlarımızı tutan güneş gözlüklü bir başka polis geldi ve gayet kibar şekilde "Hanımefendi sizi beklettik kusura bakmayın ama biletleriniz ayarlandı, sizin için uçağı beklettik, Ankara'ya dönmeniz gerek" dedi. Buna anlam veremedim ben. Annem de mevzuatı biliyor ve seyahat hakkının ihlal edildiğini söyledi. "Diyarbakır'a girmemize müsaade etmiyorsanız, biz bir araçla eşimin mezarını ziyaret edip gidelim" dedi ona da "Hayır" dediler.

Bizi gerisin geri uçağı bindirmeye başladılar. Ben tabii "Böyle uygulamanın, böyle devletin..." diye sövmeye baş-

ladım. Sinirli sinirli bağıryorum. Uçağa girdik hostesler de şaşkın, az önce indiğimizi gördüler ve ne olduğuna onlar da anlam veremedi ama ben o kadar sinirliyim ki, “Bu devlet bize terörist muamelesi yapıyor, şehre girmemize izin vermiyor” diye ciyak ciyak bağıryorum.

Uçak havalandı, yol boyunca ben söylenmeye devam ettim. O sinirle indik Esenboğa Havaalanı’na.

Hale’nin hastalığından dolayı Rahşan, biletleri gidiş, dönüş üç gün olacak şekilde ayarlamıştır ancak Esenboğa’da biletler konusunda bir sorunla karşılaşırılar. Hale’ye eşlik etmek için uçaktaki bazı genç yolcular gönüllü olurken, Rahşan ve Şenol, biletleri almak üzere uçak şirketinin bankosuna giderler.

Şenol şaşkın bir şekilde “Hanımefendi biz barış için Diyarbakır’a gittik ama oraya barış istemiyorlar, bu yüzden bizi geri gönderdiler” diye kadına durumu izah etmeye çalışıyor ama kadın ne olduğunu anlamadığı için bizi üst bir yetkiye götürdüler. O beye bu sefer ben açıklama yapmaya çalıştım. “Niye döndürdüler?” sizi diye soruyor ben de aynı Şenol gibi “Çünkü oraya barış gelsin istemiyorlar” diye yanıt veriyorum. Adam bizim ne demek istediğimizi anlamadı ama muhtemelen başından savmak için İstanbul’a biletlerimizin kesilmesine onay verdi.

Biletler halledildikten sonra, Rahşan biraz sakinleşmek için yüzünü yıkamaya tuvalete gider. Uçak şirketinin bankosunda konuştukları yer hostesi o sırada tuvalettedir. Hostes kadın Rahşan’ı tanır ve barışla ilgili ne demek istediğini sorar.

Tuvalette yer hostesi kadınla beraber toplam üç kadın vardı. Hostes ve diğer kadın havaalanı çalışanı gibiydiler ama kıvrıcık ve hoş genç bir kadın da vardı, o da bizim gibi yolcu olmalıydı. Ben tuvaletten çıktıktan sonra hostes hâlâ la-

vaboda ellerini yıkıyordu. Çıktığımı görünce aynadan bana bakıp “Ne demek istediniz hanımefendi, ben anlamadım. Barışla ne demek istiyorsunuz?” diye sordu. Ben de kadın olgun ve durumu merak etti de anlamaya çalışıyor diye düşünerek naifçe açıklama yapmaya başladım. Babamın barış ve demokrasi uğruna mücadele ettiğini ve öldürüldüğünü, onun adına barış treni eylemi olduğunu anlatmaya başladım. Ben daha açıklamamı bitirmeden hostes bana dönerek sesinin tonunu yükseltti ve üzerime yürüyerek “Şehit edilen onca asker ve polisimiz var, peki siz aynı hassasiyeti şehitlerimiz için gösteriyor musunuz, onlar için de bu kadar üzülüyor musunuz?” diyerek bağırdı. Ben en köşedeki lavabodayım. Kıvırcık kadın bizi izlerken, içerden çıkan bir diğer görevli kadın da hostesle bir olup beni köşeye sıkıştırıp dövmeye kalkıştılar. O kıvırcık saçlı genç kadın, durumu anlayınca birden ani bir refleksle üzerlerine yürüdü ve “Siz ne yapıyorsunuz?” diye bağırdı, beni aralarından çekti, ben de şoke olmuşum tabii. O kızcağız beni nasıl koruyup kolladı, tuvaletten çıkardı, sakinleştirdi. Âdeta kurtarıcı bir melekti... Bu olayı ve kurtarıcım o genç kadını hâlâ rüyalarımnda görüyorum. O meleğin kim olduğunu çok merak ediyorum, keşke nerede olduğunu bilsem...

Yaşadıkları stres bununla da sınırlı kalmaz. İstanbul’a vardıklarında, Şanar Yurdatapan Rahşan’ı arar ve 27 otobüsle Diyarbakır’dan geri çevrilen gazetecilerin, insan hakları aktivistlerinin otellerinden alıp sınır dışı edileceğini anlatır. Üç gün boyunca yollarda perişan olan ve Musa için gelen bu konukların otelde sınır dışı edilmek üzere bekletildiğini söyleyerek, Hale ve Rahşan’dan onlara bir teşekkür konuşması yapmasını ister.

Bir komşumuzdan bizi taksisiyle götürmesini rica ettik. Adam MHP’li ama gelişmeleri haberlerde okumuş. “Burada

MHP'lilik yok, insanlık var teyze, ne olursa olsun sizi oraya götüreceğim” dedi. Sağ olsun yardımcı oldu, otele götürdü bizi. “Yarım saate gel, işimiz bitince bizi al” dedik, ne olur ne olmaz diye Şenol’u almadık yanımıza. Annemle gittik, konuklar yemekhanedeydi.

İçeriye girdik, önce ben girdim, annem de beni arkadan yavaş yavaş takip ediyordu. Hepsi çamur içinde, zavallılar perişan haldeydi. 48 saat boyunca itilip kakılmışlar, aç susuz bırakmışlar. Salona girdim, dar ve uzun bir salon. Karşımda yüzlerce insan, hepsi zombi gibi olmuş âdeta. Yorgun, hırpalanmış, aç ve susuz. Ben içeri girer girmez eğildim karşılarında ve İngilizce “Merhaba, ben Musa Anter’in kızıyım” dedim. Hepsi bir anda ayağa kalktı ve beni alkışlamaya başladılar. Bense mahcubiyet, utanç, hayal kırıklığı içindeyim. Alkışlar karşısında ağlamaya başladım. Annem geldi onu da takdim ettim, hepsi ayağa kalktı ve alkışlar hızlandı. Nasıl hepsine sarılacak hepsini sevecek hepsinden özür dileyeceksin, hangi birini yapacaksın... Sıradan gittim, hepsinin elini tek tek sıktık, kucaklaştık hepsiyle...

Avrupa’dan Diyarbakır’a kadar treni ve yolcuları takip eden BBC kanalı da Rahşan ile söyleşi yapar.

İki tane gazeteciyi otelden gözaltına almak istemişler, kadınları memelerinden tutup hırpalamışlar. Biri Alman, diğeri Hollandalı genç gazetecileri hastanede ziyarete gittik. Fransız bir profesör de bize eşlik etmek istedi, uçakta beraber gelmişler. Şişli Etfal’e gittik, orada zar zor görüşe izin verildi. Kadınların boyunları zedelenmiş boyunluk takmışlar. Kıpırdamadan annemin elinden öpmeye ve onu teselli etmeye çalışıyorlar. “Biz iki gündür bunları yaşadık ama kim bilir yıllardır sizler, Kürt halkı neler yaşıyorsunuzdur” diyerek hasta yataklarından doğrularak o halleriyle bizi teselli etmeye çalıştılar.

Bir basın açıklaması yaptık, bir sürü kişi çekti ama haberin bir yerde çıktığı da yok. Açıklamaya bir grup gelmiş, kadınlı, kızlı. Ben açıklamadan sonra kürsüden inince bunlar ayağa kalktı, gelip bana sarılıp öptüler. İtalyan bir grupmuş ve meğer bizden önce köye gitmişler, halamı görmüşler. Halam da onlar aracılığıyla bana mesaj göndermiş “Rahşan’ı görürseniz onu benim yerime kucaklayıp öpün” demiş. Gruptaki herkes beni kucaklayıp öptü.

Daha sonra konuklar için Mezopotamya Kültür Merkezi’nde bir konser verildi. Annem 70 yaşına giriyordu, her şey engellendi ya, ben de o konukları davet ettiğim büyük bir doğum günü partisi yaptım. Bu sayede onlara teşekkür de etmiş olduk. Kalan tüm konukları doğum gününe davet ettim, Celal Yeltekin’e bahçe içinde 500 kişilik yemekli bir davet vermek istediğimi, buna uygun bir yer bulmasını istedim. Kadıköy’de Diyarbakırlı bir restoran sahibi seve seve bu davete ev sahipliği yapacağını söylemiş. Birçok insan geldi, polisler “Gösteriye izin veremeyiz” dediler ama bunun gösteri olmadığını, akraba ve dostların katılımıyla yapılan bir doğum günü kutlaması olduğunu söyledim. Durumun böyle olduğunu görünce karışmadılar.

Hale’nin ölümüyle gelen yıkım...

Hale, 18 Aralık 1998’de İsveç’te yaşadığı kentte geçirdiği bir kalp kriziyle hayata veda eder. Annesinin ölümü Rahşan’ı çok derinden sarsar. Hep güçlü görünmek ve annesi hasta diye sorunlarını ona aksettirmemek için çok çabaladığını, babasının yasını bile annesi üzülmessin diye içinde tuttuğunu anlatıyor.

Annem, kendi içinde gelgitlerini yaşayan bir insandı, sorunlarını dışarıya yansıtmazdı, üzüntüsünü hep içinde ya-

şardı. “Kan kusup, kızılık şerbeti içtim” demek temel felsefeydi. Ama bu, sağlığını bozdu. Babamla ilgili sorunları olduğunda bana anlatırdı fakat zaman zaman atıştırdık çünkü birbirimizi eleştirirdik.

Ailedeki sorunlarının çözümü için koşturan çabalayan biriydim, herkese sırdaştım, sorunlarını dinlerdim. Bu yüzden ailede kendine böyle bir misyon biçenlerin aslında evlenmemesi lazım. Yardım isteyene, istemeyenlere bile içgüdüyle yardım etmek isteyen bir tarafım var, tabii bütün bunların artçıları oluyor ve kapasitemin çok üstünde enerji sarf ediyorum. Ama annecim vefat edince tüm eşyalarını toparlamak, hatıra diye torunlarına dağıtmak benim vazifem oldu. İşim gereği sorunlu engelli çocuklarla ilgileniyordum ama demek ki, annemin ölümüyle bende tüm her şey koptu. Babamın ölümünde bile yasımı tutamadım, annem hasta üzülmesin diye her şeyi içime atmışım.

Ama annem gidince, dibe vurdum. İşime yoğunlaşamıyorum, ağlama krizine giriyorum, bir şey toparlayamıyorum. Çalıştığım kurum beni psikiyatriye İranlı bir doktora yönlendirdi evde hasta olarak tedavi görmeye başladım. 62 yaşımdan itibaren hasta çalışan olarak kaydedildim ve 65’imde emekli oldum.

Yaşadıklarımı kaldıramadığım için kronik depresyon teşhisi konuldu. İlaçlarımı almayınca da düşünüyorum. Hayatımda bir denge olmak zorunda, ne fazla mutluluk ne üzüntü. Evde 24 saat boyunca ağladığım oldu, her şeye ağlıyordum, gözlerimin önünde karıncalanmalar başlayınca yok olma, yaşamama arzusu başladı. Hayattan zevk almak için kahkaha atıyorum ama içimde en ufak bir yaşama isteği yok. O zaman günde 13 ilaç verdiler. Annemden sonra girdiğim depresyonla yaşama isteğim gitti, yemeyi kes-tim. Sonra tehdit ettiler “Yemezsen serum bağlarız” diye, İsveç’teki güzel arkadaşlarım beni hiç yalnız bırakmadılar.

Üç ay hastanede tedavi oldum, zombi gibi olmuştum o psikiyatri kliniğinde. Baktılar ki, yemeyi reddediyorum, çenem kilitleniyor, kramplar giriyor, bana 18 defa elektrik verdiler. O elektrikli müdahaleler sonrasında hayatıma dair birçok şeyi unuttum, ne kadar güzel anılarım varsa gitmiş. Keşke o elektro şoklar, yaşadığım acı anıları silmiş olsaydı ama yok! Canımı, ruhumu acıtan ne kadar kötü olay varsa hafızamda hâlâ diri.

Doktorlar da yaşantımın zorluklarını biliyordu, bana “Taşıyamadığın anılar gidecek” dediler ama çocuklarımla anılarını hatırlayamıyorum. Gençliğimde yaptığım birçok şey gitmiş, sevdiğim bir arkadaşımın Almanya’ya gitmiştik onu bile hatırlayamıyorum. Ama babama kırılmalarımla gitmemiş, silinmemiş, beşik kertmesi olayı gitmemiş, babamın öldürülmesinin acısı, annemi kaybetme acım... Beynime 18 defa yapılan elektrik müdahalesi bile asıl unutmam gereken şeyleri silememiş... Ruhum darbe aldı, beynime şok verdiler, ben de hayatımı kalan anılar ve darbelerle sürdürüyorum.

Bana sıra gelmeden önce elektrik verilen insanları görüyordum, ağızlarından köpükler çıkmış, kaskatı kesilmiş, sonrasındaki hallerini görüyordum. Benim için işkenceden farksızdı ama o zaman bunun dışında bir tedavi yoktu.

Hastalıktan dolayı emekli olunca turist olarak geldiğim Özdere beldesine yerleştik. Tabii geldiğim duyulunca Musa Anter’in kızı olduğum için ziyaret edenler arttı. Bu yeni hayatıma adapte olmaya çalıştım. Bu yeni hayat benim için zordu, turist olarak gelmek başka, yerleşik olarak gelmek başka tabii. Babamın hatırı için evimi çok ziyaret eden oluyordu. Bu, İsveç’te bulamadığım bir yakınlık ve sevgiydi. Babamın başkalarının gözünde nasıl olduğunu anlamam benim için çok önemliydi ve bu yüzden benim kapım onu sevenlere hep açık oldu. Onlar benim değil, babamın ko-

nuklarıydı. “Apê Musa’nın kızını görmeye geldik” deseler de beni babam için görmeye geliyorlar. Hayır diyebilir miyim? Bu, babamın hatırasına saygının bir gereği.

Tabii bu ziyaretler eşimle aramızda sorun yaratmaya başladı. Şenol ile 38 yıllık evliliğimiz sarsıldı. O sandı ki, ben Özdere’ye yanına taşındığımda artık tamamen onun olacağım. Ben hiçbir zaman kimsenin olmadım.

Sanatçıların kendine has bir dünyası vardı, “Rahşan benim” derdi hep. Ama 38 yıllık evliliğimizde biz hep birbirimize misafir olmuşuz, belki de birbirimize kısa süreli tahammül etmişiz. 65 yaşına kadar ben İsveç’te, eşim İstanbul ve Özdere’de yalnız başımıza yaşadık, yaşlandık. Bir araya gelince de haliyle çatışmalar oldu aramızda. Eyvallah deyip idare ediyoruz bir yere kadar ama sonra farkına varıyoruz ki, aslında birbirimizin sevmediğimiz yönleri de çok.

Eşim için de bir süre “Apê Musa’nın damadı olmak” güzel gelmiştir ama sanatçı insanların egosu da büyük oluyor ve o yönü öne çıktığında “Ev benim, Rahşan benim, bir sürü insan neden geliyor?” demeye başladı. Babam için eve sürekli beni ziyarete birilerinin geliyor olması, o evin reisi olan eşimi rahatsız etmeyi başladı.

On elmam varsa, herkese bir tane dağıtmak ya da bir elmayı ona bölüp dağıtmak var ama ben kendi payıma düşeni bile dağıtan bir karakterdeydim. Babam hep insanların eksikliğini tamamlamaya, elinden geldiğince yardım etmeye çalıştı. Robin Hood gibiydi, zenginden alıp fakire dağıtırdı yani. Ama sadece maddi şeyleri dağıtmamış... Babam yalnız bir insandı ve şunu anlıyorum ki, aslında hem bizi dağıttı hem de onu yalnız bırakmanın vicdan azabını bize bıraktı. Musa Anter’in kızıyım ve 75 yaşındayım artık, şunu çok samimi söyleyebilirim ki Musa Anter’in ardındaki artçıları yaşamaya devam ediyoruz.

SONSÖZ YERİNE

Hayat teğet geçse de...

“Uzakta da olsa babamın sağ olduğunu biliyorduk ya, o bize yeterdi” diyen Rahşan, emekli olup İzmir-Özdere’ye yerleştikten sonra, özellikle yakınlarını faili meçhul cinayete kurban verenlerin hak arama mücadelesine duyarsız kalmaz. 2016’da Diyarbakır-Sur, Şırnak, Nusaybin, Cizre gibi birçok merkezde hendek operasyonları sırasında uygulanan sokağa çıkma yasakları döneminde Diyarbakır’a gelmiş, yasağın olduğu yerleri heyetlerle birlikte ziyaret etmişti.

Halk Savunma Birlikleri adıyla silahlanan ve Sur’da güvenlik güçleriyle çatışmalara giren birçok silahlı militanın cenazesi aylarca sokaklarda kalmıştı. Aralarında öğrenci oldukları belirtilen çok sayıda sivilin olduğu haberleri de geliyordu. Yaklaşık on kadın, Sur’da öldürülen çocuklarının cenazelerini alabilmek için açlık grevine girmişlerdi. Onlardan biri de Fatma Akmeşe idi. Rahşan, aileleri ziyaret ettiğinde “Bu insanların acısını ancak benim gibi babasına son bir defa veda edemeyen biri anlar” demişti ama o ziyaretinde ne Rah-

şan, babasının cinayetinin dolaylı şahitlerinden birinin Fatma olduğunu biliyordu ne de Fatma, sokağında öldürülen ak saçlı yaşlı adamın Rahşan'ın babası olduğunu...

Fatma Akmeşe'nin 27 yaşındaki oğlu Gündüz, Sur'da uzun süreli yasak ilan edilen Aralık 2015'te, Tek isimli apartmanda oturan ablasını ve yeğenlerini Dağkapı'ya bırakmış, birkaç eşya alacağını söyleyerek bir saat sonra yasağın yeniden başlayacağı Sur'a geri dönmüştü. Bu, ailenin Gündüz'ü son görüşüydü. Yeni evli olan ve hayatını garsonluk yaparak kazanan 27 yaşındaki bu gençten aylarca haber alınmadı. Sur'dan ölüm haberleri geldiğinde çocukları yasaklı sokaklarda kalan ailelerin endişeleri artmış, isimler netleşmeye başlayınca, aileler çocuklarının matemini yaşayamadan sokaklarda kalan cenazeleri alabilmek için açlık grevi başlatmışlardı. Fatma da onlardan biriydi. Oğlunun öldüğü haberi kesinleştikten sonra cenazesini almak için günlerce kar, yağmur demeden eylem yaptı. Ama diğer ailelerle yaptıkları eylemler, ne çatışmaları sonlandırabilirdi ne de çatışmalar bitmeden cenazelerin alınmasını sağlayabilirdi.

Takip eden aylarda Sur'daki çatışmaların yaşandığı dört mahalle tamamen yok olmuş, hasarlı tüm yapılar haftalar süren yıkım faaliyetleriyle yerle bir edilmişti. Kamyonlar haftalar boyunca Dicle Üniversitesi arazisine açılan derin çukurlara Sur'dan taşıdıkları hafriyatları doldurmuş, o molozlar arasında insan uzuvlarının da olduğu iddia edilen haberler yapılmıştı. Sur'da yaşanan çatışmanın ağır izleri o hafriyatlara birlikte, açılan büyük çukurlara doldurulup üzeri kapatılsa da insanların yüreğine açılan acıların, hafızalarına kazılan olayların sebep olduğu dipsiz boşluğun nasıl dolacağına dair kimsenin hâlâ verecek bir yanıtı yok.

22 Mayıs'ta Sur'un bazı mahallelerinde yasak kaldırılınca, gazeteci olarak ilçedeki yıkımı en iyi görebileceğimiz yüksek bir binanın çatı katına çıktık. Apartmanın adı Tek'ti ve her

santimetrekaresinde, beş ay boyunca yaşanan şiddetli çatışmaların tüm ağır izlerini görebilmek mümkündü.

Üçüncü katın merdivenindeki kan izleri ve yerdeki sarı bir kartona yazılı “X-5 no’lu ceset” ifadesi binada çok sayıda insanın öldüğünün işaretiydi. Binanın tepesine toplanan mahalle sakinleri, evlerinin son halini görmek isterken karşılaştıkları boşluk gözlerinden yaş olup akıyordu.

“Ne zaman eve döneceğiz?” diye sorup duran iki küçük oğluya evinin son halini görmek için gelen genç bir adam, gördüğü manzara karşısında çocuklar gibi ağlayarak “Artık dönecek bir evimiz de yok” diyerek aşağıya inmiş, apartmanın damı evleri, sokakları, mahalleleri yıkılan çaresiz yüzlerce insanla dolup taşmıştı.

Fatma Akmeşe’yi, gördüğü manzara karşısında elini açıp beddua eden kadınlar arasında tanımıştım. Söyleşi için yanına gittim. Sur’dan çıkartılan 44 cesetten biri oğlu Gündüz’ünmüş. Cenazeyi bu karşılaşmadan iki hafta önce bulabilmişler. Gaziantep’te kimsesizler mezarlığına gömülen Gündüz, bir hafta önce Diyarbakır’da Yeniköy mezarlığına nakledilmişti. İki defa gömülen oğlunun acısı hâlâ çok tazeydi.

Çatışmalardan ve yasaktan önce kızı artık yaşanılmayacak durumda olan bu binanın dördüncü katında yaşıyor-muş. Merdivenlerdeki “X-X numaralı” cesetlerden geriye kalan kurumuş kanlar herkesten çok Fatma’yı yaralamıştı. Oğlunun tam olarak nerede ve ne zaman öldürüldüğünü bil-miyordu ama gördüğü kan izlerinin ona ait olabileceği düşün-çesi karşısında nefessiz kalmıştı âdeta. Hikâyesini bildi-gim için sessizce kulağıma “Sence merdivenlerdeki kan oğ-lumun olabilir mi?” diye sormuştu. Verilecek hiçbir cevabın gücü Fatma’nın acısını teselli etmeye yetmeyecekti. Sadece susmuştum...

Aynı yıl, yani 2017’de Musa Anter’in öldürüldüğü sokaktaki anma törenini takip etmek için haber yapmak üzere gittiğimde tesadüftür ki, yine Fatma ile karşılaşmıştım. O günkü anmaya Dicle Anter gelmişti. Fatma’nın da anma programı için geldiğini sanmıştım ama o, bu sokağın 30 yıllık sakinisiymiş. 1992 yılının 20 Eylül günü, 36 numaralı sokakta yaşanan Musa Anter cinayetinin de dolaylı şahitlerinden biriymiş meğer! O gün evinde kurutmalık biber hazırlıyormuş. Sur’da hayatını kaybeden oğlu Gündüz o tarihlerde üç yaşındaymış. Sokağa bakan pencerenin demirlerine biberleri geçirdiği ipi asacağı sırada pencerenin önünden geçen beyaz saçlı yaşlı adam dikkatini çekmiş. İki gençle birlikte pencerenin önünden sokağın sonuna doğru yürüyen bu yabancıları bir süre izlemiş. Biberleri pencereye asma işi bitip içeriye döndüğünde silah sesleri gelmiş. Sesin şiddetinden sokağın tarandığını sanarak çocuklarının üzerine kapanmış. Sesler kesilince de sokaktan birilerinin koşarak uzaklaştığını duymuş.

“Gittiğimizde o yaşlı adam ve az ötesinde yere düşmüş genç bir adam kanlar içinde yerde yatıyorlardı” diyerek şahit olduğu manzarayı anlatmıştı. Musa Anter’in düştüğü yerden her geçtiğinde “Apê Musa’yımış o. Buradan her geçtiğimde o yaşlı adamın cesedi sanki hep sokağın ortasında öyle boylu boyunca düşmüş, duruyor gibi hissediyorum” demişti Fatma.

Fatma o güne kadar, Musa Anter’i tanııyordu, Kürt sorununun çözümü için bir ömür harcadığından ve çözülmeyen sorunun ne ilk ne de son kurbanı olduğunu da bilmiyordu. Sokağında kanlar içinde yatan iki adamı gördüğü an dehşete kapılarak çocuklarını bu görüntüden korumaya çalışsa da çözülmeyen Kürt sorununa 24 yıl sonra, o kanlı manzaradan korumaya çalıştığı oğlunu kurban vereceği aklının ucundan bile geçmiyordu. Rahşan, bir tesadüf so-

nucunda 1992 Eylül ayının o gününde babasının ölümüne şahit olan Fatma'yı tanıımıyordu ama 24 yıl sonra hiç tanımadığı bu kadının şahitliğinden bihaber acısını paylaşmıştı. Farklı zamanlarda da olsa ikisinin de yolu yaşadıkları acılarla kesişmişti.

“Oğlumun Sur’da gömüldüğünü söylüyorlar ama ben onu oradan alıp köyümüze götürmek istiyorum” demişti Rahşan’a. O da Fatma ile birlikte çocuklarını isteyen kadınları kucaklayıp “Birbirimizi tanımıyoruz ama bu acıyla kardeş olduk” demişti. Rahşan, bütün o insanların yaşadığı acıyı iliklerine kadar hissederek oradan ayrıldığında “Son bir defa sevdigine sarılma hakkının elden alınmasının ne demek olduğunu bizden daha iyi kim anlayabilir? “ diyerek ağlamıştı.

Babasını öldürenlerin hâlâ bulunmadığını hatırlatan Rahşan, 2013 yılında başlayan, “göstermelik şekilde devam eden” davada asıl suçluların yargılanmadığını söylüyor ve bütün bu yaşananları da “Türkiye’nin utancı” olarak nitelendiriyor.

Babamı 1992’de öldürdüler. Onu kimlerin öldürdüğünü daha bulmadılar ya da açıklamadılar. Davası sonuçlanmadı. JİTEM davasıyla birleşti ama şimdiye kadar kimse ceza almadı, asıl sorumlular yargılanmadı. Babamın katillerini bulup yargılayacaklarına, kardeşim Dicle bunları ifade ettiği için mahkemelerde yargılanıyor. Bazı davalar iki-üç günde hallolurken babamın davasından hâlâ bir sonuç alınabilmiş değil, birkaç ay içinde zaman aşımıyla düşme tehlikesiyle karşı karşıya.

Babamın davası sadece küçük bir örnek ve onun gibi binlerce insanın dosyası var öylece sonuçsuz kalan. Ama benim babam yaşlı bir insandı, entelektüeldi eğer onun dosyası çözülsürse belki diğer binlerce dava da çözülür diye çabalıyoruz.

Herhangi siyasal bir tarafım ve hayatım olmadı. Normal bir insan olmak isteyen bir babanın kızıydım, herhangi bir insanız yani. Yıllar geçtikçe biz de babamızın yaşına doğru ilerliyoruz ama adaleti mahkemelerde bulamayacağımızı anladık.

Bize bu acıyı yaşattılar ve hâlâ o acıyı yaşıyoruz, içimiz soğumadı ama babam bize kindar olmayı öğretmedi. Yaşadığımız bunca acı aslında Türkiye'nin utancı, bu ülke bana babamı borçlu...

Album

Rehmi ve Hidayet
Zapsu çocuklarıyla,
İstanbul, 1930.
(Sağdan sola)
Alt sıra:
Hale, Hidayet,
Pertev Zapsu.
Üst sıra:
Jale, Rahmi Zapsu.

Rehmi Hekkari'nin (Abdurrahim Zapsu) gençlik yılları, Osmanlı'nın son yılları.

Soyadını değiştirmeden önce Şeyhmus Elmas adını kullanan Musa Anter, 12 Ocak 1943, İstanbul.

Şeyhmus Elmas, 1939, Adana.

Hale Zapsu, Şeyhmus Elmas (Musa Anter), 1943, İstanbul.

Hale ve Musa'nın nişanlılık döneminden bir kare: Hale, Musa ve Hidayet Zapsu, 1943.

Lyşe Hale Zapsu, Şeyhmus Elmas (Musa Anter) ve Yurdanur Altınakar, 1944.

Musa Anter, 1944, İstanbul.

Hale, Musa, 1944, İstanbul.

Hale'nin düğün fotoğrafı, 1944.

Rahşan'ın bebekliği.

Musa, Hale, Anter, Raşan ve Hale'nin
yeğeni Dilvin Yılmaz.

Musa Anter, Felat Cemiloğlu, 1946,
İstanbul.

Musa ve Felat Cemiloğlu. Kucaktaki bebek Anter, 1947.

Hale, kucağında bebeği Rahşan ile, 1948.

Hale ve oğlu Anter, 1948.

Hale, Anter,
Rahşan, 1949.

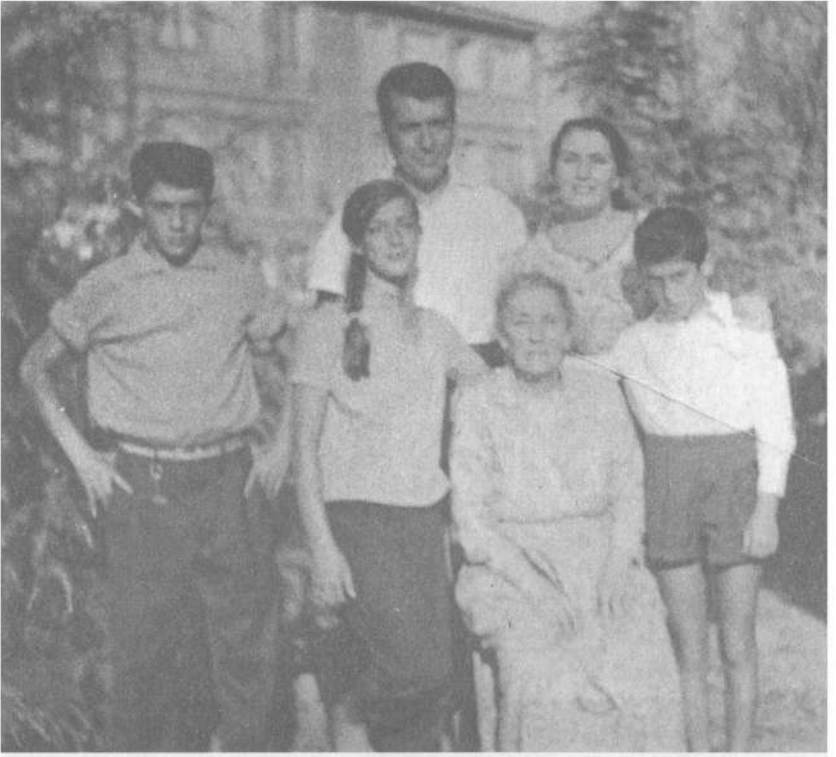
Bir bayram günü çekilmiş büyük aile fotosu, 1950, İstanbul. (Sağdan sola) Ayaktakiler: Gönül Balantekin, Musa ve Hale Anter, Pertev Zapsu, Jale ve Remzi Yılmaz, Fahri Balantekin, Göksel Balantekin. Orta sırada oturanlar: Rahşan, Rahşan Anter, Zekiye, Hidayet Zapsu, Rehmi Zapsu, Rifaiye Balantekin. İlk sırada oturan çocuklar: Dilvin Yılmaz, Dicle Anter, Yener Yılmaz, Anter Anter, Nevin Yılmaz.

Hale, teyze kızlarıyla, 1954. Hale ortada oturuyor, solundaki teyzesinin kızı Yurdanur Altınakar. Sağ ve sol baştakiler Hale'nin arkadaşları. Rahşan'ın kucağına oturduğu genç kız ise Hale'nin teyzesinin diğer kızı Gönül Balantekin. Dicle Anter'in solundakiyse Göksel Balantekin.

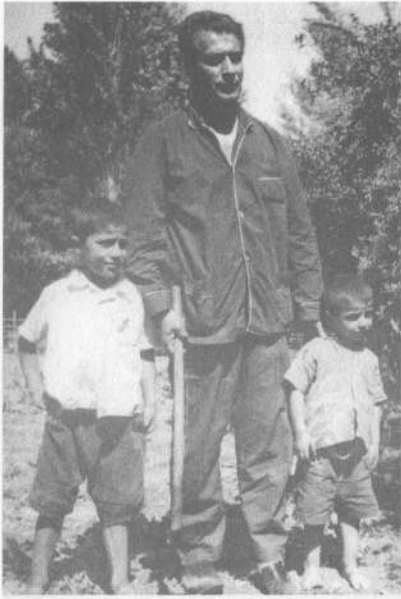
Hale çocuklarıyla, 1955.

Anter, Rahşan, Hidayet, Dicle, Musa ve Hale, Suadiye'deki evin bahçesinde, 1961.

İzmir'de Yön dergisiyle Musa, Akarsu, 1966.

Musa, Akarsu'da (Stililê) köy çocuklarıyla, 1966.

Anter ve Rahşan, 1968.

Musa Anter Siverek'ten ziyarete gelen aile dostlarıyla, Temmuz 1968.

Rahşan ve Yusuf Çürüklü'nün
düğün gününden, 1968.

Tüm aile fertlerinin son defa birlikte olduğu gün, Rahşan'ın düğünü olur. Oturanlar: Hidayet ve kardeşi Bedriye. Ayaktakiler (soldan): Vedat Dipşo (Bedriye Kaya'nın damadı), Hale Anter, Musa Anter, Nezahat Kaya, Şükrü Kaya, İdris Kaya. Oturanlar: Anter Anter, Bedriye Kaya ve ablası Hidayet Zapsu, Dicle Anter.

Dört kuşak bir arada (soldan): Hale, Hidayet, Baran, Rahşan, 1969.

Musa Anter, Rahşan'ın küçük oğlu Erşan ile, 1970.

Hale, torunları Baran ve Erşan Çürüklü ile.

Musa Anter ve Fevzi Yılmaz, 8 Aralık 1973, Diyarbakır Askerî Cezaevi.

Musa Anter'in hemen arkasındaki İhsan Aksoy; Anter'in solundakiler: Agit Tannıkulu, Yümnü Budak, Ramazan Haşımoğlu, Cemil (soyadı bilinmiyor), 8 Aralık 1973, Diyarbakır Askerî Cezaevi.

Musa Anter, 8 Aralık 1973,
Diyarbakır Askerî Cezaevi.

Rahşan ve Musa, Rahşan'ın Suadiye'deki evinde, 1976.

Hale, Musa'yı köyde ziyaret ederken, harman yeri, 1980'li yılların sonu.

Musa köylülerle, Akarsu (Stilîlê) köyü.

Rahşan'ın Akarsu'ya (Stililê) yerleşen babasını ilk ziyaretinden, 1988.

Şenol ve Rahşan Yoroğlu, 1988.

Rahşan,
1988.

Şenol ve Rahşan Yörük'le bir arkadaşlarıyla.

Rahşan ve Hale, Musa'nın gömüldüğü ilk yer olan Eski Mağara (Zivingê) köyündeki mezarı başında, 1992.

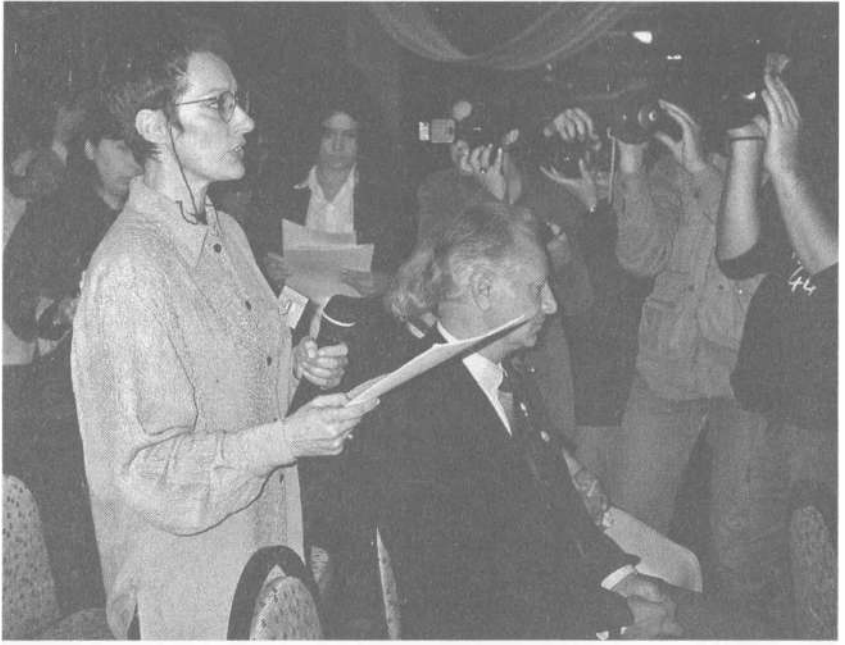
Musa Anter'in Zivingê Köyü'ndeki mezarı. Hale ve çocukları mezara, defnedildikten üç gün sonra gelebildiler. Bir yıl sonra Hale'nin girişimiyle cenaze, Sitilîlê Köyü'ne nakledildi (Valentin Anter arşivi).

Hale, İsveç'te Musa Anter için taziye ziyaretlerini kabul ederken.

Rahşan ve Şenol Yoroğlu, Gündem gazetesinde Yaşar Kaya'yı ziyaret ederken.

Rahşan, babasının anısına düzenlenen Barış Treni buluşmasında konuşma yaparken, 1997.

Rahşan, babasının Diyarbakır-Seyrantepe semtinde vurulduğu yeri ziyaret ederken.

Şenol Yoroğlu'nun, kayınpederi Musa Anter'i köydeki ziyaretindeyken çizdiği portresi.

Hale Anter'in İsveç'te cenaze töreninden, 1998.

Musa Anter'in mezarı başında yapılan anma töreni, 2018.

29b: Rağsan Anter Yorozlu, babasının mezarının başında, 2018.

Dicle Anter (soldan ikinci), Musa Anter'in vurulduğu sokakta düzenlenen anma töreninde, 2018.

Rahşan Anter Yorozlu.

Akarsu (Stilîlê) köyü.

Musa Anter'in Akarsu'daki evi müzeye dönüştürüldü.

Peşinle
19
EUBAT
1944
Yıl 1 No 24
Fiyat 15 Kuruş

Dicle Kaynağı

HAFTALIK MUSTAKİL SİYASİ GAZETE

İstanbul
Diyarbakır
Bakırdaş
Nispetiye
İSTANBUL
Diyarbakır
Bakırdaş
Nispetiye
İSTANBUL

Her Şey Halk İçin

Üniversite Talebe Birliği de bir toplantı yaparak Incedayi'yi ve mensup olduğu zihni- yeti şiddetle protesto etti

Incedayi'nin Parti Grubundaki izahatı tatminkâr değildir!
Gazeteler Incedayi'nin ithamlarını reddediyor

Kaynağın Mizahı

25 senedir Şarkta Hu-
kuk kaideleri o kadar çiğ-
nemisto ki bu bölgede
halk şöyle dursun bu-
sırtta sayyan Hukukçular
da yakına dönmişlerdir.

Hüküm Şarkta kulan
bir çok memur. Çarlık
tayan oğluna bunumşu
hukukadil parlık oluyorum.
Çünkü şeylerler bol-
bol idare ve saltanat sür-
müğü. Bu sarrafı fena hoy
valıdır oia bığaz bir me-
mur. Sayıyor. Garibide,
petikarı izanla.

Tulu konna müfettiş-
ler yollıyor ve bu sarrafı

pek kısa sürüyor (Garb
saltanatı).

Bir ne gün evvel Diyar-
bakirden buraya gelen
yaka başlı bir Avukatla
gördüğünde bu hususata
görüldüğünin isharına ac-
hep oldu.

Hemen iç iç karışık-
mamızda sayın Avukat
kuvvetimizi, gazetecinin if-
tardan bahsettiler. Bu
gayri hukukî ve kanunî bir
hal ve yazınma olma-
şına maddi ve deşifre
lahat ettiyseniz bir iftira
müddetini Hukuk cezasına

sokup ina demelik. Ve
teessürle gördük ki bu mal-
nevver hengerimiz de tipki
Milletiği Umumîliğü Hu-
kuk Müavileri gibi (Kokaj)
peşine düşüyor. Ve bize :
— Evet her ne kadar
gayri kanunî bir gün ve
adânız yoksa da gazetec-
inin (Kokusu) iyi dedi-
ği, dedi.

Hıpte Hukuk kokmayan
sayın Avuk. Han ayrılken
Zarrafı da Mahkemeye
raman Meclise bu ifti-
rakıyanın kanunî tahlil
rimes temennâ! Bu ayrıl-
dik.

RAİKAN

Kaynaktan

Yudum

MEVCUT NİZAM

Son gâzelerde ok, ok. «Mevcut Nizamı yıkmak» tan
mânen olarak vatandaşlar teskiif ediliyorlar.
Nizâm bu bir vâdîme teskidir. Fakat çok acemice
bir terâpî.
Zira bu memleketin ferdakı yapmâk, istegün bir kım-
nâ, değıl mevcut nizâmı yıkmak, bilakis mevcut nizâmın
ve idareni aşmaması lazımdır.

ANTER

Dicle Kaynağı gazetesi arşivinden. Musa Anter, "Rahşan" imzasıyla da yazılar yazardı.

Derecesi : 311
Yaka No : 4314
Kayıt No : 42-150972

LV. YD. SUBAY
OKULU

DİPLOMASI

Sınıfı	Lavazım
Adı Soyadı	Saygımsız Elmas
Baba Adı	Anter
Memleketi	Nusaybin
Doğumu	1936

*Yukarıda hünyesi yazılı ve fotoğrafı bulunan öğrenci
42 nci Dönem eğilim ve öğrenimini başarı ile bitirmiştir.*

18 Kasım 1955
Lv. ve Mahye O. K.
Büyük
Fazıl Elmaslılık

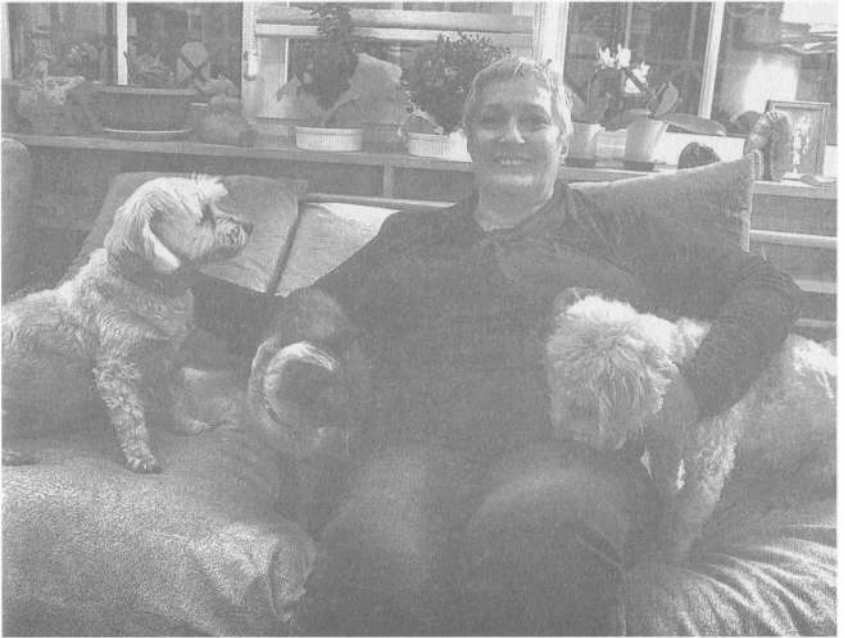
Musa Anter'in askeriye de aldığı diploması.

Musa Anter'in kabrinin nakli, 1993 (Valentin Anter arşivi).

Kabrin nakli sonrası, 1993 (Valentin Anter arşivi).

Rahşan Anter Yorozlu.

"Apê" Musa.

Kendi tabiriyle “köyde iki numaralı mağaradan çıkmış bir insan” olan Musa Anter, ufku yaşadığı coğrafyanın çok ötesine taşan biriydi: Çocukluğundan itibaren kendisine biçilen rolü reddederek okuyan, yazan, kendini geliştiren, bir yandan türlü işlerle uğraşıp bir yandan yılmadan Kürt halkının yaşadığı sorunlar için mücadele eden bir isimdi.

Reşê - Kızının Gözünden Musa Anter, gazeteci Hatice Kamer’in Anter’in kızı Rahşan Anter Yoroğlu’yla yaptığı uzun sohbetlerin sonucunda ortaya çıkmış bir kitap. Babasının “Reşê” diye seslendiği Rahşan, bir yandan babasının bir yandan kendisinin hikâyesini anlatırken hem kısa bir Türkiye tarihi sunuyor hem de Anter ailesinin ve babasının pek bilinmeyen yanlarını ortaya koyuyor: Elinden her iş gelen bir girişimci; modern olduğu kadar geleneklere bağlı bir baba; köyü ve köylüyü çok seven ancak orada bir türlü anlaşılamayan, mutlu olamayan bir entelektüel; hayatlarına yurtdışında devam etmek zorunda kalan çocuklar; yıllarını hapisanelere, cezalara ve baskılara meydan okuyarak geçiren bir kanaat önderi...

“Bu ülke bana babamı borçlu” diyen kızının gözünden 1992’de uğradığı faili meçhul saldırıda hayatını kaybeden Musa Anter’in ve ailesinin hikâyesi...

